

SPORT I TURYSTYKA
ŚRODKOWOEUROPEJSKIE CZASOPISMO NAUKOWE
T. 2

NR 4

RADA NAUKOWA

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)
Diethelm BLECKING (Uniwersytet Albrechta i Ludwika we Fryburgu)
Miroslav BOBRİK (Słowacki Uniwersytet Techniczny w Bratysławie)
Valentin CONSTANTINOV (Uniwersytet Państwowy Tiraspol z siedzibą w Kiszyniowie)
Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)
Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu i Turystyki)
Karol GÖRNER (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodzieński Państwowy Uniwersytet Medyczny)
Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Tomasz JUREK (Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu)
Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie)
Jurij LIANNOJ (Sumski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Antona Makarenki)
Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet Szczeciński)
Veaceslav MANOLACHI (Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego i Sportu
w Kiszyniowie)
Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)
Andrzej PAWŁUCKI (Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu)
Jurij PELEKH (Równieński Państwowy Humanistyczny Uniwersytet)
Gertrud PFISTER (Uniwersytet Kopenhaski)
Anatolij TSOS (Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku)
Marek WAIC (Uniwersytet Karola w Pradze)
Kludia ZUSKOVÁ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach)

LISTA RECENZENTÓW

doc. MUDr. Mirianna BRŤKOVÁ, PHD; doc. PaedDr. Marie BLAHUTKOVÁ; dr prof. nadzw. Valentin CONSTANTINOV; prof. dr hab. Wojciech CYNARSKI; dr hab. prof. AWF Dobiesław DUDEK; dr hab. prof. AWF Krystyna GÓRNA-ŁUKASIK; doc. dr Svitlana INDYKA; prof. dr hab. Tomasz JUREK; dr hab. prof. AWF Marek KAZIMIERCZAK; dr hab. prof. UR Paweł KRÓL; dr hab. prof. PO Cezary Kuśnierz; prof. dr hab. Maciej ŁUCZAK; dr hab. prof. AWF Tomasz MICHALUK; prof. dr hab. n. med. Jerzy NIEDZIELSKI; prof. dr hab. Leonard NOWAK; dr hab. prof. AWF Zbigniew NOWAK; dr hab. prof. UwB Artur PASKO; dr hab. Krzysztof PEZDEK; prof. dr hab. Stanisław POPRZECKI; dr hab. prof. UMCS Andrzej PRZEGALIŃSKI; dr hab. prof. US Mariusz RZĘTAŁA; dr hab. prof. US Katarzyna SYGIT; dr hab. Mirosław SZUMIŁO; prof. dr hab. Anatolii TSOS; dr hab. prof. US Renata URBAN; dr hab. prof. AWF Wojciech WIESNER; dr hab. prof. UAM Ryszard WRYK; prof. dr hab. Stanisław ZABORNIAK; dr hab. prof. AWF Piotr ŻUREK

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

UNIwersytet HUMANISTYCZNO-PRZYRODNICZY IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE

SPORT I TURYSTYKA

**ŚRODKOWOEUROPEJSKIE
CZASOPISMO NAUKOWE**

TOM 2

NR 4

DAWNIEJ:
PRACE NAUKOWE AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE. KULTURA FIZYCZNA

Częstochowa 2019

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Redaktor Naczelna Wydawnictwa
Paulina PIASECKA

Redaktorzy naukowi
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA
Błażej CIEŚLIK

Korekta
Andrzej MISZCZAK (język polski)
Andrzej WĄTROBA (język angielski)

Sekretarz redakcji
Arkadiusz PŁOMIŃSKI

Redakcja techniczna
Piotr GOSPODAREK

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKŁAK-JEŻ

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

Redaktorzy językowi
Dariusz JAWORSKI
Andrzej WĄTROBA

Koordynator zasobów internetowych
Błażej CIEŚLIK

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.sit.ujd.edu.pl>

Czasopismo indeksowane w bazach:
Agro, BazHum (Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych),
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities),
DOAJ (Directory of Open Access Journals)
ERIH PLUS (The European Index for the Humanities and the Social Sciences),
Index Copernicus (IC Journals Master List), PBN (Polska Bibliografia Naukowa)

© Copyright by
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2019

p-ISSN 2545-3211
e-ISSN 2657-4322

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ujd.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@ujd.edu.pl

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Wstęp	7
CZEŚĆ I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE I NA ŚWIECIE	
Zbigniew PORADA, Ewa KAŁAMACKA	
Przyczynek barona Pierre'a de Coubertina do organizacji olimpijskich konkursów sztuki	11
The contribution of baron de Coubertin to the organization of olympic art competitions (Abstract)	11
Tomasz BOHDAN	
Bytomski „Sportowiec” i jego walka o granice zachodnie II Rzeczypospolitej	29
Bytom's "Sportowiec" and his fight for the western borders of the Second Polish Republic (Abstract)	29
Krzysztof KOŚCIAŃSKI	
Piłka nożna w Częstochowie w latach 1919–1927	45
Football in Częstochowa in the years 1919–1927 (Abstract)	45
Leon RAK	
Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939 ...	61
Development of the skiing organisation in Lvov between 1919–1939 (Abstract)	61
Ryszard STEFANIK, Maciej ZAWADZKI	
Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955	77
The contribution of The Public Organization "Service to Poland" to the development of physical culture in Western Pomerania in the years 1948–1955 (Abstract)	77
CZEŚĆ II	
TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU	
Achmad SUPARTO, Hari SETIJONO, Oce WIRIAWAN	
The Effect of Total Body Resistance Exercise on Strength, Power and Stability Enhancement	103
Wpływ ćwiczenia całkowitego oporu ciała na siłę, moc i wzmocnienie stabilności (Streszczenie)	103

CZĘŚĆ III

UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA

Ewa KRUSZYŃSKA, Jerzy EIDER

- Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle by the citizens of Poznań 121
- Ocena propagowania idei zdrowego aktywnego stylu życia przez mieszkańców miasta Poznania (Streszczenie) 121

Anastazja WILCZKOWSKA

- Становление и развитие музыкальной терапии (исторический аспект) 133
- Establishment and development of music therapy (historical aspect) (Abstract) 133
- Powstanie i rozwój muzykoterapii (aspekt historyczny) (Streszczenie) 134

CZĘŚĆ IV

TURYSTYKA I REKREACJA

Anna PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA, Natalia ŁUKASIK

- Equestrian Clubs in Poland – Present State and Future Conditions of Development (on the Example of Warsaw and Mazovia Region) 149
- Ośrodki jazdy konnej w polsce – stan obecny i uwarunkowania rozwoju w przyszłości (na przykładzie Warszawy i regionu Mazowsze) (Streszczenie) 149

Agata HORBACZ, Alena BUKOVÁ

- Program aktywności fizycznej dla seniorów 173
- Program of Movement Activity for Seniors (Abstract) 173

PRZEGLĄD WYDAWNICTW

Dariusz SŁAPEK

- Jak to się robi w Poznaniu! R. Wryk, *Poznaniacy na Igrzyskach Olimpijskich (1924–2018)*, Poznań 2018, ss. 367 189

Mateusz ROZMIAREK

- [rec.] E. Malchrowicz-Moško, *Turystyka sportowa*, Poznań 2018, ss. 209 195

Bibliografia publikacji w czasopiśmie „Sport i Turystyka.

- Środkoeuropejskie Czasopismo Naukowe” za lata 2018–2019 199

WSTĘP

W 2019 r. czasopismo „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się drugi rok. Jest kontynuacją czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”. W czwartym numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce i na świecie.

Część I – *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce i na świecie* – odnosi się do następującej tematyki:

- przyczynek barona Pierre’a de Coubertina do organizacji olimpijskich konkursów sztuki,
- Bytomski „Sportowiec” i jego walka o granice zachodnie II Rzeczypospolitej,
- piłka nożna w Częstochowie w latach 1919–1927,
- rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939,
- wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955.

W części II zatytułowanej *Teoria i metodyka wychowania fizycznego i sportu* przedstawiono zagadnienie wpływu ćwiczenia całkowitego oporu ciała na siłę, moc i wzmocnienie stabilności.

Część III czasopisma dotyczy problematyki uwarunkowań zdrowia, postaw prozdrowotnych, jakości życia. W tej części ukazano następujące prace:

- ocena propagowania idei zdrowego aktywnego stylu życia przez mieszkańców miasta Poznania,
- powstanie i rozwój muzykoterapii (aspekt historyczny).

Część IV – *Turystyka i rekreacja* – dotyczy następującej problematyki:

- ośrodki jazdy konnej w Polsce – stan obecny i uwarunkowania rozwoju w przyszłości (na przykładzie Warszawy i regionu Mazowsze),
- program aktywności fizycznej dla seniorów.

W ramach *Przeglądu wydawnictw* dr hab. prof. UMCS Dariusz Słapek przybliżył monografię autorstwa Ryszarda Wryka pt. *Poznaniacy na Igrzyskach Olimpijskich (1924–2018)*, natomiast dr Mateusz Rozmiarek przygotował materiał poświęcony monografii Ewy Malchrowicz-Moško pt. *Turystyka sportowa*.

Niniejszy numer czasopisma zawiera bibliografię prac opublikowanych w czasopiśmie „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” za lata 2018–2019.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne i życzliwe uwagi, podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba Osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach czasopisma „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” się poszerzy.

Eligiusz Małolepszy

CZEŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ
W POLSCE I NA ŚWIECIE

Zbigniew PORADA*
Ewa KAŁAMACKA**

Przyczynek barona Pierre'a de Coubertina do organizacji olimpijskich konkursów sztuki

Jak cytować [how to cite]: Porada Z., Kałamacka E., *Przyczynek barona Pierre'a de Coubertina do organizacji olimpijskich konkursów sztuki*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 11–27.

The contribution of baron de Coubertin to the organization of olympic art competitions

Abstract

Pierre de Coubertin's name is recognized with the modern Olympic Games he founded. Most people know little about his artistic abilities. He inherited the talents of the artistic de Coubertin family and he had the wish to integrate art and culture into the Olympic movement. Born the son of painter, he must have been deeply interested in fine arts, which explain his concept of introducing art competitions in the Olympic Games. Brought up on patterns of ancient culture believed that sport and art had common origins. That's why art had improve spiritually and esthetically olympic games. He begins with the Advisory Conference held in 1906, called by Coubertin in order to examine the extent to which art. would enrich the Olympic Games. From 1912 to 1948, artists like sportsmen were able to participate in the Olympic Games in the categories of Painting, Sculpture, Architecture, Music and Literature. Just like the athletes, the first three places were awarded Olympic medals. The gold medalists are recorded in the Olympic winner lists as official Olympic champions to this day.

Keywords: Coubertin, art, sport.

* dr hab. prof. PK, Politechnika Krakowska; e-mail: zporada@op.pl

** dr hab. prof. AWF, Akademia Wychowania Fizycznego im. B. Czecha w Krakowie; e-mail: ewa.kalamacka@awf.krakow.pl

Streszczenie

Nazwisko Pierre'a de Coubertina jest kojarzone z nowożytnymi Igrzyskami Olimpijskimi, których był założycielem. O jego talencie malarskim wie niewiele. Odziedziczywszy po przodkach talent artystyczny, miał pragnienie połączyć sztukę i kulturę z ruchem olimpijskim. Jako syn malarza interesował się sztuką, co tłumaczy jego koncepcję wprowadzenia konkursów sztuki do Igrzysk Olimpijskich. Wychowany na wzorach kultury antycznej wierzył, że sport i sztuka miały wspólną genezę. Wielokrotnie podkreślał duże znaczenie sztuki dla rozwoju antycznego sportu greckiego. Dlatego sztuka miała wzbogacać duchowo i estetycznie zawody sportowe najwyższej rangi, czyli igrzyska olimpijskie. Dążąc do realizacji swoich szczytnych idei zacieśniania związków literatury i sztuki ze sportem, baron Pierre de Coubertin doprowadził do zorganizowania w 1906 r. w Paryżu konferencji, podczas której powzięto decyzję o włączeniu sportu w nurt życia intelektualnego oraz artystycznego i uczynieniu zeń inspiracji twórczej dla artystów, pisarzy i architektów. W latach 1912–1948 artyści, tak jak sportowcy, mogli konkurować w następujących kategoriach: malarstwo, rzeźba, architektura, muzyka i literatura. Tak jak atleci pierwsze trzy miejsca były nagradzane olimpijskimi medalami. Złoci medaliści konkursów sztuki po dziś dzień widnieją w spisach olimpijskich zwycięzców.

Słowa kluczowe: Coubertin, sztuka, sport.

Wstęp

Osoba barona Pierre'a de Coubertina – współtwórcy idei olimpijskiej ery nowożytnej – jest powszechnie kojarzona prawie wyłącznie z aktywnością ruchową i ze sportem, co potwierdzają różne opracowania i kompendia, liczne encyklopedie oraz słowniki, w których jest mało informacji o jego innych zainteresowaniach, takich jak: historia, socjologia, pedagogika, publicystyka, eseistyka, czy o zainteresowaniach artystycznych. Te ostatnie są, co prawda, wzmiankowane i zwykle kojarzone jedynie z nagrodzoną w konkursie olimpijskim *Odą do sportu*. Inne artystyczne pasje barona de Coubertina są jednak dość często pomijane¹.

W wielu opracowaniach, zarówno w języku polskim, jak i w językach obcych, baron Pierre de Coubertin zazwyczaj przedstawiany jest jako ten, który doprowadził do zorganizowania w 1906 r. w Paryżu *Konferencji Konsultatywnej MKOl w Sprawie Literatury, Sztuki i Sportu*, na której podjęto uchwałę o wprowadzeniu do programu igrzysk olimpijskich – konkursów w zakresie literatury, muzyki, architektury, malarstwa i rzeźby, ale wspomniane prace temat ten ujmują bardzo ogólnie.

Toteż wiedza na temat aktywności de Coubertina w zakresie malarstwa i grafiki praktycznie nie jest znana, co jest umniejszeniem tak wszechstronnej i niezwyklej osobowości, którą świat postrzega tylko poprzez sportowe doznania

¹ Jak do tej pory jednym z nielicznych opracowań poruszających artystyczne zainteresowania de Coubertina i jego rodziny jest publikacja autorstwa N. Müllera i C. Wackera, która ten interesujący temat traktuje raczej pobieżnie. Zob.: N. Müller, C. Wacker (ed.), *Pierre de Coubertin et les arts/ Pierre de Coubertin and the arts*, Lausanne 2008.

najwyższego rzędu. Co więcej, jego przykład może być dowodem na to, że sport i sztuka, choć odległe od siebie, mogą być zarazem dość bliskimi sobie dziedzinami.

Ukazanie zatem powszechnie mało znanej artystycznej sfery życia barona Pierre'a de Coubertina, a także jego roli przy wprowadzeniu do programu igrzysk olimpijskich konkursów sztuki, zdaje się być jak najbardziej zasadne i takie też jest zamierzenie autorów niniejszego opracowania.

Rodzinne tradycje artystyczne Pierre'a de Coubertina

Jak słusznie zauważył Pierre de Coubertin, „każde pokolenie zależy od poprzedniego bez względu na to, czy chce kontynuować jego dzieło, czy też wystąpi przeciw niemu”². Spuściznę po przodkach przyjmuje się we wszystkich aspektach człowieczego życia, a najlepiej widać to na przykładzie zamiłowania barona de Coubertina do sztuki, które w rodzinie dyplomatów i wojskowych, wysokich urzędników państwowych i handlowców nie było czymś nadzwyczajnym. Tradycje artystyczne były szczególnie cenione przez ród Coubertinów³, a szczególnie najbliższa rodzina (dziadek i ojciec) barona Pierre'a de Coubertin'a wyróżniała się talentami artystycznymi.

Coubertinowie to stary francuski ród, sięgający czasu króla Ludwika XI. Protoplastą Coubertinów był królewski szambelan Pierre Fredey, pochodzący z położonej na zachód od Paryża miejscowości Vallée de Chevreuse, który otrzymał tytuł szlachecki w 1477 roku. Sto lat po tym wydarzeniu jeden z jego potomków, Jean-François Fredey (1547–1598), nabył posiadłość Coubertin i przyjął nazwisko Fredey Seigneur de Coubertin, czym tak naprawdę zapoczątkował ród. W XVII stuleciu w posiadłości Coubertin wzniesiono pałac, w którym obecnie mieści się Fundacja Coubertin.

Julienne Pierre Bonaventure Fredey de Coubertin (1788–1871) był pierwszym z Coubertinów, który ujawnił artystyczne zacięcie i znany był ze swego talentu. Ten oficer, dyplomata, muzyk (zdolny skrzypek) był autorem wielu grafik i akwarel⁴. Ofiarnie służył Francji pod wieloma rządami, za co był odznaczony licznymi medalami i orderami (kawaler Legii Honorowej i orderu św. Ludwika). W 1821 r. otrzymał z rąk króla Ludwika XVIII tytuł barona. Jedyne go syna wychowywał w atmosferze artystycznej, pośród dźwięków muzyki i wśród sztalug.

² P. de Coubertin, *Szacunek wzajemny*, [w:] *Przemówienia. Pisma różne i listy*, Warszawa 1994, s. 78.

³ Potomek Pierre Fredey'ego, niejaki Felice de Fredey, w 1506 r. odnalazł w swej winnicy koło Rzymu rzeźbę – słynną grupę Laokoona, którą umieszczono w Belwederze Watykańskim, gdzie znajduje się ona po dzień dzisiejszy.

⁴ W latach 1818–1820 przebywał w Brazylii, najpierw jako konsul, a od 1816 r. jako ambasador w Rio de Janeiro, gdzie założył Akademię Sztuki, wzorowaną na francuskiej.

Nie dziwi zatem, że przepojony duchem artystycznym Charles Fredy baron de Coubertin (1821–1908) został cenionym malarzem, autorem ponad 170 uznanych dzieł. Należał też do elitarnego Stowarzyszenia Artystów Francuskich (*Société des Artistes Français*). Jego prace 18 razy były wystawiane w Salonie Paryskim⁵. Za swą działalność artystyczną otrzymał najwyższe odznaczenie francuskie – Legią Honorową. Nauki malarskie Charles pobierał od ówczesnych znanych malarzy, a jego mistrzem i późniejszym przyjacielem był François-Édouard Picot⁶. W początkach swej malarskiej kariery, poszukując środków artystycznego wyrazu i własnego stylu eksperymentował – bawił się światłocieniem, kontrastem. Jego wczesne prace odznaczają się młodzieńczą awangardą i przebija z nich impresyjność uczucia miłości, do poślubionej w 1846 r. Agathe Marie Marcelle Gigault de Crisenoy⁷, której rodzina wywodziła się w prostej linii od pierwszego księcia Normandii.

Wniosła ona w posagu posiadłość Mirville wraz z XVI-wiecznym zamkiem. Była silną i bogatą osobowością, a ponadto odebrała bardzo dobre wykształcenie humanistyczne (znakomicie znała łacinę i grekę). Była także dewocyjną katoliczką, obdarzoną talentem muzycznym, i zapaloną miłośniczką sportów. Uprawiała m.in. szermierkę, jak również dobrze jeździła konno. Jej bogata osobowość znacznie rzutowała na młodego małżonka, a jej głęboka wiara religijna stała się nie tylko inspiracją dla artystycznych tematów, lecz także wywarła wpływ na styl malarski męża (akademicki i sakralny)⁸. Pochodziła z rodziny znanych marynistów i zapewne pod jej wpływem stał się on cenionym malarzem specjalizującym się w dużych formach ściennych. Z powodzeniem przyozdabiał wnętrza zarówno kościołów, jak i obiektów publicznych oraz prywatnych swymi freskami i malowidłami. Był autorem około 100 ściennych malowideł religijnych⁹.

Charles de Coubertin był pracowitym, zdolnym artystą, który miał szczęście stać się jednym z bardziej znanych XIX-wiecznych artystów „wizualnych”¹⁰. Był erudytą, arystokratą o nienagannych manierach i cenił wiedzę. Wraz z żoną starali się wpoić czwórce swych dzieci szacunek dla nauki i sztuki, wrażliwość na drugiego człowieka oraz zamiłowanie do aktywności ruchowej, w dużej mierze związanej z ich częstymi pobytami w posiadłości Mirville w Normandii. Rodzina Coubertinów dzieliła swój czas między obecnością w Paryżu a Normandią.

⁵ Salon Paryski (*Salon de Paris*) zajmował dominującą pozycję w życiu artystycznym XIX-wiecznej Europy.

⁶ François-Édouard Picot (1786–1868), francuski malarz i litograf, reprezentant neoklasycyzmu.

⁷ A. Guttmann, *The Olympics: a history of the modern games*, Champaign 2002, s. 7.

⁸ Duży wpływ na jego malarstwo miała bardzo owocna podróż przez Niemcy do Jerozolimy, Syrii, Egiptu i Algierii. Powrócił z niej z ogromną kolekcją rysunków, akwarel i olejnych płócien, którą wzbogacił o krajobrazy włoskie i normandzkie.

⁹ Jego jedną z bardziej znanych prac sakralnych jest „Cortège Pontifical” namalowana na zamówienie papieża Piusa IX i przez pewien czas zdobiąca prywatny apartament duchownego. Obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum Watykańskiego.

¹⁰ R. Stanton, *The Forgotten Olympic Art Competitions*, Trafford 2001, s. 280.

W obu miejscach Charles miał pracownię, do której chętnie po cichu zaglądały dzieci: trzech synów i córka. Wychowywani w tradycji sportowo-artystycznej przejęli obie pasje. Najstarszy Paul (1847–1933) tworzył poezje, Albert (1848–1913) wykazywał zamiłowanie do ćwiczeń fizycznych i kontynuował tradycję wojskową.

Duże zdolności wykazywała zwłaszcza jedyna córka Marie (1854–1942), która przejęła wszystkie zdolności i pasje swych przodków. Ukończyła studia astronomiczne, a ponadto była utalentowaną pianistką i znakomitą amazonką. Szczególna więź łączyła ją z najmłodszym bratem Pierre'em (1863–1937), który, tak jak ona, umiłował wiedzę i sztukę, a także sport.

Atmosfera rodzinnego domu, w którym na co dzień obcowano ze sztuką, czytano klasyczną literaturę, musiała wpłynąć na młodego Pierre'a, tym bardziej, że był najmłodszym z rodzeństwa i do pewnego stopnia naśladował braci i siostrę. Posiadając talent artystyczny, zaczął próbować swych sił jako malarz. Przygoda ze sztuką była wyrazem poszukiwania drogi życia, podobnie jak i zainteresowanie filozofią, pedagogiką. Jako arystokrata, Pierre de Coubertin mógł zostać urzędnikiem państwowym wyższego szczebla, wojskowym, dyplomatą¹¹. Wybrał jednak rolę intelektualisty z duszą artysty, do czego w znacznej mierze przyczynili się sami rodzice. Wielcy erudyci przekazali zamiłowanie do sztuki, wiedzy oraz wiarę w możliwość ulepszania świata i przekonanie, że warto mieć marzenia i starać się je zrealizować. Idealista Pierre dorastał w czasach burzliwych i zmiennych dla Francji (przegrana Francji w wojnie z Prusami, paryska komuna, trzecia republika francuska, afera Dreyfusa), które wpłynęły na jego osobowość, umacniając przekonanie, że wiedza i kultywowanie tradycji są stałe i ważne (nie podlegają zmiennym wpływom politycznym), w czym również nie miała być zasługa jezuickiej szkoły św. Ignacego, gdzie pobierał naukę. Pierre de Coubertin należał do trzech najlepszych uczniów w szkole. Zawsze przykładny, ułożony i zdyscyplinowany, na odrobinę ekstrawagancji pozwalał sobie w domu, dając wówczas upust swym artystycznym pasjom.

Pierre specjalizował się w małych formach. Jego szkice i pejzaże przypominają malarstwo dziadka. Były delikatne, nieco ulotne i doprowadzone niemal do perfekcji pod względem kompozycji i techniki. Niestety, ze znanych ponad 20 prac do naszych czasów zachowały się tylko dwa dzieła: „Moulin à eau” (Młyn wodny) z 1877 r. i „Baie de Hudson” (Zatoka Hudson) z 1907 r.¹² Coubertin korzystał ze swego talentu przez całe życie: ilustrował czasopisma i niektóre swoje publikacje, dekorował kalendarze, a także własne listy. Zaprojektował też dla Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego (MKOl) flagę olimpijską (w 1913 roku), zawierającą symbol – pięć olimpijskich kółek, które stały się najbardziej rozpoznawalnym logo na świecie. Był też autorem projektu pawilonu MKOl na

¹¹ J.E. Findling, K.D. Pelle, *Historical Dictionary of the Modern Olympic Movement*, Westport 1966, s. 356.

¹² N. Müller, C. Wacker, dz. cyt., s. 62.

wystawie higienicznej w Dreźnie w 1911 r., który upowszechniał ideę olimpijską i wiedzę naukową o aktywności sportowej. Tak więc sztuka zajmowała ważne miejsce w życiu Coubertina i śmiało można stwierdzić, że wpłynęła na jego koncepcję sportu. Aktywność ruchowa przeplatała się ze sztuką, co znalazło potwierdzenie w wielu pismach i przemówieniach, czego przykładem może być stwierdzenie, że „Sport powinien być traktowany jako źródło sztuki i jako czynnik pobudzający do rzeczy pięknych. Produkuje on piękno, ponieważ ożywia atletę, który jest żywą rzeźbą. Jest okazją dla piękna przez poświęcone mu budowle, widowiska i święta”¹³. Jego intencją była integracja sportu i sztuki, która wymagała konceptualizacji i określenia „w jakiej mierze i w jakiej formie Sztuki i Literatura mogłyby wziąć udział w święceniu nowożytnych Igrzysk Olimpijskich i w ogóle włączyć się w uprawianie sportów, tak, aby z jednej strony odnosić stąd dla siebie korzyść, a z drugiej, aby je uszlachetnić”¹⁴. Jego determinacja i wiara w moc oddziaływania sztuk pięknych podpowiadała mu strategię powolnych kroków, bowiem wierzył w „trwałość przedsięwzięć podejmowanych bez wielkiego hałasu”¹⁵. Wprowadzenie sztuki do programu Igrzysk Olimpijskich poprzedzone było publikacjami – informatorami.

Można powiedzieć, że Pierre de Coubertin oswajał (odbiorców i działaczy sportowych) ze sztuką za pośrednictwem artykułów, drukowanych głównie w „Revue Olympicque”¹⁶. Jak mówił: „Bądźmy dobrymi przewodnikami, umiejmy wytyczać krok za krokiem właściwy kierunek, a opinia publiczna będzie poddawać się naszym bodźcom”¹⁷.

Konferencja Konsultatywna MKOl w Sprawie Literatury, Sztuki i Sportu

Przy formułowaniu idei olimpizmu baron Pierre de Coubertin czerpał zarówno ze wzorów antycznych, jak też ze średniowiecznej etyki rycerskiej. W dużej mierze opierał się on na tradycji greckiego antyku i na gruncie tej tradycji dostrzegał, między innymi, silne związki sportu ze sztuką. Nowożytne igrzy-

¹³ P. de Coubertin, *Pedagogika sportowa*, [w:] *Przemówienia. Pisma różne i listy*, Warszawa 1994, s. 128.

¹⁴ Tenże, *Przemówienie na otwarcie konferencji konsultacyjnej z przedstawicielami sztuk, literatury i sportów, wygłoszone w foyer teatru Comédie Française w Paryżu 23 maja 1906 r.* [w:] *Przemówienia. Pisma różne i listy*, Warszawa 1994, s. 48.

¹⁵ Tamże, s. 49.

¹⁶ Zob. artykuły jego autorstwa: *Art sportif*, „Revue Olympicque” 1907, nr 11; *Decoration, Pyrothecnic, Harmonies, Cortèges*, „Revue Olympicque” 1911, nr 4, 5, 7; *Les Concours d’Art de 1912: suggestions aux concurrents*, „Revue Olympicque” 1911, nr 3; *Olympic Competitions in Painting, Sculpture and Architecture for 1908*, „Revue Olympicque” 1907, nr 10; *Rapport sur les Concoeurs artistiques et littéraires de la V:me Olympiade*, „Revue Olympicque” 1912, nr 7.

¹⁷ Tamże.

ska miały być według Coubertina zawodami sportowymi prowadzonymi zgodnie z zasadą „szlachetnej rywalizacji”, a jednocześnie powinny się stać ogólnościowym festiwalem kultury i okazją do prezentacji wybitnych osiągnięć twórczych.

W antycznej Olimpii bowiem podczas igrzysk były prezentowane dzieła wybitnych pisarzy i poetów, a zwycięzcy zawodów sportowych umieszczali na terenie Olimpii (w świętym gaju Altis) swoje posągi, których autorami często byli najśłynniejsi rzeźbiarze greccy, tacy jak: Fidiasz, Lizyp, Myron czy Poliklet. Także na cześć zwycięzców czołowi poeci greccy pisali specjalne ody. W czasach antycznych, podczas igrzysk olimpijskich nie przeprowadzano jednak ani konkursów poetyckich, ani muzycznych (wyjątek stanowią igrzyska 211. Olimpiady z 67 r. n.e., kiedy to do zawodów mężczyzn na rozkaz cesarza Nerona wprowadzono zawody tragików i muzyczne), jak również malarskich czy rzeźbiarskich¹⁸.

Starożytni Grecy w trakcie innych igrzysk (nie w Olimpii) organizowali jednak konkursy literackie (np. w Atenach w czasie obchodów Dionizji Wielkich miały miejsce konkursy chórów chłopięcych i męskich oraz konkursy w zakresie komedii, tragedii i dramatów, a podczas igrzysk pytyjskich odbywały się konkursy poetyckie), a także muzyczne (np. igrzyska pytyjskie – zawody śpiewaków i muzyków: kitary i flety; igrzyska istmijskie – konkurs gry na cytrze), jak również konkursy malarskie¹⁹. Wiadomo także, iż przywilej grania na flecie podczas zawodów olimpijskich miał zwycięzca agonów muzycznych (gra na tzw. aulosie) z igrzysk pytyjskich²⁰.

Dążąc do realizacji swoich szczytnych idei zacieśniania związków literatury i sztuki ze sportem, baron Pierre de Coubertin doprowadził do zorganizowania w 1906 r. w Paryżu Konferencji Konsultatywnej MKOl w Sprawie Literatury, Sztuki i Sportu, którą później uznano za IV Kongres Olimpijski. Powszechnie zalicza się ją do jednego z ważniejszych wydarzeń w dziejach nowożytnego ruchu olimpijskiego, gdyż sformułowano tam szczytne hasło o włączeniu sportu w nurt życia intelektualnego oraz artystycznego i uczynieniu zeń inspiracji twórczej dla artystów, pisarzy i architektów.

W piśmie okólnym z dnia 2 kwietnia 1906 r., skierowanym do członków MKOl, w którym Coubertin informował ich o zwołaniu Konferencji Konsultatywnej w sprawie literatury sztuki i sportu, wzywał ich także do zainteresowania tematyką konferencji znanych artystów i pisarzy w swoich krajach. W piśmie zaznaczył, że tematem dyskusji będzie określenie, w jakim zakresie i w jaki sposób literatura i sztuka mogą być wprowadzone do programu i przebiegu nowożytnych igrzysk olimpijskich.

Drugim zagadnieniem do omówienia na konferencji miało być przedyskutowanie możliwych sposobów współpracy pomiędzy kulturą i sportem w ograni-

¹⁸ *Na olimpijskiej bieżni i w boju z Pauzaniaśa – Wędrówka po Helladzie*, księgi V, VI i IV, przełożyła i opracowała J. Niemirska-Pliszczyńska, Wrocław 1968, s. 57.

¹⁹ S.G. Miller, *Starożytni olimpijczycy*, Warszawa 2006, s. 81–84.

²⁰ Pauzaniaś, *Na olimpijskiej bieżni i w boju*, VI.14.9.

czonych ramach lokalnych sportowych imprez. Wyraził przy tym pogląd, że „sztuka winna pomóc osłabić specjalistyczny i techniczny charakter sportu”²¹.

Otwarcie Konferencji odbyło się 23 maja 1906 r. w foyer Comédie Française. Ponad połowę uczestników z około 60 osób stanowili artyści z różnych dziedzin. Byli wśród nich znani francuscy pisarze, rzeźbiarze, architekci i malarze, a także przedstawiciele instytucji państwowych, jak dyrektor Muzeum Narodowego we Francji oraz przewodniczący francuskich stowarzyszeń sportowych, lecz spoza Francji był tylko jeden uczestnik. Wielu jednak przedstawicieli sztuki z Francji i zza granicy (z Włoch, Anglii, Szwecji, Norwegii, Czech i innych krajów) zadeklarowało w formie pisemnej poparcie Konferencji²².

W przemówieniu inauguracyjnym baron de Coubertin tłumaczył konieczność łączenia sportu ze sztuką, a jego wystąpienie zyskało powszechne poparcie. Na początku swojego wystąpienia powiedział:

Panowie, zebraliśmy się w tej jedynej na świecie siedzibie dla szczególnej uroczystości, chodzi bowiem o połączenie legalnym węzłem małżeńskim dwu rozwiezionych od dawna stron: Mięśni i Ducha. Obawiam się, że uchybiłbym prawdzie, gdybym zaryzykował twierdzenie, że gorące uczucie wzajemne skłania je już w obecnej chwili do ponownego wstąpienia w związek małżeński. Zgodne ich pożycie trwało, co prawda przez długie lata i okazało się płodnym, lecz gdy przeciwnie okoliczności rozdzieliły je, doszło wreszcie do tego, iż nie chciały się już więcej znać – oddalenie zrodziło zapomnienie. A oto Olimpia, ich niegdyś główna siedziba, została wskrzeszona, a raczej odbudowana w postaci wprawdzie odmiennej, bo nowoczesnej, ale w duchu podobnym. Mogą więc powrócić do swego domu, a naszą rzeczą jest ten powrót przygotować. Dlatego to zwołaliśmy naradę w celu zbadania w jakiej mierze i w jakiej formie Sztuki i Literatura mogłyby wziąć udział w święceniu nowożytnych Igrzysk Olimpijskich i w ogóle włączyć się w uprawianie sportów, tak aby z jednej strony odnosić stąd dla siebie korzyść, a z drugiej, aby je uszlachetnić. Stawiamy sobie przeto cel dwójaki: zorganizować z rozgłosem współudział Sztuki i Literatury we wskrzeszonych Igrzyskach Olimpijskich, a równocześnie skłonić je do stałego współdziałania – w skromniejszych już ramach – organizowaniu miejscowych uroczystości sportowych. Nie wątpimy Panowie, że cele te osiągniemy, nie wątpimy również, że będzie to wymagało wiele czasu i wytrwałości.

Pierwszym punktem naszego programu, co do którego pragniemy zasięgnąć waszego zdania i rady, będzie projekt utworzenia pięciu konkursów: architektury, rzeźby, malarstwa, muzyki, literatury. Konkursy te mają na celu wieńczenie w każde czterolecie dzieł wydanych, zrodzonych z ducha sportowego. Prawdopodobnie początkowo udział w tego rodzaju zawodach będzie się przedstawiał skromnie pod względem ilości, a nawet mizernie co do jakości, będą one bowiem z pewnością pociągały jedynie tych spośród artystów i pisarzy, którzy sami oddają się z zamiłowaniem sportom²³.

W dalszej części baron de Coubertin wyraził wdzięczność uczestnikom Konferencji za ich przybycie oraz aktywny udział, mówiąc:

²¹ G. Młodzikowski, *20 olimpiad ery nowożytnej*, Warszawa 1974, s. 143.

²² Tamże.

²³ P. de Coubertin, *Antologie. Mens fervida in corpore lacertoso*, Lausanne 1933. Wybór, s. 166–168, tłum. J. Mańkowska.

W imieniu Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego składam podziękowanie panu Juliuszowi Claretie, administratorowi Comédie Française, zarówno jak pani Bartet i panu Mounet-Sully, znakomitym jej dziekanom, za to, że zechcieli wziąć udział w tym zebraniu; witam również wybitne osobistości, które stawily się na nasze wezwanie. Właśnie spotkałem się z zarzutem, iż zbyt ograniczyłem ich listę, ja jednak wierzę raczej w trwałość przedsięwzięć podejmowanych bez wielkiego hałasu. Bądźmy dobrymi przewodnikami, umiejmy wytyczać krok za krokiem właściwy kierunek, a opinia publiczna będzie poddawać się naszym bodźcom²⁴.

Podczas Konferencji związki ze sportem różnych gatunków sztuki, wymienionych w programie, tj. architektury, teatru, tańca, dekoracji, literatury, muzyki, malarstwa i rzeźby, zostały omówione w kilku komisjach.

Zamknięcie Konferencji, podobnie jak i jej otwarcie, miało miejsce w foyer Comédie Française, w dniu 26 maja 1906 r.

Do najbardziej doniosłych decyzji Konferencji, należy zaliczyć uchwałę o wprowadzeniu na stałe do programu igrzysk olimpijskich: „pięciu konkursów w dziedzinie architektury, rzeźby, malarstwa, literatury i muzyki dla oryginalnych, z inspiracji idei sportowej powstałych dzieł”²⁵. Konkursy te powinny być przeprowadzane na takich samych zasadach, jak zawody sportowe. Międzynarodowe jury ma być odpowiedzialne za przyznawanie nagród, a nagrodzone prace winny być wystawione podczas Igrzysk Olimpijskich.

Uznano też, że laureatów tych konkursów powinno się nagradzać takimi samymi medalami jak sportowców.

Zgodnie z uchwałą Konferencji (IV Kongresu), pierwszy raz olimpijskie konkursy sztuki powinny zostać przeprowadzone podczas igrzysk olimpijskich w 1908 r. Początkowo gospodarzem tych igrzysk miało być miasto Rzym, ale po niespodziewanym wybuchu wulkanu Wezuwiusz w 1906 r., włoski Komitet Organizacyjny Igrzysk zrezygnował z tej funkcji ze względu na powstałe problemy finansowe²⁶.

Wówczas to organizację igrzysk w 1908 r. MKOl powierzył Londynowi. Mimo krótkiego okresu przygotowawczego Igrzyska Olimpijskie w Londynie zakończyły się sukcesem, chociaż organizatorzy zrezygnowali z przeprowadzenia konkursów w dziedzinie sztuki, tłumacząc to zbyt krótkim czasem koniecznym do ich organizacji oraz tym, że artyści mieliby zbyt mało czasu na przesłanie swoich prac²⁷.

²⁴ Tamże.

²⁵ G. Młodzikowski, dz. cyt., s. 143.

²⁶ D. Miller, *Historia igrzysk olimpijskich i MKOl. Od Aten do Pekinu 1894–2008*, Poznań 2008, s. 64.

²⁷ B. Garcia, *The concept of Olympic cultural programmes: origins, evolution and projection*, Centre d'Estudis Olímpics (UAB), 2002, s. 1–15.

Olimpijskie Konkursy Sztuki

1912 r. – Sztokholm

Baron Pierre de Coubertin nie zniechęcił się tym londyńskim niepowodzeniem i zabiegał, aby olimpijskie konkursy sztuki znalazły się w programie następnych igrzysk w 1912 r. w Sztokholmie. Szwedzcy organizatorzy poinformowali go, że tym konkursom przeciwne jest Szwedzkie Towarzystwo Sztuk Pięknych i inne instytucje artystyczne oraz literackie i że odmówiły one przyjęcia funkcji jurorów. Baron de Coubertin, znalazł jednak sojusznika w osobie szwedzkiego pułkownika Victora Balcka (członka MKOl) i dzięki ich wspólnej działalności i sile przekonywania pierwsze olimpijskie konkursy sztuki doszły wreszcie do skutku w czasie V Igrzysk Olimpijskich w Sztokholmie w 1912 r.

W 1912 r. podczas Igrzysk Olimpijskich w Sztokholmie, łącznie w pięciu konkursach sztuki (malarstwo, muzyka, rzeźba, literatura i architektura) wzięło udział 35 twórców z 12 krajów (nie uczestniczyli w nich Szwedzi); był wśród nich jeden artysta rzeźbiarz, który zadeklarował, że reprezentuje Polskę – mianowicie Antoni Wiwulski²⁸. Nie zdobył on wówczas medalu olimpijskiego, ani też nie jest znany tytuł jego konkursowej rzeźby, ale można go uznać za pierwszego w historii polskiego olimpijczyka²⁹.

W tych pierwszych olimpijskich konkursach sztuki najwięcej twórców, bo 10 uczestniczyło w dziedzinie architektury, w dziedzinie rzeźby 8, w dziedzinie literatury 7, muzyki 5 oraz w dziedzinie malarstwa 5 artystów.

Wśród złotych medalistów znalazł się także baron Pierre de Coubertin, który, zgłaszając do konkursu literackiego swoją *Odę do sportu*, wystąpił tam pod podwójnym pseudonimem – Georges Hohrod i Martin Eschbach.

1920 r. – Antwerpia

Następne igrzyska olimpijskie odbyły się dopiero w roku 1920 w Antwerpii, w Belgii (przerwę w rozgrywaniu igrzysk spowodowała I wojna światowa) i w tych pierwszych powojennych igrzyskach organizatorzy z wielkim zaangażowaniem przystąpili do realizacji programu sportowego, jak również do organizacji olimpijskich konkursów sztuki. Baron Pierre de Coubertin, który był wówczas przewodniczącym MKOl, również poczynił wiele starań o to, aby olimpijskie konkursy sztuki nadal się odbywały. Organizatorom nie udało się jednak zapewnić liczniejszego uczestnictwa artystów z wielu krajów i w rezultacie obsada tych konkursów była wyraźnie mniejsza niż podczas poprzednich Igrzysk w Sztokholmie.

²⁸ www.sports-reference.com/olympics/summer/1912/ART/mixed-sculpturing.html.

²⁹ W igrzyskach 1908 r. brała udział tenisistka F. Pietrykowska (Austria) i skoczek do wody J. Gajdzik (USA), którzy jednak nie reprezentowali Polski.

Ze względu na trudności powojenne wzięło w nich udział tylko około 60 twórców (brak ich liczby w oficjalnym sprawozdaniu z igrzysk) z 18 krajów³⁰, (bez reprezentanta Polski). Pierwszy raz była wśród nich kobieta, Eve-Henriette Brossin de Mère-de Polanska reprezentująca Francję, która zdobyła medal srebrny w olimpijskim konkursie w dziale malarstwa za obraz zatytułowany *Skok* (*The Jump*).

1924 r. – Paryż

Kolejne nowożytnie igrzyska olimpijskie zorganizowano w 1924 r. w Paryżu. I tym razem, podobnie jak 4 lata wcześniej, przeprowadzono 5 konkursów w ramach olimpijskich konkursów sztuki, przy czym spotkały się one ze znacznie większym zainteresowaniem twórców. Baron Pierre de Coubertin, pełniący nadal funkcję przewodniczącego MKOl, również podjął wiele starań na rzecz organizacji Olimpijskich Konkursów Sztuki, a jego kontakty z wieloma środowiskami artystycznymi przyczyniły się do znacznie liczniejszego udziału artystów z wielu krajów w tych konkursach. Honorowy patronat nad Konkursami objął Prezydent Republiki – Al. Millerand, a przewodniczył komitetowi organizacyjnemu – markiz M. de Polignac³¹, przyjaciel barona de Coubertina. W Paryżu, w konkursach w 5 działach sztuki łącznie wzięło udział 188 twórców (niektórzy autorzy, jak np. Polakiewicz, podają nieco większe liczby) z 24 krajów (bez reprezentanta Polski), w tym było już 15 kobiet³².

W czasie igrzysk paryskich dzieła artystów były prezentowane w 5 salach wystawowych w Grand Palais des Champs Elysees, głównym w Paryżu przybytku malarstwa i rzeźby, a francuska krytyka zwracała uwagę na wyraźny wzrost poziomu artystycznego olimpijskich konkursów³³.

1928 r. – Amsterdam; 1932 r. – Los Angeles

Czwarty raz olimpijskie konkursy sztuki przeprowadzono podczas Igrzysk Letnich w Amsterdamie w 1928 r.

Baron Pierre de Coubertin, który od roku 1925 nie pełnił już funkcji prezydenta MKOl (nadano mu wówczas tytuł Honorowego Przewodniczącego Igrzysk Olimpijskich), nie miał od tegoż czasu praktycznie istotnego wpływu na kształt i regulamin olimpijskich konkursów sztuki.

W Amsterdamie przeprowadzono wówczas 13 konkursów w 5 dziedzinach (architektura, literatura, malarstwo, muzyka, rzeźba), w których wzięło udział

³⁰ H. Yoshida, *The Art Competitions in the Modern Olympic Games*, „Aesthetics” 2009, no. 13, s. 111–120.

³¹ S. Polakiewicz, *Igrzyska VIII-mej Olimpiady, Paryż 1924 oraz dzieje olimpizmu w zarysie*, Lwów – Warszawa – Kraków 1926, s. 389–390.

³² www.sports-reference.com/olympics/summer/1924/ART/

³³ A. Brzezicki, *Sztuka pod olimpijską i białoczerwoną flagą*, [w:] *50 lat na Olimpijskim szlaku*, opracowanie zbiorowe, Warszawa 1969, s. 333.

370 artystów (w tym 38 kobiet) z 19 krajów³⁴, a wśród nich było 27 twórców z Polski.

Pierwszy raz w poszczególnych dziedzinach odbyło się po kilka różnych konkursów. W dziale architektury przeprowadzono 2 konkursy (projekty urbanistyczne oraz projekty pojedynczych obiektów). W dziale literatury odbyły się 3 konkursy (w zakresie utworów dramatycznych, wśród utworów epickich oraz wśród utworów lirycznych – złoty medal otrzymał polski poeta Kazimierz Wierzyński); w dziale muzyki miały miejsce 3 konkursy (kompozycje orkiestralne; kompozycje wokalne, solowe lub chóralnych oraz kompozycje instrumentalne); w dziale malarstwa przeprowadzono trzy konkursy (w kategorii obrazów olejnych, w kategorii prac graficznych oraz w kategorii akwarel) oraz w dziale rzeźby odbyły się 2 konkursy (jeden obejmujący medale i płaskorzeźby oraz drugi obejmujący statuy).

Piąty raz olimpijskie konkursy sztuki zostały przeprowadzone podczas Igrzysk Letnich w Los Angeles w 1932 r. Mimo dużej odległości od kontynentu europejskiego uczestniczyła w nich rekordowa liczba twórców, bo aż 546 (w tym 72 kobiety) z 26 krajów³⁵, a było tam również 32 artystów z Polski. Na olimpijskie konkursy wpłynęła też rekordowa liczba prac, bo aż 1100.

O medale olimpijskie tym razem ubiegali się artyści w 9 konkursach, w 5 dziedzinach (architektura, literatura, malarstwo, muzyka, rzeźba – w kategorii płaskorzeźb złoty medal otrzymał polski rzeźbiarz Józef Klukowski).

1936 r. – Berlin

Szósty raz olimpijskie konkursy sztuki przeprowadzono podczas Igrzysk Letnich w Berlinie, w 1936 r. Tym razem wzięło w nich udział nieco mniej twórców niż w Los Angeles, bo 503 (w tym było 30 kobiet) z 24 krajów³⁶ (niektórzy autorzy, jak np. Yoshida, podają inne liczby twórców, ale zawsze mniejszą liczbę niż w Los Angeles), a wśród nich były dzieła 30 polskich artystów³⁷. Niemniej udział ponad pięciuset twórców świadczy o ugruntowanej już renomie olimpijskich konkursów sztuki, a ich organizatorzy – Niemcy poczynili wiele starań, aby wypadły one jak najbardziej okazale. Wśród zaproszonych gości był oczywiście baron Pierre de Coubertin, twórca tych konkursów (osobiście nie był jednak obecny w Berlinie), Przed rozpoczęciem Igrzysk wygłosił on przez radio orędzie do wszystkich uczestników, mówiąc m.in.:

Mam świadomość tego, że misja moja nie została wypełniona do końca... otaczająca rutyna i pedanteria nie pozwoliły doprowadzić do tego, ażeby definitywnie przypieczętować unię mięśni i ducha dla postępu i godności ludzkiej³⁸.

³⁴ www.sports-reference.com/olympics/summer/1928/ART/

³⁵ www.sports-reference.com/olympics/summer/1932/ART/

³⁶ www.sports-reference.com/olympics/summer/1936/ART/

³⁷ *Olimpijskie konkursy sztuki. Wawrzyny Olimpijskie*, opracowanie zbiorowe pod red. K. Hądzelka i K. Zuchory, Warszawa 2012, s. 333.

³⁸ G. Młodzikowski, dz. cyt., s. 146–147.

Na Igrzyskach w Berlinie jurorzy przyznawali medale olimpijskie w 15 konkursach sztuki, w 5 tradycyjnych już dziedzinach. Dzieła artystów, zgłoszone do olimpijskich konkursów, zaprezentowano na wielu wernisażach w Berlinie.

1948 r. – Londyn oraz likwidacja olimpijskich konkursów sztuki

Ostatni, siódmy raz olimpijskie konkursy sztuki przeprowadzono podczas Igrzysk Letnich w Londynie, w 1948 r. Były to kolejne po berlińskich igrzyska olimpijskie, ale odbyły się dopiero po 8 latach przerwy, spowodowanej II wojną światową.

Wzięło w nich udział 298 twórców (w tym 42 kobiety) z 27 krajów³⁹, więc było ich wyraźnie mniej niż w Berlinie czy Los Angeles. Swoje prace do Londynu wysłało też 14 polskich twórców⁴⁰.

Tym razem na Igrzyskach w Londynie przeprowadzono 14 konkursów (w dziale muzyki, w konkursie kompozycji orkiestralnych złoty medal otrzymał polski kompozytor, Zbigniew Turski). Zgłoszone do olimpijskich konkursów prace zostały zaprezentowane na specjalnej wystawie w Muzeum Wiktorii i Alberta w Londynie⁴¹.

Już na sesji MKOl w Londynie w 1948 r. miały miejsce pierwsze dyskusje dotyczące problemów amatorstwa twórców biorących udział w olimpijskich konkursach sztuki.

W 1949 r. na kolejnej sesji MKOl odbywającej się w Rzymie w szerszym aspekcie dyskutowano problemy związane z olimpijskimi konkursami sztuki i padło tam stwierdzenie, że praktycznie wszyscy uczestnicy tych konkursów byli zawodowcami, co stało w sprzeczności z zasadami obowiązującej wówczas Karty Olimpijskiej. Na wniosek prezydenta MKOl Sigfrida Edströma (wielu członków MKOl było jednak nieobecnych na sesji) podjęto więc uchwałę, że konkursy sztuki powinny zostać zlikwidowane i zastąpione wystawami, bez przyznawania nagród i medali.

Postanowienia podjęte na sesji MKOl w 1949 r. spotkały się z licznymi protestami i do problemu konkursów sztuki powrócono na sesji w 1951 r. w Wiedniu. Powołano wówczas specjalną komisję pod przewodnictwem Egipcjanina Angelo Bolanakiego, dla zbadania problemów związanych z olimpijskimi konkursami sztuki. Raport komisji Bolanakiego, przedstawiony na sesji MKOl w 1952 r. w Wiedniu, spowodował, że postanowiono kontynuować olimpijskie konkursy sztuki, ale Finowie – organizatorzy Igrzysk Olimpijskich w Helsinkach w 1952 r., zajęli negatywne stanowisko, tłumacząc się zbyt krótkim okresem czasu, jaki pozostał na przygotowanie takich konkursów⁴².

³⁹ www.sports-reference.com/olympics/summer/1936/ART/ [dostęp: luty 2017].

⁴⁰ Zob. *Olimpijskie konkursy sztuki. Wawrzyny Olimpijskie*.

⁴¹ *Illustration from the XIVth Olympiad Sport in Art Exhibition*, London 1948.

⁴² W. Królak, *Olimpijskie konkursy sztuki*, „Studia i Materiały” 1992, t. 6, s. 32–55.

Z okazji Igrzysk XV Olimpiady w Helsinkach odbył się jedynie „Festiwal Sztuki”, w którym wzięli udział twórcy z 23 krajów. Na festiwalu zachowano dotychczasowy podział dziedzin sztuki, obowiązujący w Olimpijskich Konkursach Sztuki. Ograniczono jedynie ilość prac reprezentujących twórców z danego kraju do trzech w każdej z dziedzin sztuki, lecz swego rodzaju nieporozumieniem było zorganizowanie wystawy maszynopisów utworów literackich (w tłumaczeniu na 4 języki), których, jak się później okazało, nikt nie czytał. W dziale muzyki największe uznanie zdobyła *Uwertura bohaterska* polskiego kompozytora Andrzeja Panufnika, którą podczas uroczystego wykonania dyrygował sam kompozytor⁴³.

Decyzja o likwidacji olimpijskich konkursów sztuki ostatecznie została przegłosowana na sesji MKOl w Atenach w kwietniu 1954 r. z tym że zalecono każdemu organizatorom Letnich Igrzysk Olimpijskich urządzenie wystaw sztuki. Wkrótce też wprowadzono poprawkę do Karty Olimpijskiej, dodając tam artykuł mówiący, że

Komitet Organizacyjny Igrzysk jest zobowiązany do zorganizowania pokazów lub wystaw sztuki i powinien też prezentować te dziedziny sztuki, które są charakterystyczne dla kraju, w którym odbywają się igrzyska.

W 1991 r. decyzją MKOl z Karty Olimpijskiej usunięto paragraf 26 o amatorsztwie, a więc obecnie nie ma żadnego powodu, aby eliminować literatów i artystów pod pretekstem, że są oni zawodowcami.

Podsumowanie

Jak wynika z wielu wypowiedzi oraz pism barona de Coubertina, sztuka zajmowała ważne miejsce w jego życiu i można też twierdzić, że wpłynęła na jego koncepcję sportu. Według niego sport powinien być traktowany jako czynnik pobudzający do rzeczy pięknych, a tym samym jako *źródło sztuki*.

Jego intencją była integracja sportu i sztuki, która wymagała konceptualizacji i określenia „w jakiej mierze i w jakiej formie *sztuka i literatura* mogłyby wziąć udział w święceniu nowożytnych Igrzysk Olimpijskich i w ogóle włączyć się w uprawianie sportów, tak aby z jednej strony odnosić stąd dla siebie korzyść, a z drugiej, aby je uszlachetnić”⁴⁴.

Baron de Coubertin określił, że celem olimpijskich konkursów sztuki było nagradzanie w każdym czterolecu, dzieł wydanych i zrodzonych z ducha sportowego. Zdawał on jednak sobie sprawę, że początkowo udział w tego rodzaju zawodach będzie się „przedstawiać skromnie pod względem ilości, a nawet mi-

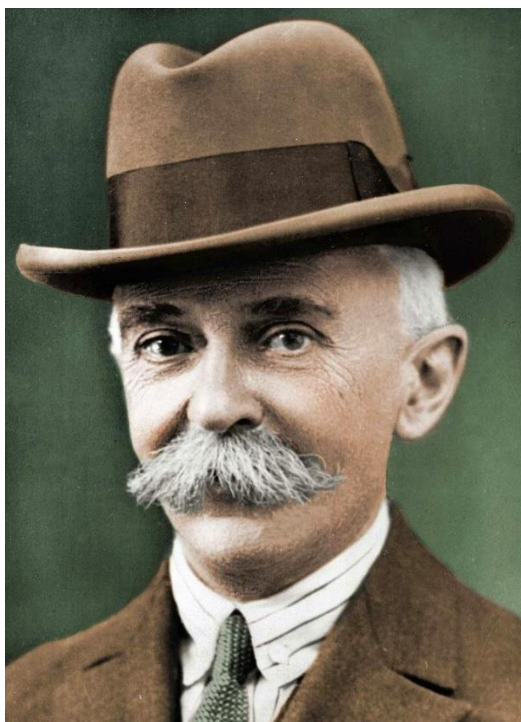
⁴³ Tamże.

⁴⁴ P. de Coubertin, *Przemówienie na otwarcie konferencji konsultacyjnej z przedstawicielami sztuk, literatury i sportów, wygłoszone w foyer teatru Comédie Française w Paryżu 23 maja 1906 r.*, [w:] *Przemówienia. Pisma różne i listy*, Warszawa 1994, s. 48.

zernie co do jakości”, ale wierzył w szybki i dynamiczny rozwój olimpijskich konkursów sztuki.

W swym radiowym orędziu, wygłoszonym pod koniec życia przed igrzyskami w Berlinie w 1936 r. uznał jednak, że jego misja stworzenia „unii mięśni i ducha dla postępu i godności ludzkiej” nie w pełni się powiodła.

Ostatecznie decyzja o likwidacji olimpijskich konkursów sztuki, która została przegłosowana na sesji MKOl w Atenach w kwietniu 1954 r., 17 lat po śmierci barona, pogrzebała jedną z najdonioślejszych idei Pierre'a de Coubertina. Tym samym przegrała definitywnie jego idea łączenia w jeden *węzeł małżeński* sportu z literaturą i sztuką.

Fot. Pierre de Coubertin

Źródło: <https://en.wikipedia.org/PierredeCoubertin> (dostęp: 15 lutego 2017)

Bibliografia

Źródła

Xth Olympiad Los Angeles 1932. Catalogue of Competition and Exhibition of Art, Exposition Park – Los Angeles, California.

- Catalogue du concours et de l'exposition d'art olympique. IX-e Olympiade Amsterdam 1928.*
- De Coubertin P., *Olympic Competitions in Painting, Sculpture and Architecture for 1908*, „Revue Olympique” 1907, nr 10.
- De Coubertin P., *Art sportif*, „Revue Olympique” 1907, nr 11.
- De Coubertin P., *Les Concours d'Art de 1912: suggestions aux concurrents*, „Revue Olympique” 1911, nr 3.
- De Coubertin P., *Decoration, Pyrothechnic, Harmonies, Cortèges*, „Revue Olympique” 1911, nr 4, 5, 7.
- De Coubertin P., *Rapport sur les Concoeurs artistiques et littéraires de la V:me Olympiade*, „Revue Olympique” 1912, nr 7.
- De Coubertin P., *Antologie. Mens fervida in corpore lacertoso*, Lausanne 1933. Wybór, s. 166–168, tłum. J. Mańkowska.
- De Coubertin P., *Szacunek wzajemny*, [w:] *Przemówienia. Pisma różne i listy*, Warszawa 1994.
- Illustration from the XIVth Olympiad Sport in Art Exhibition*, London 1948.
- Na olimpijskiej bieżni i w boju z Pauzanasza – Wędrówka po Helladzie, księgi V, VI i IV*, przełożyła i opracowała J. Niemirska-Pliszczyńska, Wrocław 1968.
- Pindar, *Ody zwycięskie: olimpijskie, pytyjskie, nemejskie, istmijskie*, przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył M. Brożek, Kraków 1987.
- www.sports-reference.com/olympics/summer/1912/ART/mixed-sculpturing.html
- www.sports-reference.com/olympics/summer/1920/ART/
- www.sports-reference.com/olympics/summer/1928/ART/
- www.sports-reference.com/olympics/summer/1932/ART/
- www.sports-reference.com/olympics/summer/1936/ART/

Opracowania

- Brzezicki A., *Sztuka pod olimpijską i białoczerwoną flagą*, [w:] *50 lat na Olimpijskim szlaku*, opracowanie zbiorowe, Warszawa 1969.
- Findling J.E., Pelle K.D., *Historical Dictionary of the Modern Olympic Movement*, Westport 1966.
- Garcia B., *The concept of Olympic cultural programmes: origins, evolution and projection*, Centre d'Estudis Olímpics (UAB) 2002, s. 1–15.
- Guttmann A., *The Olympics: a history of the modern games*, Champaign 2002, s. 7.
- Kluge V., *Die Olympischen Spiele von 1896 bis 1980*, Berlin 1981.
- Królak W., *Olimpijskie konkursy sztuki*, „Studia i Materiały” 1992, t. 6, s. 32–55.
- Lipoński W., *Sport literatura sztuka*, Warszawa 1974.
- Młodzikowski G., *20 olimpiad ery nowożytnej*, Warszawa 1973.
- Miller D., *Historia igrzysk olimpijskich i MKOl. Od Aten do Pekinu 1894–2008*, Poznań 2008.

-
- Müller N., Wacker C. (ed.), *Pierre de Coubertin et les arts / Pierre de Coubertin and the arts*, Lausanne 2008.
- Olimpijskie konkursy sztuki. Wawrzyny Olimpijskie*, opracowanie zbiorowe pod red. K. Hądzelka i K. Zuchory, Warszawa 2012.
- Polakiewicz S., *Igrzyska VIII-mej Olimpiady, Paryż 1924 oraz dzieje olimpiizmu w zarysie*, Lwów – Warszawa – Kraków 1926.
- Stanton R., *In Search of the Artists of 1912*, „Journal of Olympic History” 2001, vol. 9, s. 5–11.
- Stanton R., *The Forgotten Olympic Art Competitions*, Trafford 2001.
- Wąsik M., *Pierre de Coubertin jako pedagog i promotor nowożytnego olimpiizmu*, „Lider” 2004, nr 7–8, s. 24–27.
- Yoshida H., *The Art Competitions in the Modern Olympic Games*, „Aesthetics” 2009, no. 13, s. 111–120.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Przyczynek barona Pierre'a de Coubertina do organizacji olimpijskich konkursów sztuki*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Przyczynek barona Pierre'a de Coubertina do organizacji olimpijskich konkursów sztuki*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Przyczynek barona Pierre'a de Coubertina do organizacji olimpijskich konkursów sztuki*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Przyczynek barona Pierre'a de Coubertina do organizacji olimpijskich konkursów sztuki*.

Tomasz BOHDAN*

<https://orcid.org/0000-0002-4063-461X>

Bytomski „Sportowiec” i jego walka o granice zachodnie II Rzeczypospolitej

Jak cytować [how to cite]: Bohdan T., *Bytomski „Sportowiec” i jego walka o granice zachodnie II Rzeczypospolitej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 29–43.

Bytom’s „Sportowiec” and his fight for the western borders of the Second Polish Republic

Abstract

The aim of the article is to show the phenomenon of Bytom’s “Sportowiec”, a specific sports magazine, which was directly involved in plebiscite agitation in 1920 and 1921 and in the struggle to connect the largest part of Upper Silesia to a reborn Polish state. The analysis of press content, document analysis was used as a research method. In addition, a descriptive and comparative method was used. The Polish Plebiscytariat was aware that there was a strong and well-organized sports movement in Upper Silesia and that it should play its role in the fight against Germany for disputed territory. Therefore, at the Commissariat, the Faculty of Physical Education was established, which published “Sportowiec”. The first issue of “Sportowiec” appeared on August 4, 1920. The editorial team, apart from publishing the magazine, also worked in the field. There were lectures on the rules of playing football, judging, Polish language were taught. The “Sportowiec” was effectively crowding out German sports newspapers, both those published in Upper Silesia and reaching out from the Reich.

Keywords: “Sportowiec”, sport, press, The Upper Silesia plebiscite, The Second Polish Republic.

* dr, Politechnika Opolska w Opolu, Wydział Wychowania Fizycznego i Fizjoterapii; e-mail: t.bohdan@po.edu.pl

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie fenomenu bytomskiego „Sportowca”, specyficznego pisma sportowego, które w bezpośredni sposób było zaangażowane w agitację plebiscytową w 1920 i 1921 r. oraz w walkę o przyłączenie jak największej części Górnego Śląska do odrodzonego państwa polskiego. Jako metodę badawczą zastosowano analizę zawartości prasy, analizę dokumentów. Ponadto posługiwano się metodą opisową i porównawczą. Polski Komisariat Plebiscytowy zdawał sobie sprawę z tego, że na Górnym Śląsku istniał silny i niezłe zorganizowany ruch sportowy, i że powinien on odegrać swoją rolę w walce z Niemcami o sporne terytorium. Dlatego przy Komisariacie powstał Wydział Wychowania Fizycznego, który wydawał „Sportowca”. Pierwszy numer „Sportowca” ukazał się 4 sierpnia 1920 r. Zespół redakcyjny poza wydawaniem pisma pracował także w terenie. Wygłaszano wykłady o zasadach gry w piłkę nożną, o sędziowaniu, uczono języka polskiego. „Sportowiec” skutecznie wypierał niemieckie gazety sportowe, zarówno te wydawane na Górnym Śląsku, jak i docierające z Rzeszy.

Słowa kluczowe: „Sportowiec”, sport, prasa, plebiscyt na Górnym Śląsku, II Rzeczpospolita.

Uwagi wstępne

Setna rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę stała się dla autora inspiracją do podjęcia prac zmierzających do przygotowania serii artykułów poświęconych działalności osób związanych z kulturą fizyczną dwudziestolecia międzywojennego i inicjatywom promującą kulturę fizyczną w odradzającej się Rzeczpospolitej.

Niniejszy tekst poświęcony jest bytomskiemu „Sportowcowi”. Niezwykłemu tygodnikowi, który wziął udział w plebiscytowej walce o granice zachodnie II Rzeczpospolitej.

Walka ta rozpoczęła się już w czerwcu 1919 r., kiedy ogłoszono ostateczny tekst traktatu wersalskiego, gdzie w art. 88 ustalono plebiscyt, na mocy którego mieszkańcy Górnego Śląska mieli zdecydować o przynależności państwowej tej ziemi. Przez blisko dwa lata Polacy i Niemcy walczyli o sporne terytorium, a podstawową formą tych zmagania była zorganizowana przez obie strony olbrzymia kampania propagandowa z niepoślednim udziałem prasy¹.

11 lutego 1920 r. rozpoczęła działalność Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa z siedzibą w Opolu. W okresie sprawowania władzy przez Komisję ustała jawna dyskryminacja polskiej prasy, która mogła się dynamicznie rozwijać². Pod koniec 1919 r. Prezydium Rady Ministrów powierzyło Wojciechowi Korfantemu kierownictwo akcji plebiscytowej na Górnym Śląsku, a 20 lutego 1920 r. mianowano go Polskim Komisarzem Plebiscytowym. Sie-

¹ P. Dubiel, *Prasa w walce plebiscytowej na Górnym Śląsku*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1971, nr 1, s. 5–6.

² W. Zieliński, *Czasopiśmiennictwo polskie orężem walki o zjednoczenie Górnego Śląska z Polską*, [w:] H. Rechowicz (red.), *W pięćdziesiątą rocznicę powstań śląskich i plebiscytu*, Katowice 1971, s. 189.

dzibą Polskiego Komisariatu Plebiscytowego był bytomski hotel „Lomnitz”³. Jednym z ponad dwudziestu wydziałów znajdujących się w strukturze Komisariatu był kierowany przez Edwarda Rybarza Wydział Prasowy⁴. Wydział ten miał nadzorować działalność propagandową prasy polskiej, zasilać ją odpowiednimi materiałami oraz dbać o zakładanie nowych pism. W wyniku działalności tego wydziału od lutego 1920 r. do marca 1921 r. powstało kilkadziesiąt nowych tytułów, które były podporządkowane polskim władzom i reprezentowały ich linię polityczną. Przy współudziale Wydziału Prasowego założono również szereg pism o charakterze specjalistycznym, przeznaczonych do precyzyjnie określonej grupy czytelników. Do nich należał m.in. „Sportowiec”⁵.

Celem artykułu jest ukazanie fenomenu bytomskiego „Sportowca”, specyficznego pisma sportowego, które w bezpośredni sposób było zaangażowane w agitację plebiscytową w latach 1920–1921 oraz w walkę o przyłączenie jak największej części Górnego Śląska do odrodzonego państwa polskiego.

Jako metodę badawczą zastosowano analizę zawartości prasy oraz analizę dokumentów. Ponadto posługiwano się metodą opisową i porównawczą. W zakresie stanu badań należy przede wszystkim wymienić publikacje Bogdana Tuszyńskiego – *Sprintem przez prasę sportową* (Warszawa 1975), *Prasa i sport 1881–1981* (Warszawa 1981) oraz Rudolfa Wacka *Wspomnienia sportowe* (Opole 1948) i Tadeusza Grabowskiego *Jak redagowałem bytomskiego „Sportowca”* („Dysk Olimpijski” 1971, nr 2,3).

Sytuacja społeczno-polityczna na Górnym Śląsku

Najważniejszym wydarzeniem sportowym 1920 r. miał być występ reprezentantów Polski na Igrzyskach Olimpijskich w Antwerpii. Wiosną 1920 r., pomimo wojny z Rosją bolszewicką, trwały intensywne działania organizacyjne Polskiego Komitetu Igrzysk Olimpijskich (PKIO) zmierzające do przygotowania i wysłania polskich sportowców na igrzyska. Przerwanie frontu przez wojska bolszewickie oraz generalny odwrót wojsk polskich w pierwszych dniach lipca 1920 r. spowodowały radykalną zmianę sytuacji społecznej w Polsce. Warszawska prasa domagała się wstrzymania przygotowań olimpijskich, co też nastąpiło 12 lipca 1920 r. po przyjęciu stosownej uchwały przez PKIO. Co ciekawe, powyższa uchwała nie wstrzymywała rozpoczętych przygotowań sportowych, ponieważ życzeniem władz wojskowych było rozwinięcie jak najbardziej intensywnej działalności przez związki sportowe, co skutkowało podniesieniem poziomu fizycznego i na-

³ Tenże, *Polski Komisariat Plebiscytowy*, [w:] F. Hawranek, A. Kwiatek, W. Lesiuk, M. Lis, B. Reiner (red.), *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 424.

⁴ F. Hawranek, *Wydział Prasowy Polskiego Komisariatu Plebiscytowego*, [w:] *Encyklopedia powstań śląskich...*, s. 623.

⁵ W. Zieliński, *Czasopiśmiennictwo polskie orężem walki...*, s. 190–192.

strojów w armii. PKIO na prośbę Ministerstwa Spraw Wojskowych udostępnił cały swój aparat organizacyjny w celu przygotowania zawodów dla rekrutów w batalionach zapasowych i wśród wojsk liniowych w polu. W wielu z zaplanowanych zawodów udział wzięli przedstawiciele sportu z Górnego Śląska⁶.

Od 1919 r. na Górnym Śląsku zakładano polskie kluby sportowe. Status klubów sportowych przyjęło także wiele gniazd Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Pierwsze górnośląskie gniazdo „Sokoła” założono już w 1895 r. w Bytomiu. W 1919 r. było tych gniazd już 59. Co ważne, TG „Sokół” na Górnym Śląsku przyczyniło się w znacznym stopniu do przyspieszenia procesu rozwoju świadomości narodowej oraz poczucia odrębności państwowej Polaków zamieszkujących te ziemie. Na początku 1920 r. funkcjonowało na Górnym Śląsku 112 klubów sportowych, w których ćwiczyło 15 tys. Polaków. Do plebiscytu powstało 160 polskich klubów sportowych zrzeszających ponad 30 tys. zawodników⁷. W marcu 1920 r. powołano w Bytomiu Związek Towarzystw Sportowych Okręgu Górnośląskiego. Zadaniem tej organizacji, której prezesem został Stanisław Flieger, było koordynowanie pracy sportowej polskiej młodzieży i odciąganie jej od niemieckich klubów sportowych. Bytomski „Sportowiec”, organ prasowy Wydziału Wychowania Fizycznego Polskiego Komisariatu Plebiscytowego, wydawany był jako tygodnik Związku Towarzystw Sportowych Okręgu Górnośląskiego⁸.

Polski Komisariat Plebiscytowy zdawał sobie sprawę z tego, że na Górnym Śląsku istniał silny i niezłe zorganizowany ruch sportowy, i że powinien on odegrać swoją rolę w walce z Niemcami o sporne terytorium. Dlatego przy Komisariacie powstał Wydział Wychowania Fizycznego⁹.

Powstanie Wydziału Wychowania Fizycznego było wynikiem reorganizacji Wydziału Kulturalno-Oświatowego, kierowanego przez doktora Maksymiliana Wilimowskiego, którą przeprowadzono 1 sierpnia 1920 r., tworząc trzy samodzielne jednostki. Ponadto Wydział Wychowania Fizycznego podzielono na 5 działów: TG „Sokół”, Sport, Harcerstwo, Związek Towarzystw Wycieczkowych „Jaskółka”, Towarzystwo Młodzieży Górnośląskiej. Wydział ten pozostał pod kierownictwem Wilimowskiego¹⁰. Doktor Maksymilian Wilimowski, lekarz chirurg, a jednocześnie działacz narodowy i plebiscytowy, był m.in. przywódcą Pol-

⁶ D. Dudek, *Józef Piłsudski wobec problemów kultury fizycznej (1910–1935)*, Kraków 2004, s. 73–75.

⁷ J. Stecki, *Kluby sportowe polskie*, [w:] *Encyklopedia powstań śląskich...*, s. 212., zob. M. Ponczek, M. Szczerbiński, *Z dziejów prasy sportowej na Górnym Śląsku i Zagłębiu (1920–1986)*, Katowice 1988, s. 3–4.

⁸ J. Glensk, „Sportowiec”, [w:] *Encyklopedia powstań śląskich...*, s. 521–522, J. Stecki, *Związek Towarzystw Sportowych Okręgu Górnośląskiego*, [w:] *Encyklopedia powstań śląskich...*, s. 667.

⁹ B. Tuszyński, *Sprintem przez prasę sportową*, Warszawa 1975, s. 89.

¹⁰ F. Hawranek, *Wydział Kulturalno-Oświatowy Polskiego Komisariatu Plebiscytowego*, [w:] *Encyklopedia powstań śląskich...*, s. 622.

skiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska, a także szefem referatu zdrowia w Centrali Wychowania Fizycznego¹¹.

Osoba dr. Wilimowskiego oraz działalność Centrali Wychowania Fizycznego jest znakomitym przykładem przenikania się środowiska wojskowego ze środowiskiem kultury fizycznej, co było zjawiskiem charakterystycznym dla niespokojnych lat po zakończeniu I wojny światowej, a następnie dwudziestolecia międzywojennego.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że już w październiku 1918 r. prezes górnośląskiego „Sokoła” Józef Dreyza utworzył Straż Obywatelską. 19 lutego 1919 r. członek „Sokoła” Alfons Zgrzebniok założył Polską Organizację Wojskową Górnego Śląska. Z kolei Związek Towarzystw Sportowych Okręgu Górnośląskiego pozostawał w ścisłej łączności z kierownictwem Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska¹².

We wrześniu 1920 r. Wydział Wychowania Fizycznego przy Polskim Komisarjacie Plebiscytowym, dążąc do ożywienia ruchu sportowego na terenie plebiscytowym Górnego Śląska, ustanowił Centralę Wychowania Fizycznego. Przy tej specjalnej centrali utworzono 9 referatów. Oficjalnym celem działania organizacji było propagowanie idei wykształcenia fizycznego wśród szerokich mas ludzi i zrzeszenie tych mas pod hasłem zdrowego i umiejętnie uprawianego sportu. Zadaniem miejscowych kierowników okręgów było nawiązywanie jak najściślejszych kontaktów z istniejącymi stowarzyszeniami sportowymi i nadanie im kierunku zgodnego z celami całej organizacji. Wykorzystywano przy tym przede wszystkim byłych wojskowych, którzy ze względu na odbytą służbę wojskową, nadawali się szczególnie na kierowników związków sportowych¹³. Centrala została rozwiązana w styczniu 1921 r. Dotychczasowy zakres swojej pracy przekazała oddziałowi I Dowództwa Obrony Plebiscytu. Centrala w konspiracyjny sposób przygotowywała miejscową ludność do powstania¹⁴.

Pierwszy numer „Sportowca”

Polski Komisarjat Plebiscytowy skierował do Warszawy wezwanie, by wysłać na Śląsk sportowców, gdyż ci mogą tu spełniać tak samo ważną rolę agita-

¹¹ Archiwum Państwowe w Katowicach (APK), Polski Komisarjat Plebiscytowy dla Górnego Śląska w Bytomiu (PKP), Akta osobowe pracowników Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego, sygn. 12/15/0/2.11/229, k. 69–77, K. Brożek, *Wilimowski Maksymilian (1886–1951)*, [w:] *Encyklopedia powstań śląskich...*, s. 606.

¹² P. Barteczko, *Sportowa droga ku Polsce. W 50. rocznicę III powstania śląskiego*, „Dysk Olimpijski” 1971, nr 5, s. 23–25.

¹³ APK, PKP, Organizacja i działalność Centrali Wychowania Fizycznego, sygn. 12/15/0/2.4/211, k. 1–13.

¹⁴ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Powstania Górnośląskie (PG), Rozkazy organizacyjne, sygn. I.130.45.4, k. 1, J. Łączewski, *Centrala Wychowania Fizycznego*, [w:] *Encyklopedia powstań śląskich...*, s. 65–66.

cyjną, jak polski teatr, polskie odczyty i polskie zboże. W związku z powyższym przyjechało na Śląsk czterech członków warszawskiej Polonii, jako instruktorzy i organizatorzy sportowi¹⁵.

Jerzy Grabowski, urodzony 16 kwietnia 1896 r. piłkarz KS Polonia Warszawa, w czerwcu 1920 r. powrócił do Warszawy na swój pierwszy wojenny urlop. W stolicy dowiedział się, że w walce o polskość Górnego Śląska mają wziąć udział także ludzie sportu. Jego zadaniem była organizacja i prowadzenie pisma sportowego. Pod kierownictwem J. Grabowskiego do Bytomia przyjechali: Kazimierz Biernacki, Henryk Jeziorowski, Tadeusz Gebethner, Julian Niemczyński, Michał Hamburger oraz trener szwedzki Knut Helge-Helgesson, który przygotowywał polską kadrę lekkoatletyczną do Igrzysk Olimpijskich w Antwerpii. Cały zespół został zakwaterowany Bahnhofshotel w Bytomiu¹⁶. Opracowywanie pierwszego numeru trwało miesiąc.

Kiedy przygotowywano pierwszy numer „Sportowca” na Górnym Śląsku pojawił się znany organizator życia sportowego we Lwowie i dziennikarz sportowy Rudolf Wacek. Jego wizyta rozpoczynała cykl występów czołowych polskich drużyn sportowych na obszarze plebiscytowym. Występy te można uznać za modelowy przykład instrumentalnego wykorzystania sportu do politycznych celów.

Jako pierwsza pojawiła się na Górnym Śląsku drużyna ze Lwowa. Mjr Karol Polakiewicz w imieniu Ministerstwa Spraw Wojskowych zwrócił się z prośbą do Rudolfa Wacka o zorganizowanie meczów z drużynami górnośląskimi celem zademonstrowania poziomu piłkarskiego w Polsce. Wacek nie tylko zorganizował mecze z drużynami polskimi, ale też przyczynił się do dwóch niezwykle wymownych z propagandowego punktu widzenia zwycięskich meczów z zespołami niemieckimi. 16 czerwca 1920 r. Wacek przybył do bytomskiego hotelu Lomnitz. Spotkał tam m.in. przyszłych dziennikarzy „Sportowca”, z którymi poznał się już w Warszawie i śląskich działaczy sportowych z Alojzym Budniokiem na czele. Dzień później udał się do Katowic, gdzie podpisał kontrakt na mecz z miejscową Dianą, a wieczorem po powrocie do Bytomia, posługując się fortelem, zaaranżował mecz z drużyną Beuthen 09. 26 czerwca 1920 r. Pogoń wzmocniona zawodnikami Czarnych i bramkarzem przemyskiej Polonii pokonała Dianę 5:0. Zacięty i twardy mecz z drużyną Beuthen 09, występującą pod szyldem mistrza Górnego Śląska, którą wzmocnili zawodnicy z Berlina i Wrocławia również zakończył się zwycięstwem lwowiaków, tym razem 3:2. Polską drużynę oklaskiwała m.in. uzbrojona bojówka. Jej członkowie przyszli na mecz z automatycznymi pistoletami i granatami. W hotelu Lomnitz Wojciech Korfanty stwierdził, że zwycięstwa nad niemieckimi drużynami przysporzyły polskiej sprawie 20 tys. nowych głosów¹⁷.

¹⁵ R. Wacek, *Lwów na Górnym Śląsku*, [w:] R. Wacek, T. Długiewicz, M. Kobiak, S. Polakiewicz (red.), *Księga pamiątkowa poświęcona 35-leciu działalności Lwowskiego Klubu Sportowego „Pogoń” 1904–1939*, Lwów 1939, s. 115.

¹⁶ B. Tuszyński, dz. cyt., s. 90, *Mała encyklopedia sportu*, K. Hądzek (red.), t. 1, Warszawa 1984, Jerzy Grabowski, s. 192.

¹⁷ R. Wacek, *Wspomnienia sportowe*, Opole 1948, s. 74–80.

Także w redakcji „Sportowca” pracowali działacze sportowi, którzy dbali o to, aby Śląsk zobaczył dobry polski sport. Dlatego przyjeżdżały tam najlepsze polskie zespoły piłkarskie. Kontakty z polskim światem sportu mieli przede wszystkim działacze Polskiego Komitetu Igrzysk Olimpijskich – Kazimierz Biernecki, który był kierownikiem Wydziału Prasy i Propagandy oraz sekretarz generalny Henryk Jeziorowski¹⁸.

Po meczach z drużyną lwowską kluby niemieckie, ze względów wizerunkowych, nie podejmowały już rywalizacji z polskimi drużynami. Warto dodać, że na przełomie września i października 1920 r. na Górnym Śląsku gościła Cracovia. Ponadto przed plebiscytem przyjechały jeszcze reprezentacje Warszawy, Łodzi i poznańska Warta¹⁹.

Pierwszy, okazowy numer „Sportowca” ukazał się 4 sierpnia 1920 r. Pod wienią umieszczono podtytuł „Tygodnik Sportu Polskiego, wychodzi w każdy wtorek”. Redaktorem odpowiedzialnym dwóch pierwszych numerów był Edmund Grabianowski, a od trzeciego numeru został nim Czesław Świętochowski. Pismo było drukowane w drukarni „Katolika”.

W artykule wstępnym redakcja wyjaśniała czytelnikom intencje powstania tygodnika. Napisano m.in., że „Budzące się życie sportowe na ziemiach polskich, a przede wszystkim w częściach jeszcze nie oswobodzonych, domaga się coraz głośniejszego wspólnego organu”²⁰.

Jednocześnie wyrażano nadzieję, że pomimo różnych usterek, które prawdziwi sportowcy znajdują na łamach pisma, otrzyma ono poparcie całego polskiego świata sportowego²¹.

Na „jedynce” tygodnika pojawił się także tekst zatytułowany „Przegląd”, w którym przekonywano o dynamicznym rozwoju młodego sportu polskiego:

Młodzież się rwie do sportu, którego zdrowe podstawy przyczyniają się do uszlachetnienia ciała i duszy narodu polskiego. Widzimy, że mimo szalenie tętniącego życia odrodzeniowego nasi polscy sportowcy czynią wszelkie starania do udziału w olimpiadzie w Antwerpii. W każdym towarzystwie sportowym mowa o olimpiadzie. Organizacja wyprawy uczestników na olimpiadę już jest dokończona²².

Wewnątrz numeru ukazał się z kolei artykuł, który określał linię programową pisma. Polegała ona na precyzyjnym, pozbawionym nadmiernych subtelności, podkreślaniu związków Górnego Śląska z Polską, szczególnie w zakresie kultury fizycznej, przy jednoczesnym deprecjonowaniu osiągnięć sportu niemieckiego, uznawanego za brutalny i prymitywny, nienadający się na wzór dla młodzieży. „Historia Sportu Polskiego na Górnym Śląsku” to tekst, w którym redaktorzy zauważają, że

¹⁸ B. Tuszyński, *Prasa i sport 1881–1981*, Warszawa 1981, s. 113.

¹⁹ J. Stecki, *Plebiscytowe tournée polskich klubów sportowych*, [w:] *Encyklopedia powstań śląskich...*, s. 402.

²⁰ *Słowo wstępne*, „Sportowiec” 1920, nr 1, s. 1.

²¹ Tamże.

²² *Przegląd*, tamże.

Do ubiegłego roku w sporcie polskim na Górnym Śląsku nic nie było słychać! Sport uważany był za grę wybitnie niemiecką. [...] Nasza młodzież polska wstępowała do *sportvereinów* niemieckich i tam się Niemczyła. Niemcy za pomocą naszej młodzieży rozwijali i podtrzymywali swój sztucznie hodowany i przez wszystkie czynniki germanizatorskie popierany sport. Nie mogąc brutalną grą swą nam Polakom zaimponować, ograniczał się tenże na narodowo mniej uświadomionych warstwach górnośląskiego społeczeństwa. [...] Od czasu przyjazdu lwowian na Górny Śląsk Polacy górnośląscy przyswoili sobie taktykę polską²³.

Warto w tym miejscu dodać, że poniżej cytowanego tekstu znalazła się relacja z rewizyty górnośląskich sportowców we Lwowie. Wyjazd (tzw. wycieczka) miał miejsce w czasie ofensywy bolszewickiego Frontu Południowo-Zachodniego (16–18 lipca 1920 r.), i był wymownym gestem solidarności oddanym przez ludzi, którzy takiej solidarności niedawno doświadczyli.

Tematyka podejmowana na łamach „Sportowca”

Poza redagowaniem pisma dziennikarze „Sportowca” pracowali w terenie, wygłaszając wykłady o zasadach gry w piłkę nożną, o prawidłowym sędziowaniu. Uczyli języka polskiego i spolszczali używaną do tej pory sportową terminologię niemiecką²⁴.

Tego typu działalność odcisnęła piętno także na pierwszych numerach pisma, gdzie żurnaliści występowali w rolach swoistych nauczycieli, którzy mieli przedstawić czytelnikom najpopularniejsze dyscypliny sportu i obowiązujące w nich zasady oraz przybliżyć im specyficzne sportowe słownictwo.

Całą pierwszą stronę oraz dwie kolejne numeru drugiego tygodnika zajmowała pierwsza część artykułu charakteryzującego lekką atletykę oraz jej rolę w wojsku. Poniżej rozpoczął się tekst dotyczący historii piłki nożnej na świecie. Za jedne z najciekawszych na łamach pisma należy z pewnością uznać drukowane spontanicznie rubryki, zawierające wyrażenia techniczne używane w grach ruchowych. Redaktorzy z ubolewaniem wyznają, że współczesna im młodzież szkolna nadużywa wyrazów obcych, przeważnie niemieckich, angielskich i francuskich, dlatego zamieścili rubrykę przypominającą słownik terminów sportowych. Znalazły się w nim m.in. następujące wyrażenia: „*bieżnia* – boisko do biegów, wyścigów przygotowane, *meta* (słowo łacińskie) oznacza cel do którego gracze dążą, aby wygrać, *partner* – zamiast tego używaj rodzimych wyrazów; współgracz, współgrający, uczestnik, stronnik, *przerwa* – polski wyraz zamiast pauza”²⁵.

Regularnie na łamach tygodnika ukazywały się sprawozdania z meczów piłki nożnej, bieżące wiadomości z aren sportowych oraz relacje z imprez sportowych

²³ *Historia Sportu Polskiego na Górnym Śląsku*, tamże, s. 4.

²⁴ B. Tuszyński, *Prasa i sport...*, s. 113.

²⁵ *Wyrażenia techniczne używane w grach ruchowych*, „Sportowiec” 1920, nr 2, s. 4–6.

organizowanych na Górnym Śląsku i w Polsce. Nie brakowało także na łamach „Sportowca” wiadomości zza granicy, a kiedy rozpoczęły się Igrzyska Olimpijskie w Antwerpii, pojawiały się korespondencje własne pisma z zawodów olimpijskich²⁶. Ponadto publikowano wiadomości dotyczące działalności związków sportowych, zaproszenia na zjazdy, komunikaty dotyczące zebrań. Tego typu informacje były wyrazem stale pogłębiającej się integracji polskiego ruchu sportowego na Górnym Śląsku. Na kolumnach „Sportowca” dominowały materiały poświęcone piłce nożnej i w mniejszym stopniu lekkiej atletyce. Czytelnikom starano się również przedstawić historię innych dyscyplin sportu oraz przybliżyć ich zasady. Pisano więc o szermierce, zapasach, pływaniu, wioślarstwie, łyżwiarstwie, saneczkarstwie, kolarstwie, boksie i wyścigach konnych.

Od numeru trzeciego zmienia się winieta i podtytuł pisma na „Tygodnik Związku Towarzystw Sportowych Okręgu Górnos Śląskiego”. Na pierwszej stronie tego numeru zamieszczono artykuł ukazujący najlepsze cechy sportu i zachęcający do jego powszechnego trenowania. Podkreślono, że dyscypliny uprawiane na wolnym powietrzu, takie jak piłka nożna, lekka atletyka, hokej, palant, są przeznaczone dla wszystkich osób, bez względu na to, czy są robotnikami, studentami, kupcami czy profesorami. Człowiek nie jest stworzony tylko do pracy, dysponuje także czasem wolnym, w którym może odczuwać piękno natury. Uprawianie sportu doda mu siły i ducha do dalszego życia oraz wzbudzi w nim uczucia jedności i karności²⁷.

Od numeru szóstego „Sportowiec” stał się pismem ilustrowanym. W związku z tym, dziennikarze prosili towarzystwa i kluby sportowe o nadsyłanie zdjęć do redakcji. Na „jedynce” tygodnika umieszczono fotografię mistrza Polski w biegu na 800 m Wacława Kuchara z Pogoni Lwów²⁸.

Konsekwentnie rozbudowywano linię programową pisma, której istotnym elementem stała się separacja sportu polskiego i niemieckiego. Głoszono konieczność izolacji sportu niemieckiego. Podkreślano jego wady. Postrzegano go wyłącznie w kategoriach walki fizycznej, nieatrakcyjnej dla zawodników i kibiców.

Górnos Śląskich piłkarzy zachęcano do zmiany stylu gry:

Wszyscy tutejsi sportowcy, wykształceni na wzorach niemieckich ściśle się tych wzorów trzymają, nie wiedząc może o tym, że za wyjątkiem Niemców wszystkie inne narody mają zupełnie różny sposób gry; ta nie powinna polegać na wykazywaniu przewagi fizycznej zespołu, lecz na pokazaniu techniki; wszystkie kluby niemieckie mają sposób gry ordynarny, podczas gdy grę w piłkę nożną należy opierać na kombinacji, (przeprowadzaniu i podawaniu) a nie na waleniu piłki nogą jak kijem na osłep, aby naprzód!²⁹

Na łamach pisma przekonywano także, że polski sport jest silniejszy od niemieckiego, a Niemcy nazywani byli bankrutami i żyjącymi kłamstwem oszustami³⁰.

²⁶ „Sportowiec” 1920, nr 4, s. 1, nr 5, s. 2, nr 8, s. 2, 3.

²⁷ *Polski sport górnos Śląski jaki czynnik społeczny*, „Sportowiec” 1920, nr 3, s. 1.

²⁸ „Sportowiec” 1920, nr 6, s. 1.

²⁹ J. Niemczyński, *Polski sport górnos Śląski i jego przyszłość*, „Sportowiec” 1920, nr 6, s. 1–2.

³⁰ *Polski sport silniejszy od niemieckiego*, „Sportowiec” 1920, nr 21, s. 4.

Redakcja nie bała się poruszać trudnych tematów dotyczących spraw spoza regionu, co może świadczyć o jej wyjątkowej dojrzałości. Nieoczekiwanie dla polskiego środowiska sportowego na łamach pisma zainicjowano pomysł jak najszybszego rozpoczęcia rywalizacji międzynarodowej przez polskie reprezentacje. Zaledwie trzy dni po bitwie nad Niemnem ukazał się tekst adresowany do władz polskiego sportu, będący apelem o bezzwłoczne przystąpienie niepodległej Polski do rozpoczynających się zmagania na arenie międzynarodowej. Przypomniano działaczom, że w połowie września następuje we wszystkich państwach świata otwarcie jesiennego sezonu międzynarodowego. W tym roku, ze względu na igrzyska, sezon ten wystartuje dopiero w październiku. Odbędą się w nim zaplanowane już lekkoatletyczne zawody Anglia-Szwecja, mecz piłki nożnej Francja-Dania oraz szereg wydarzeń sportowych z udziałem zawodników z Włoch, Hiszpanii, Szwajcarii, Czechosłowacji i Rumunii. Nie słychać tylko nic o planach Polski. Niezrozumiała dla dziennikarzy „Sportowca” była bierność Polaków, która przy jednoczesnym zaangażowaniu pozostałych państw, była szkodliwa, i dla Górnoślązaków niezrozumiała. Podkreślono, że w Polsce działa już PKIO, który powołany został także do tego, aby właśnie takie zawody organizował. Ponadto złożono propozycję zaproszenia do Warszawy, Krakowa, a może i na Górny Śląsk reprezentacji Francji w piłce nożnej, by z reprezentacją Polski rozegrała ona parę spotkań. Dla górnośląskich sportowców byłoby to święto, a dla Niemców wstyd, bo z nimi Francuzi nie chcieliby grać³¹.

Temat ten podjęto w kolejnym numerze, w którym ukazały się wywiady z działaczami sportowymi z Polskiego Komitetu Igrzysk Olimpijskich i Polskiego Związku Piłki Nożnej. Redakcja z dumą pisała, że wyrażone przez nią żądanie udziału Polski w różnych międzypaństwowych i międzynarodowych zawodach sportowych wywołało szerokie zainteresowanie w Polsce³².

„Sportowiec” kontynuował swoją akcję w 1921 r. Redakcja informowała, że podczas zebrania PKIO, które miało miejsce 17 lutego dyskutowano kwestię ofert dotyczących międzynarodowych kontaktów sportowych. Propozycje napływające z Paryża, Sztokholmu i Pragi zostały określone jako ponętne. Na zebraniu zgodnie jednak stwierdzono, że Polska nie może rywalizować na arenie międzynarodowej nieprzygotowana. Za największy problem uznano trudności komunikacyjne i związane z nimi wysokie ceny biletów kolejowych³³.

W końcu w numerze 8 z 23 lutego 1921 r. dziennikarze ogłosili sukces swojej akcji. Po kilku miesiącach wyczekiwania z entuzjazmem poinformowano o planach PKIO i ZPN dotyczących rywalizacji międzynarodowej w 1921 r.³⁴

„Sportowiec” pełnił oczywiście określoną rolę polityczną. Kuriozalnie brzmiały deklaracje dziennikarzy tygodnika, którzy twierdzili, że „[...] sport jest

³¹ Górnoślązak, *Przed otwarciem sezonu międzynarodowego. O udział Polski*, „Sportowiec” 1920, nr 9, s. 1–3.

³² *O udział Polski w międzynarodowym sporcie*, „Sportowiec” 1920, nr 10, s. 2–3.

³³ *Z Polskiego Komitetu Igrzysk Olimpijskich*, „Sportowiec” 1921, nr 7, s. 3.

³⁴ *Mecz Polska-Francja. (Skutek inicjatywy „Sportowca”)*, „Sportowiec” 1921, nr 8, s. 2.

międzynarodowy, że polityka, która nie ma ze sportem nic wspólnego, może go najwyżej spaczać, a nigdy uzdrowić...”³⁵. Permanentnie zachęcano polskich sportowców do opuszczania klubów niemieckich.

Obowiązkiem polskich sportowców jest wyciągać od obcych swoich kolegów, pozostających jeszcze *u nich*, gdyż zyskując siłę sportową dla swego Towarzystwa, zdobywa się jeszcze jednego Polaka, który dotychczas błędził i znalazł wreszcie drogę, po której mu iść należy – polski sport³⁶

– pisano na szpaltach tygodnika. Artykuł o najmocniejszym wydźwięku spośród wszystkich opublikowanych na łamach pisma pojawił się w 11 numerze. Nosił tytuł „Hańba zdrajcom!” i dotyczył – wzbudzających emocje także dzisiaj – transferów sportowych. Informacja o przejściu dwóch polskich zawodników z klubów polskich do niemieckich nazwana jest „godną napiętnowania wiadomością”. Zawodnicy obwołani zostali „sprzedawczykami”, „tchórzami”, którzy „cichaczem, bez podania powodów, wynieśli się do klubów niemieckich”³⁷.

Jednym z najważniejszych wydarzeń relacjonowanych przez „Sportowca” był wyjazd reprezentacyjnej drużyny Górnego Śląska do Warszawy. Szczegółowy projekt tzw. wycieczki został opracowany na spotkaniu górnośląskich działaczy sportowych w bytomskim hotelu „Reichshof” 3 października 1920 r.³⁸ Trzydniowy wyjazd rozpoczął się 14 października 1920 r. „Wycieczkę” Górnoślązaków do Warszawy prowadził Jerzy Grabowski. Ponad trzydziestosobowa „wycieczka” dysponowała własnym wagonem osobowym w pociągu wojskowym³⁹. Hasło wyjazdu – „Niech żyje Warszawa, kolebka Polski i zjednoczony z nią Górny Śląsk” w pełni oddawało falę entuzjazmu, jakiej dali się ponieść jego uczestnicy. Górnośląską piłkę nożną reprezentowała Słupna z Mysłowic, która w warszawskim parku sportowym im. Króla Sobieskiego przegrała z wojenną reprezentacją Warszawy złożoną z zawodników Polonii i Wojskowego Klubu Sportowego 2:0⁴⁰. Co warto podkreślić, w pięciu kolejnych numerach temat wyjazdu do stolicy Polski gościł na pierwszej stronie pisma.

Do dużych zmian w redakcji „Sportowca” doszło w październiku 1920 r. W wyniku zwycięskiej bitwy nad Niemnem, która okazała się decydującym ciosem zadaniem przez wojsko polskie bolszewikom, kolejna wojna z Rosją dobiegała końca. Stabilizacja sytuacji w kraju doprowadziła do rozpadu dotychczasowej redakcji „Sportowca”. Część zespołu udała się do Warszawy, aby zdążyć na rozpoczynające się studia uniwersyteckie lub podjąć inne zajęcia. Podczas pożegnania redakcyjnego, które odbyło się w hotelu Nowaka przy ulicy

³⁵ *Sport na Górnym Śląsku a polityka*, „Sportowiec” 1921, nr 7, s. 2.

³⁶ J. Niemczyński, *Obowiązek sportowca*, „Sportowiec” 1920, nr 5, s. 1.

³⁷ *Hańba zdrajcom!*, „Sportowiec” 1920, nr 11, s. 9.

³⁸ A. Budniok, *Górny Śląsk do Warszawy*, „Sportowiec” 1920, nr 9, s. 7.

³⁹ CAW, PG, Akta plebiscytowe różne, sygn. I.130.46.15, k. 163.

⁴⁰ *Górnośląscy sportowcy w Warszawie*, „Sportowiec” 1920, nr 11, s. 1, *Z pobytu sportowców w Warszawie*, „Sportowiec” 1920, nr 12, s. 1.

Dworcowej w Bytomiu, gdzie mieszkała większość dziennikarzy, Kazimierz Biernacki zobowiązał się do przesyłania tygodnikowi deficytowych w tamtym czasie materiałów ilustracyjnych. W redakcji pozostali Jerzy Grabowski i Tadeusz Niemczyński. Temu drugiemu kontrakt na pracę instruktazowo-szkoleniową w Polskim Komisarjacie Plebiscytowym kończył się 30 listopada. Jerzy Grabowski planował natomiast rozpoczęcie studiów na politechnice i założenie rodziny, dlatego jako swojego następcę wskazał młodszego brata, Tadeusza⁴¹.

Tadeusz Grabowski w latach 1916–1917 organizował turnieje drużyn szkolnych w Agrykoli. Był zawodnikiem i działaczem warszawskiej Polonii. Praca w „Sportowcu” była jego debiutem prasowym⁴².

Do pomocy w redakcji T. Grabowski miał przede wszystkim porucznika 36 pp Jana Lotha, pełniącego funkcję zastępcy redaktora naczelnego oraz sprawozdawcy z zawodów piłkarskich. Pomagali mu także Knut Helge-Helgesson i rezydujący w Sosnowcu Marian Strzelecki. Czesław Świętochowski był odpowiedzialny za sprawy finansowe, druk oraz kolportaż pisma. Z kolei miejscowi działacze Alojzy Budniok i Stanisław Flieger dostarczali do redakcji materiały z klubów sportowych.

Kontrakt Helge-Helgessona z Polskim Komitetem Olimpijskim skończył się pod koniec grudnia 1920 r. Do pozostawionego przez Szweda pokoju, znajdującego się przy ulicy Klukowskiej 3, wprowadził się wtedy T. Grabowski. Pokój ten pełnił funkcję redakcji, ponieważ T. Grabowski odbierał w nim listy, sprawozdania, przekazywane z terenu notatki oraz nadsyłane z Wrocławia klisze. Co ciekawe, dzięki inicjatywie Czesława Świętochowskiego we wrocławskiej chemigrafii pracował Polak, który skrupulatnie pilnował punktualności wysłania przesyłek i kontrolował ich zawartość. W ten sposób wyeliminowano możliwość celowej lub przypadkowej pomyłki, a taka sytuacja miała przecież miejsce w pierwszych tygodniach wydawania pisma, kiedy to do Bytomia przesłano klisze przeznaczone dla jednego z niemieckich kwartalników ukazujących się w zupełnie innym rejonie kraju⁴³.

Najtrudniejszym czasem w prowadzeniu pisma były tygodnie poprzedzające dzień plebiscytu. Współpracownicy „Sportowca” zostali bezpośrednio zaangażowani w różne zadania związane z głosowaniem. Jednocześnie zwiększyło się zainteresowanie odbiorców sportowym tygodnikiem, któremu udało się dotrzeć do szerszego grona czytelników⁴⁴.

13 marca 1921 r. zamieszczono odezwę do sportowców. Język tej odezwy nie pozostawiał adresatom jakiegokolwiek pola do interpretacji. Wzywano sportowców górnośląskich do tego, aby w godzinie sprawiedliwości dziejowej zwartym

⁴¹ T. Grabowski, *Jak redagowałem bytomskiego „Sportowca”*, „Dysk Olimpijski” 1971, nr 2, s. 21.

⁴² *Mała encyklopedia sportu...*, Tadeusz Grabowski, s. 192.

⁴³ T. Grabowski, dz. cyt., nr 2, s. 21, nr 3, s. 28–29.

⁴⁴ Tamże, nr 3, s. 29.

murem stanęli wspólnie i zaprotestowali przeciwko terrorowi i kulturze, która zakuwała ich ojców w kajdany⁴⁵.

W ostatnim numerze przedplebiscytowym proszono młodzież i sportowców o dopilnowanie tego, aby Polacy w dniu plebiscytu mogli swobodnie oddać swoje głosy za Polską oraz o zwrócenie uwagi na fałszerstwa plebiscytowe. Ponadto zadaniem sportowców było ułatwienie głosowania osobom starszym i chorym. Apelowano również o zachowanie bezwzględnej spokoju i unikanie prowokacji ze strony niemieckich band. Pod odezwą podpisały się władze Związku Towarzystw Sportowych Okręgu Górnośląskiego⁴⁶.

Uwagi końcowe

W okresie plebiscytowym polska prasa na Górnym Śląsku odgrywała w znacznym stopniu rolę czynnika pobudzającego proces narastania świadomości narodowej wśród Górnoślązaków. Przyczyniały się do tego liczne artykuły o treści historycznej, przedstawiające związki Górnego Śląska z Polską w przeszłości.

Plebiscyt, który odbył się 20 marca 1921 r. nie rozstrzygnął ostatecznie kwestii górnośląskiej. W chwili, gdy narastała radykalizacja społeczna, gdy oburzenie Górnoślązaków na krzywdzącą Polskę decyzję dotyczącą podziału obszaru plebiscytowego stało się powszechne, w nocy z 2 na 3 maja 1921 r. wybuchło III powstanie śląskie⁴⁷.

Ostatni numer „Sportowca” ukazał się z datą 1 maja 1921 r. Pismo wychodziło już jako dwutygodnik. W numerze z 10 kwietnia redakcja informowała czytelników, że z powodu piętrzących się trudności administracyjnych, wzmożonej pracy w drukarniach oraz nadzwyczajnie wysokich cen klisz „Sportowiec” ukazywać się będzie co dwa tygodnie⁴⁸. W kolejnym numerze stanowczo zadeklarowano, że pismo nie będzie już rozprowadzane bezpłatnie, i od tej zasady nie będzie wyjątków⁴⁹.

„Sportowiec” skutecznie wypierał z rynku niemieckie gazety sportowe wydawane na Śląsku i docierające z Rzeszy. Odegrał poważną rolę w walce o polskość dzielnic śląskiej oraz w organizacji sportu polskiego na Górnym Śląsku⁵⁰. Zdaniem Tadeusza Grabowskiego tygodnik ten był pierwszym w Polsce tytułem poświęconym wyłącznie demokratycznym gałęziom sportu, takim jak np. piłka nożna, lekkoatletyka, zapasy, palant⁵¹.

⁴⁵ *Odezwa do górnośląskich sportowców!*, „Sportowiec” 1921, nr 10, s. 2.

⁴⁶ *Odezwa*, „Sportowiec” 1921, nr 11, s. 2.

⁴⁷ W. Zieliński, *Czasopiśmiennictwo polskie orężem walki...*, s. 196–198.

⁴⁸ *Od administracji*, „Sportowiec” 1921, nr 13, s. 8.

⁴⁹ *Od administracji*, „Sportowiec” 1921, nr 14, s. 8.

⁵⁰ J. Glensk, dz. cyt., s. 521–522.

⁵¹ T. Grabowski, dz. cyt., nr 3, s. 29.

„Sportowiec” ukazywał się zaledwie przez 9 miesięcy, ale wysiłek ludzi, zaangażowanych w ten projekt nie został zapomniany. Ta niezwykła inicjatywa, pomimo tego, że okazała się tylko efemerydą, na stałe zapisała się w historii polskiego sportu i prasy sportowej.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Katowicach

— Polski Komisarjat Plebiscytowy dla Górnego Śląska w Bytomiu, sygn. 12/15/0

Centralne Archiwum Wojskowe

— Powstania Górnośląskie, sygn. I.130.1-91

II. Prasa

„Sportowiec” 1920–1921

B. Literatura

Barteczko P., *Sportowa droga ku Polsce. W 50. rocznicę III powstania śląskiego*, „Dysk Olimpijski” 1971, nr 5, s. 23–25.

Brożek K., *Wilimowski Maksymilian (1886–1951)*, [w:] F. Hawranek i in. (red.), *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 606.

Dubiel P., *Prasa w walce plebiscytowej na Górnym Śląsku*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1971, nr 1, s. 5–16.

Dudek D., *Józef Piłsudski wobec problemów kultury fizycznej (1910–1935)*, Kraków 2004.

Glensk J., „Sportowiec”, [w:] F. Hawranek i in. (red.), *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 521–522.

Grabowski T., *Jak redagowałem bytomskiego „Sportowca”*, „Dysk Olimpijski” 1971, nr 2, 3, s. 20–21, 28–29.

Hawranek F., *Wydział Kulturalno-Oświatowy Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego*, [w:] F. Hawranek i in. (red.), *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 622–623.

Hawranek F., *Wydział Prasowy Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego*, [w:] F. Hawranek i in. (red.), *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 623.

Łączewski J., *Centrala Wychowania Fizycznego*, [w:] F. Hawranek i in. (red.), *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 65–66.

Mała encyklopedia sportu, K. Hądzelek (red.), t. 1, Warszawa 1984.

- Ponczek M., Szczerbiński M., *Z dziejów prasy sportowej na Górnym Śląsku i Zagłębiu (1920–1986)*, Katowice 1988.
- Stecki J., *Kluby sportowe polskie*, [w:] F. Hawranek i in. (red.), *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 211–212.
- Stecki J., *Plebiscytowe tournée polskich klubów sportowych*, [w:] F. Hawranek i in. (red.), *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 402.
- Stecki J., *Związek Towarzystw Sportowych Okręgu Górnośląskiego*, [w:] F. Hawranek i in. (red.), *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 667.
- Tuszyński B., *Prasa i sport 1881–1981*, Warszawa 1981.
- Tuszyński B., *Sprintem przez prasę sportową*, Warszawa 1975.
- Wacek R., *Lwów na Górnym Śląsku*, [w:] R. Wacek i in. (red.), *Księga pamiątkowa poświęcona 35-leciu działalności Lwowskiego Klubu Sportowego „Pogoń” 1904–1939*, Lwów 1939, s. 115–118.
- Wacek R., *Wspomnienia sportowe*, Opole 1948.
- Zieliński W., *Czasopiśmiennictwo polskie orężem walki o zjednoczenie Górnego Śląska z Polską*, [w:] H. Rechowicz (red.), *W pięćdziesiątą rocznicę powstań śląskich i plebiscytu*, Katowice 1971, s. 183–201.
- Zieliński W., *Polski Komisariat Plebiscytowy*, [w:] F. Hawranek i in. (red.), *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 424–428.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Bytomski „Sportowiec” i jego walka o granice zachodnie II Rzeczypospolitej*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Bytomski „Sportowiec” i jego walka o granice zachodnie II Rzeczypospolitej*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Bytomski „Sportowiec” i jego walka o granice zachodnie II Rzeczypospolitej*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Bytomski „Sportowiec” i jego walka o granice zachodnie II Rzeczypospolitej*.

Krzysztof KOŚCIAŃSKI*

<https://orcid.org/0000-0002-5848-5325>

Piłka nożna w Częstochowie w latach 1919–1927

Jak cytować [how to cite]: Kościański K., *Piłka nożna w Częstochowie w latach 1919–1927*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 45–59.

Football in Częstochowa in the years 1919–1927

Abstract

After Poland regained its independence, Częstochowa was one of the largest cities in terms of population. In relation to football, it was treated as a province, and the sport discipline itself was just developing. The stadiums were created as well as the 1st Stadium dedicated to football, which influenced the dissemination of this discipline. The number of clubs with the football section increased every year. In 1923, two clubs from Częstochowa and one from Raków formed the Częstochowa ‘C’ division, performing under the auspices of the Krakow Regional Sports Association. Four years later, there were already two groups of fourteen teams in general. Teams from Częstochowa competed under patronage of Sosnowiec Subdistrict Football Association. Between 1919–1927 neither of teams from Częstochowa got promoted to division “A”. In the year 1927 Częstochowa Sub-District Football Association was established, whose functioning had a significant impact on the further development of football in Częstochowa. In that period of time the best teams were: Częstochowa Sports Club, “Victoria 1922” Częstochowa Sports Club, Sports Club Częstochowa and Sports Club “Warta” Częstochowa.

Keywords: Częstochowa, football, interwar period.

Streszczenie

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, Częstochowa była jednym z największych pod względem liczby ludności miast. W odniesieniu do piłki nożnej była traktowana jako prowincja,

* mgr, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydział Nauk Społecznych; e-mail: k.koscianski@o2.pl

a sama dyscyplina sportowa dopiero się rozwijała. Powstanie kilku boisk oraz I Miejskiego Stadionu przeznaczanego do piłki nożnej, wpłynęło na jej upowszechnienie. Liczba klubów z sekcją piłki nożnej zwiększała się w kolejnych latach. W 1923 r. dwa kluby z Częstochowy i jeden z Rakowa utworzyły częstochowską klasę „C”, występując pod egidą Krakowskiego Okręgowego Związku Sportowego. Cztery lata później istniały już dwie grupy liczące w sumie czternaście zespołów. Drużyny z Częstochowy brały udział w rozgrywkach kierowanych przez Podokręg Sosnowiec. W latach 1919–1927, żaden z klubów nie awansował do „A” klasy. W 1927 r. powstał Częstochowski Podokręgowy Związek Piłki Nożnej, którego funkcjonowanie wpłynęło znacząco na dalszy rozwój piłki nożnej w Częstochowie. Najlepszymi drużynami tego okresu były Częstochowski Klub Sportowy, Klub Ogólno-Sportowy „Victoria 1922” Częstochowa, Klub Sportowy Częstochowa oraz Klub Sportowy „Warta” Częstochowa”.

Słowa kluczowe: Częstochowa, piłka nożna, okres międzywojenny.

Wprowadzenie

Celem pracy jest przedstawienie dziejów piłki nożnej w Częstochowie, po odzyskaniu niepodległości przez Polskę. Cezurami chronologicznymi pracy są lata 1919–1927. Cezurę początkową pracy stanowi 1919 r. – powołanie pierwszego klubu z sekcją piłki nożnej; cezurę końcową wyznacza 1927 r. – powołanie Częstochowskiego Podokręgowego Związku Piłki Nożnej. Częstochowa w tym okresie administracyjnie należała do województwa kieleckiego, będąc również siedzibą powiatu. W zakresie stanu badań wiedzę wnoszą do tej problematyki prace Eligiusza Małolepszego¹, a szczególnie monografia *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*. Monografia dostarcza informacji o sporcie, w tym piłce nożnej w Częstochowie okresu międzywojennego. Wartościowa w tym temacie jest praca Jana Nowaka *Ruch sportowy w Częstochowie w latach 1887–1939* przedstawiająca początki ruchu sportowego w Częstochowie. Nie ustrzeżę się on jednak błędów, które mogą wynikać z braku właściwej bazy źródłowej. Wymienione prace mogą stanowić przyczynek do dziejów piłki nożnej w Częstochowie. W związku z tym istnieje potrzeba opracowania, opartego głównie o źródła pierwotne, traktującego o dziejach piłki nożnej w Częstochowie w latach 1919–1927.

Metody i problemy badawcze

W przygotowaniu pracy zostały wykorzystane następujące metody badawcze: analizy źródeł historycznych, indukcji, dedukcji, syntezy oraz porównawcza. Wysunięto następujące problemy badawcze:

¹ J. Nowak, *Ruch sportowy w Częstochowie w latach 1887–1939*, Wrocław 1973; E. Małolepszy, *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996; tenże, *Piłka Nożna w Częstochowie w latach 1918–1939*, „Rocznik Naukowy AWF” 1997, nr 25, s. 63–75; tenże, *Działalność Częstochowskiego Podokręgowego Związku Piłki Nożnej w latach 1928–1939 (zarys dziejów)*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2000, z. 3, s. 43–52.

1. Czy w latach 1919–1927 nastąpił rozwój poziomu piłki nożnej w Częstochowie?
2. Jakie uwarunkowania miały wpływ na działalność w zakresie piłki nożnej w Częstochowie w latach 1919–1927?
3. Czy w omawianym okresie wzrosła liczba klubów i towarzystw sportowych prowadzących sekcje piłki nożnej w Częstochowie?

Wyniki i dyskusja

Na początku XX wieku piłka nożna w Polsce rozwijała się we wszystkich zaborach, co miało przełożenie na powstawanie klubów, sekcji i towarzystw. Częstochowa na przełomie XIX i XX wieku administracyjnie znajdowała się w Królestwie Polskim, będącego częścią zaboru rosyjskiego. Leżąca na szlaku kolei warszawsko-wiedeńskiej stała się ważnym węzłem kolejowym. Na rozwój miasta wpłynęło wybudowanie takich zakładów przemysłowych, jak: huta stali i żelaza w Rakowie, fabryka La Czenstochovienne w Błesznie, przędzalnia wełny wybudowana przez francuską spółkę Motte Meillassoux Cauliez przy ulicy Krakowskiej czy fabryka Peltzer et Fils w dzielnicy Stradom. To właśnie przy tych fabrykach zorganizowano pierwsze drużyny piłkarskie. W późniejszym czasie swoje drużyny posiadały również miejscowe gimnazja oraz powstały pierwsze namiastki klubów sportowych m.in. „Czenstochovia”, Towarzystwo Footballowe „Częstochowianka” i Gimnazjalny Klub Footballowy². Rywalizowano głównie z drużynami z Zagłębia Dąbrowskiego, Radomska i Piotrkowa Trybunalskiego.

W niepodległej Polsce pierwszym klubem piłki nożnej w Częstochowie, który działał w zorganizowany sposób był Klub Sportowy (KS) „Częstochovia”³. Latem 1919 r. powołano zespół przez m.in. Balda, Barylskiego, Dolta, Władysława Donajskiego, Ignacego Łęgosza, W. Piwowarczyka, Plucika, Podlewskiego, Stefieja II, Szczerbińskiego i Z. Zejdlera. Do grupy młodych chłopców dołączyli sierżanci rezerwy Dudek, Ludmił Iwaszko, Konopacki, Stefan Lindner, Ireneusz Łęgosz, Rabenda oraz nauczyciele gimnazjum K. Krupa i Stanisław Stefiej. Zadbali oni o pomoc finansową dla klubu oraz sprzęt sportowy⁴. Prawdopodobnie przyczynili się do objęcia klubu patronatem przez Komendę Obwodu Związku Strzeleckiego w Częstochowie. Występowali jako sekcja piłki nożnej Związku Strzeleckiego „Częstochovia”. Dwa lata później z inicjatywy kół wojskowych powołano KS Częstochowa, który był kontynuatorem „Częstochovii”. Zebranie organizacyjne Klubu Sportowego Częstochowa odbyło się 6 maja 1922 r.

² K. Kościński, *Piłka nożna w Częstochowie do 1918 roku*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2018, t. 17, nr 2, s. 57–68.

³ W prasie funkcjonowały również nazwy „Czenstochovia”, „Częstochowia”.

⁴ J. Nowak, dz. cyt., s. 142; E. Małolepszy, *Kultura fizyczna...*, s. 52.

w lokalu Rady Miejskiej. Zebranie otworzył Prezydent Częstochowy, dr Józef Marszewski, co świadczy o istocie przedsięwzięcia. Podczas spotkania został on wybrany jego prezesem. Duże nadzieje pokładano w nowo powstałym klubie. Liczono, że przyczyni się on do rozwoju piłki nożnej w Częstochowie.

Klub został zarejestrowany 27 lutego 1924 r., a co za tym idzie mógł funkcjonować jako jednostka prawna. Wybrano również nowy zarząd, na którego czele stanął J. Cholewicki⁵. Wraz z powołaniem przez miejscowe jednostki wojskowe klubów, rozpoczęły się problemy KS Częstochowa. Skończyła się opieka Komendy Obwodu Związku Strzeleckiego, a część zawodników odeszła do drużyn wojskowych lub zrezygnowała z gry. Mniejsza liczba członków wiązała się również z ograniczonymi wpływami ze składek. Wpłynęło to na problemy finansowe klubu. W dniu 27 marca 1925 r. na walnym zebraniu członków postanowiono zakończyć działalność KS Częstochowa z powodu trudnych warunków materialnych, a inwentarz przekazano Częstochowskiemu Klubowi Sportowemu (CKS). Wszystkim członkom zalecano wstąpić do powyższego klubu⁶.

Mecze KS „Częstochovia” były impulsem do powstania innej drużyny w Częstochowie. Wśród młodej widowni zrodził się pomysł zorganizowania podobnego klubu, lecz młodzieżowego. Pod koniec 1921 r. w prywatnym lokalu Lucjana Słotty, opracowano projekt statutu oraz przyjęto nazwę KS „Orlęta”. Ustanowiono również barwy drużyny: czarne koszulki z czerwonymi kołnierzykami i mankietami oraz czerwone spodenki. Miały one symbolizować bohaterską walkę młodzieży szkół lwowskich podczas obrony Lwowa. W dniu 2 grudnia 1921 r. złożyli podpisy pod statutem w obecności notariusza: Lucjan Słotta – prezes, Wacław Kociński – skarbnik, oraz Ignacy Sowała – sekretarz, gospodarz⁷. W związku z długim procesem rejestracji, dopiero 24 czerwca 1924 r. zalegalizowano działalność w Kieleckim Urzędzie Wojewódzkim. Po oficjalnej legalizacji klubu, wystąpiły kłopoty z rejestracją w związku. Krakowski OZPN nie chciał przyjąć KS „Orląt” do struktur, ponieważ klub o takiej nazwie istniał już w Krakowie⁸. Na zwołanym zebraniu nadzwyczajnym w dniu 10 sierpnia 1924 r., prowadzonym przez prezesa Alfreda Szmekla zatwierdzono nazwę Częstochowski Klub Sportowy „Orlęta”⁹, korygując również statut¹⁰. W związku z dalszymi perturbacjami z KOZPN, po kilku miesiącach usunięto nazwę „Orlęta”. Klub w początkowych latach borykał się z problemami finansowymi. Mimo to organizacyjnie klub prosperował dzięki zaangażowaniu zarówno działaczy, jak i zawodników, którzy ze składek utrzymywali drużynę. Dbali również o boisko, rozklejali

⁵ „Goniec Częstochowski” 1922, nr 101 s. 3, nr 103, s.3,

⁶ „Goniec Częstochowski” 1925, nr 72, s. 3, J. Nowak, dz. cyt., s. 143.

⁷ APCz, Teki Ignacego Sowały, syg. 25, Materiały i notatki dotyczące historii klubu, s. 1.

⁸ APK, UWK, syg. 3192, Stowarzyszenia i Związki Sportowe, Statut CKS „Orlęta” s. 10, Pismo KS „Orlęta” do Urzędu Wojewódzkiego s. 20.

⁹ Protokół Nadzwyczajnego Zebrania KS „Orlęta” z dnia 10.08.1924 r.

¹⁰ Statut Klubu Sportowego „Orlęta” z dnia 7.02.1924 r.

afisze informujące o meczach, czy też organizowali zabawy taneczne w celu pozyskania dodatkowych funduszy.

Pod koniec 1924 r. działacze klubów KS Częstochowa oraz Częstochowskiego Klubu Sportowego (CKS) „Orlęta” zorganizowali spotkanie z zamiarem połączenia się. Powodem tej decyzji była słaba kondycja finansowa obu klubów, powstawanie innych ośrodków piłki nożnej w Częstochowie, a zarazem chęć podniesienia poziomu sportowego. Oficjalnie od 27 marca 1925 r. działali pod szyldem CKS. W myśl założeń władz wojewódzkich, miejskich i dowództwa garnizonu wojskowego miał on pełnić rolę ośrodka polsko-katolickiego ruchu sportowego. W dniu 29 listopada 1926 r.¹¹ nastąpiła rejestracja w urzędzie wojewódzkim. Klub mimo doskonałej organizacji dalej borykał się z problemami finansowymi. Efektem tego był często zmieniający się zarząd, a także brak chętnych do objęcia prezesury. Zdecydowano się na nawiązanie współpracy z Komendą Garnizonu Częstochowskiego, co w późniejszych latach miało wpływ na charakter działalności klubu¹². Wiązało się to również z pewnymi dotacjami wpływającymi z magistratu. W dniu 5 stycznia 1927 r. CKS został wciągnięty na listę towarzystw cywilnych, do których wolno było należeć wojskowym¹³. Dzięki temu drużynę zasilili żołnierze, podnosząc poziom sportowy drużyny. Wyniki tych poczynań były widoczne w latach trzydziestych XX w., gdy sukcesy sportowe odnosiła „Brygada” – kontynuator działalności CKS.

W 1921 r. rozpoczął działalność KS „Warta”. Według statutu celem jego działalności było fizyczne rozwijanie młodzieży. Wiodącą sekcją była piłka nożna¹⁴. Na czele klubu stanął inżynier Czesław Rajcom. Podjęto starania o legalizację klubu, przedkładając notariuszowi statut w dniu 13 maja 1922 r.¹⁵ Podpisali się pod nim założyciele klubu: Józef Markusfeld, Czesław Rajcom i Julian Geizler¹⁶. Na początku 1923 r. zrzeszał on około 200 członków, wśród których byli: Żydzi, Francuzi, Niemcy oraz kilku Polaków. Władze wojewódzkie odwlekały rejestrację klubu, wskazując konieczność wniesienia poprawki, mimo iż statut był wzorowany na dokumencie Żydowskiego Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego (ŻTGS), który został zatwierdzony. Zarząd w dniu 9 marca 1923 r. rozwiązał stowarzyszenie, by dzień później złożyć podanie o zarejestrowanie klubu pod tą samą nazwą, lecz z nowym statutem¹⁷. Uzupełniono również listę członków założycieli o Stefana Geizlera. Tym razem władze wojewódzkie rozpatrzyły podanie pozytywnie, rejestrując 6 czerwca 1923 r. KS „Warta”. Bu-

¹¹ J. Nowak, dz. cyt., s. 164.

¹² Wojsko promowało ideologię Józefa Piłsudskiego.

¹³ „Goniec Częstochowski” 1927, nr 9, s. 3.

¹⁴ W klubie działały również sekcje: boks, gimnastyki, kolarstwa, lekkoatletyki, tenisa stołowego oraz tenisa ziemnego.

¹⁵ W statucie pełna nazwa brzmiała Częstochowski Klub Sportowy „Warta” Częstochowa.

¹⁶ APK, UWK, sygn. 3191, Stowarzyszenia i Związki Sportowe, Klub Sportowy „Warta” Częstochowa s. 1

¹⁷ Tamże, s. 38.

dżet klubu składał się z wpłat wpisowych, składek członkowskich i darowizn różnych przedsiębiorstw. Dodatkowo wpływy uzyskiwano z biletów wstępu na imprezy sportowe i artystyczne.

Jednym z największych klubów (pod względem liczby członków) w Częstochowie był Klub Ogólno-Sportowy (KOS) „Victoria 1922”. Powstał z inicjatywy dyrektora zakładów włókienniczych „Motte Meillasoux”¹⁸ Edmunda Reimschussela. Stworzono go na bazie dwóch drużyn „Częstochowianki I” oraz „Częstochowianki II”. Były one złożone głównie z młodzieży z dzielnicy „Ostatni Grosz” w Częstochowie. Podczas zebrania organizacyjnego wybrano pierwszy zarząd w skład którego weszli: E. Reimschussel – prezes, W. Drózd – zastępca prezesa, H. Genserówna – sekretarka, Marian Dulla – skarbnik, F. Lichnowski – gospodarz¹⁹. Na początku 1923 r. założyciele klubu w osobach Stanisława Kaliniewicza, Edmunda Reimschussela i Henryka Stalensa złożyli w starostwie powiatowym projekt statutu oraz podanie z prośbą o zalegalizowanie działalności. Statut został odesłany do poprawy, jednak z powodu wyjazdu za granicę Henryka Stalensa, nie było możliwe złożenie przez niego podpisu pod nim, w związku z czym działacze zastosowali fortel. Zmienili zarząd oraz nazwę klubu na Towarzystwo Sportowe „Syrenka”. Starostwo powiatowe otrzymało informację, iż zmiana nastąpiła ze względów praktycznych. Korespondencja trwała kilka miesięcy. Całość miała na celu zyskanie na czasie do powrotu Henryka Stalensa, a zarazem możliwość ciągłego funkcjonowania klubu. W marcu 1925 r. E. Reimschussel zwrócił się z pismem do Starostwa Powiatowego w Częstochowie z prośbą o zatwierdzenie statutu KOS „Victoria 1922”. Równocześnie wyjaśnił ponowną zmianę nazwy, tym razem z TS „Syrenka” na KOS „Victoria 1922”, tłumacząc: „stało się to jedynie dla dobra sportu w naszym mieście, do której to nazwy «Victoria» społeczeństwo się przyzwyczyło”²⁰. Nazwa klubu „Syrenka” była używana głównie w pismach urzędowych. W społeczeństwie oraz w prasie funkcjonował termin „Victoria”. Ostatecznie klub został zarejestrowany przez wojewodę 4 maja 1925 r., licząc w tymże roku około 400 członków²¹. Celem klubu, według statutu był rozwój zarówno fizyczny, jak i umysłowy dorosłych i młodzieży. Za barwy przyjęto kolory biały i zielony. Zakres jego działalności był bardzo szeroki. Posiadał m.in. orkiestrę, chór, sekcje sportowe i kulturalno-oświatowe. Sekcja piłki nożnej wiodła prym, a klub został przyjęty w struktury KOZPN w kwietniu 1925 r. Kierownikiem jej został wybrany Sobiech, jego zastępcą mianowano M. Zielińskiego. Klub utrzymywał się ze składek członkowskich, dobrowolnych datków członków i sympatyków, procentu od lokat kapitałowych oraz dochodów z imprez sportowych i koncertów. Działacze poprzez współpracę z władzami powiatowymi, miejskimi, wojskowymi oraz innymi klubami zyskali popularność oraz ogólną aprobatę w swych działaniach, stając się wiodącym klubem w tym okresie.

¹⁸ Późniejsza nazwa to „Union Textile”.

¹⁹ J. Nowak, dz. cyt., s. 149.

²⁰ APK, UWK, syg. 3190, Stowarzyszenia i Związki Sportowe, s. 209.

²¹ Tamże, s. 224.

Piłka nożna rozwijała się również w Rakowie²², osadzie położonej nieopodal Częstochowy. Początki wiążą się z KS „Jedność” (1914–1920). Działał on przy Hucie Hantkego²³. To zawodnicy tej drużyny zaszczepili wśród robotniczej młodzieży aktywny styl wypoczynku. Na jego kanwie powstał Klub Sportowo-Footballowy (KSF) „Racovia”. W 1921 r. z inicjatywy Mariana Federaka²⁴, grupa osób zwróciła się do Związku Zawodowego Metalowców i Komitetu Dzielnicowego Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) z prośbą o pomoc w zorganizowaniu klubu sportowego. Wiązało się to również z uzyskaniem zezwolenia na odbywanie meczów piłki nożnej na placu pomiędzy ul. Obraniaka²⁵, Fredry i Syrokomli. Założycielami stowarzyszenia byli: Jan Łoboda jako pierwszy prezes, Jan Baścik, Marian Federak oraz Waław Sobczyk. Zawodnicy występowali w zielonych koszulkach i czarnych spodenkach. Emblematem stowarzyszenia była czarna tarcza z wpisaną literą „R” koloru zielonego. Po trzech latach rozgrywania spotkań towarzyskich, działacze stowarzyszenia zgłosili akces do Krakowskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej. Otrzymali zgodę pod warunkiem, że klub zostanie zarejestrowany przez władze wojewódzkie i otrzyma prawo legalnego działania²⁶. W dniu 30 marca 1924 r. zarząd klubu złożył dokumentację wraz z pismem o rejestrację klubu do Starostwa Powiatowego w Częstochowie. Statut KSF „Racovia” podpisali: Jan Kaźmierczak jako prezes, Marian Federak oraz Marian Kusa²⁷. Mimo przychylnej opinii starostwa powiatowego oraz agentury informacyjnej policji o założycielach, władze wojewódzkie krytycznie potraktowały statut KSF „Racovia”. Mimo nanoszonych poprawek, pojawił się kolejny problem związany z wyjazdem Jana Kaźmierczaka do Ostrowca i brakiem możliwości złożenia przez niego podpisu. Na walnym zebraniu członków 14 grudnia 1924 r. wybrano nowy zarząd: Janusz Baścik – prezes, Antoni Szklarczyk – wiceprezes, Marian Federak – sekretarz, Jan Kozłowski – skarbnik oraz Jan Gronkiewicz jako gospodarz²⁸. Nowy zarząd również nie sprostał trudnościom związanym z rejestracją. Nie widząc dalszych perspektyw, działacze podjęli decyzję o rozwiązaniu klubu z dniem 20 lipca 1925 r.²⁹ Mimo braku oficjalnej rejestracji klub przystąpił w 1924 r. do rozgrywek klasy „C” Podokręgu Sosnowiec, widniejąc w oficjalnym spisie PZPN³⁰. Klub „Racovia” reaktywowano w 1927 r. jako Robotniczy Klub Sportowy (RKS) „Raków”.

²² Dnia 13 marca 1928 r., Raków został przyłączony do Częstochowy.

²³ Aktualnie ISD Huta Częstochowa.

²⁴ Późniejszy działacza Organizacji Młodzieżowej Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (OM TUR).

²⁵ Dzisiejsza ulica Limanowskiego.

²⁶ R. Karpowicz, *50 lat w służbie sportu RKS Raków*, Częstochowa 1971, s. 16.

²⁷ APK, UWK, syg. 54, Stowarzyszenia i Związki Sportowe, Statut Klubu Sportowego „Racovia”, s. 7.

²⁸ „Goniec Częstochowski” 1924, nr 293, s. 3.

²⁹ Pismo podpisane przez Mariana Federaka z tą informacją, zostało wysłane 3 października 1925 r. do starostwa.

³⁰ Rocznik Polskiego Związku Piłki Nożnej, Pięciolecie Polskiego Związku Piłki Nożnej (1919–1924), PZPN Kraków 1925, s. 120; Błędnie natomiast podano nazwisko osoby kontaktowej jako Fedczak M., poprawne to Federak Marian.

Na terenie Rakowa w latach 1918–1922 działał Harcerski Klub Sportowy (HKS) z sekcją piłki nożnej. Nie był on jednak zarejestrowany, rozgrywając jedynie mecze towarzyskie. Jeden z zawodników HKS-u, Tadeusz Sobociński, wyjechał do szkoły w Krakowie. Tam zetknął się z działalnością miejscowych stowarzyszeń sportowych. Utrzymując dalszy kontakt z zawodnikami HKS, był jednym z inicjatorów organizacji klubu sportowego, wzorowanego na klubach krakowskich³¹. Jak podaje Stefan Gajos w skład założycieli KS „Sparta” wchodził: K. Blinstrup, W. Halbtuch, L. Herbsztrajt, S. i L. Guzikowie, R. Lutrowicz, E. Nurczyński, Antoni Pałasz, Tadeusz Sobociński, Jan Łoboda i J. Zuchowicz³². Pod koniec 1922 r. wybrano zarząd stowarzyszenia, w osobach: Woźniak – prezes, L. Herbsztrajt – wiceprezes, H. Malec – sekretarz, J. Łoboda – skarbnik³³, Jadwiga Lis – księgowa, F. Bekier – gospodarz. Klub skupiał młodzież szkolną wywodzącą się z rakowskiej inteligencji oraz częściowo robotników huty. Władze wojewódzkie w Kielcach zarejestrowały KS „Sparta” 4 stycznia 1924 r. W tymże roku – według J. Nowaka – został rozwiązany i reaktywowany z początkiem lat trzydziestych XX³⁴. Klub ten jednak dalej funkcjonował, biorąc udział w rozgrywkach częstochowskiej klasy „C” oraz rozgrywając spotkania towarzyskie.

W pierwszych latach po wojnie sekcję piłki nożnej w Częstochowie posiadały również kluby i towarzystwa: „Burza”, „Concordia”, CKS „Jordania”, CKS „Zawisza”, Klub Kolarsko-Footbalowy „Sport”, KS „Ateny”, KS „Barkochba”, KS „Hagibor”, KS „Ogniwo”, KS „Turyści”, KS „Union”, RKS „Błyskawica”, RKS „Skra”, I Gimnazjum Państwowe, „Strzelec”, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Wojskowy Klub Sportowy (WKS) 27. pułku piechoty, WKS 7. pułku artylerii polowej i Żydowskie Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne.

W Częstochowie powstawały kolejne kluby i towarzystwa. Tylko niektóre zgłaszały swój akces do KOZPN, gdyż wiązało się to z długim procesem rejestracji w urzędach. Mimo to z biegiem czasu coraz więcej drużyn wyrażało chęć przystąpienia do struktury KOZPN. Działacze z Krakowa zauważyli potrzebę utworzenia osobnego podokręgu, który miał za zadanie zrzeszenie większej liczby klubów oraz administrowanie nimi. Ważnym elementem było również rozwiązywanie sporów, które coraz częściej powstawały między zespołami. W 1923 r. utworzono regulamin oraz powołano Podokręg Sosnowiecki (Zagłębia Dąbrowskiego)³⁵. Kierownikiem został mianowany Edward Kula³⁶. Według sprawozdania Podokręgu Sosnowiec na początku 1925 r. zrzeszał on 26 klubów sportowych piłki nożnej. W tym Sosnowiec posiadał 9 klubów, Będzin 5, Dą-

³¹ J. Nowak, dz. cyt., s. 157.

³² „Życie Częstochowy” 1971, nr 221, s. 7.

³³ Jan Łoboda pełnił również funkcję pierwszego prezesa „Racovii”.

³⁴ J. Nowak, dz. cyt., s. 158.

³⁵ Obie nazwy funkcjonowały w komunikatach KOZPN.

³⁶ „Przegląd Sportowy” 1923, nr 22, s. 2.

browa i Częstochowa po 3, Raków i Olkusz po 2, Czeladź oraz Zawiercie po 1 klubie³⁷. Podczas zebrania podokręgu w dniu 22 lutego 1925 r. wybrano „łączników” z poszczególnych miast. Z Częstochowy wybrano Konstantego Skawińskiego, członka Klubu Sportowego Częstochowa³⁸. Został on pierwszym działaczem w strukturach związkowych reprezentującym stanowisko klubów z Częstochowy i okolic.

Rok 1927 r. okazał się przełomowym dla częstochowskiego piłkarstwa. W marcu podczas zebrania częstochowskich klubów powołano Podokręg Częstochowa, którego zasięg obejmował powiat częstochowski³⁹. Działa on przy Krakowskim Okręgowym Związku Piłki Nożnej. W informacji podanej w „Przeglądzie Sportowym” z marca 1927 r. miał on skupiać 28 klubów. Jest to błędna informacja, gdyż nie istniało tyle drużyn na terenie jego działalności w tym okresie. W skład podokręgu weszło 14 klubów związkowych⁴⁰, które utworzyły dwie grupy kl. „C”. Inne czyniły starania o przyjęcie. Na organizacyjnym zebraniu wybrano następujący zarząd: Okniński (CKS) – prezes, Leon Goldman – wiceprezes, Bolesław Szmerdt – sekretarz, Daniel Markowicz (Warta), Janusz Wójcik (CKS) – członkowie⁴¹. Działał on do kolejnych wyborów, które odbyły się 19 lutego 1928 r. W czasie swojej rocznej kadencji wydał trzydzieści jeden oficjalnych komunikatów zamieszczanych w lokalnej prasie. Zawarto w nich informacje o karach dla klubów i zawodników, zweryfikowane wyniki rozgrywek klasy „C”, informacje o meczach międzymiastowych oraz inne wiadomości związane z działalnością podokręgu.

Odmienny problem stanowiła kadra sędziowska, która często prezentowała niski poziom. Wpływ na to miał przede wszystkim brak szkoleń oraz odgórnej organizacji sędziowskiej, która trzymała by pieczę nad wszystkimi sędziami związkowymi. Głównymi zarzutami była stronnictwo oraz brak znajomości przepisów. Często jednak żywiołowo reagująca publiczność, a także sami piłkarze, mimo dobrych decyzji próbowali w sposób werbalny lub fizyczny oddziaływać na arbitra. Sędziami byli sami zawodnicy lub osoby związane z klubami piłkarskimi, co zapewne miało wpływ na wynik arbitrażu. Kolegia Sędziowskie działające przy okręgach były odpowiedzialne za obsadę sędziowską, organizowanie kursów dla kandydatów i egzaminów przed rundą dla sędziów związkowych oraz weryfikowanie ich pracy. Jeden z kursów miał miejsce w Częstochowie w 1926 r. Kierownikiem kursu był Egierski, działacz z Częstochowy. Egzamin końcowy odbył się przed specjalną komisją z Krakowa, w osobach Moltnera⁴²

³⁷ „Goniec Częstochowski” 1925, nr 32, s. 5.

³⁸ „Goniec Częstochowski” 1925, nr 75, s. 3, „Przegląd Sportowy” 1925, nr 6, s. 2.

³⁹ W kolejnych latach poszerzono teren działalności o kluby z powiatu radomszczańskiego, zawierciańskiego oraz wieluńskiego.

⁴⁰ Wśród nich była druga drużyna „Warty” Częstochowa. Pierwsza drużyna występowała w kl. „B”.

⁴¹ „Przegląd Sportowy” 1927, nr 12, s. 5, „Przegląd Sportowy” 1927, nr 13, s. 5.

⁴² By on również tego dnia sędzią meczu pomiędzy CKS Częstochowa a Wartą Częstochowa, zakończonym wynikiem 3:2.

i Rutkowskiego w dniu 24 maja 1926 r. Legitymacje sędziowskie otrzymało 8 sędziów z Częstochowy: Ludmił Iwaszko, Janusz Wójcik, Konstanty Skawiński, Bolesław Szmerdt, L. Markowicz, Daniel Markowicz, Marjan Hassenfeld i Hajutin⁴³. Dwa lata później podobny kurs ukończyli: W. Kociński, M. Feiner, J. Mayer oraz N. Szczerej. Po otrzymaniu uprawnień, raz w roku wszyscy sędziowie mieli obowiązek przystępować do egzaminów uprawniających do prowadzenia zawodów. Sędziowie z Częstochowy najczęściej byli wyznaczani do lokalnych rozgrywek i meczów towarzyskich. Oprócz nich arbitrami spotkań drużyn z regionu częstochowskiego byli m. in. sędziowie z Sosnowca i Krakowa. Wraz z powołaniem Podokręgu Częstochowa, utworzono przy nim Referat Obsady Krakowskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej, którego przewodniczącym został Daniel Markowicz. Referat wydawał oficjalne komunikaty na łamach lokalnej prasy. Drużyny miały obowiązek podawać do wiadomości kolegium sędziów informacji o terminie meczu ligowego. Brak owego zgłoszenia skutkował karą finansową dla klubu.

Sprawy szkoleniowe stały na niskim poziomie, brakowało polskich trenerów, a tylko nieliczne kluby z Polski mogły pozwolić sobie na szkoleniowca z zagranicy. Słabsi uczyli się od lepszych. Ludzie związani z piłką nożną, wracając z zagranicy próbowali wdrażać „nowinki”, które tam podejrzeli. Częstochowskie kluby prowadzili najczęściej byli lub aktualni zawodnicy.

Brak infrastruktury sportowej był olbrzymim problemem, z którym borykali się piłkarze oraz działacze w większości miast w Polsce. W 1920 r. założono w Częstochowie oddział Czerwonego Krzyża Młodzieży. W związku z tym wydarzeniem częstochowski magistrat przeznaczył na boiska sportowe dla młodzieży część parku 3 Maja oraz plac u zbiegu ulic Jasnej i Humbertowskiej⁴⁴, który był docelowo boiskiem do piłki nożnej. Ekwipunek w postaci m.in. piłek do piłki nożnej, palanta oraz krykieta pochodził z funduszy amerykańskiej organizacji. Były to pierwsze w Polsce boiska sportowe Młodzieżowego Czerwonego Krzyża⁴⁵. Z powstałego placu gier i zabaw ruchowych w parku 3 Maja do 1927 roku korzystała młodzież szkolna, kluby i towarzystwa sportowe. Później został wydzierżawiony KOS „Victoria” Częstochowa.

Z inicjatywą budowy w Częstochowie miejskiego boiska sportowego wystąpiły ówczesne władze, z prezydentem Marczewskim. Boisko usytuowano w dzielnicy Zawodzie, na placu pomiędzy ulicami Strażacką i Olsztyńską. Boisko mogło pomieścić około 6 tysięcy widzów. Uroczyste otwarcie nastąpiło 5 sierpnia 1923 r.⁴⁶ Podczas zebrania klubów związkowych 13 marca 1925 r. wybrano komisję opieki nad boiskiem, w osobach: Ludmiły Iwaszko, Alfreda Szmełka i L. Markowicza, na zastępcę powołano Konstantego Skawińskiego. Wszelką

⁴³ „Goniec Częstochowski” 1926, nr 117, s. 3.

⁴⁴ Obecnie ulice Waszyngtona i Pułaskiego.

⁴⁵ „Przegląd Sportowy” 1920, nr 137, s. 4, nr 145, s. 3.

⁴⁶ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna ...*, s. 15.

korespondencję o wynajem boiska należało kierować bezpośrednio do komisji (na adres Strażacka 1)⁴⁷. Do zadań komisji należało właściwe dysponowanie obiektem, konserwacja obiektu oraz popularyzacja piłki nożnej. Wszystkie kluby korzystające z boiska ponosiły koszty wynajmu oraz konserwacji boiska, a także odprowadzały podatek z organizacji zawodów sportowych. Odbywały się na nim m.in. rozgrywki ligowe, mecze reprezentacji Częstochowy oraz mecze okazjonalne.

Pierwszą drużyną w Częstochowie, którą posiadała własne boisko była „Częstochovia” działająca przy Związku Strzeleckim. Dużym nakładem pracy boisko przy zbiegu ulic Centralnej i Jasnej⁴⁸ zostało ściśle przystosowane do gry w piłkę nożną. Zadbano również o publiczność, zapewniając miejsca siedzące. Mecz inauguracyjny odbył się pomiędzy „Częstochovią” a „Kielczanką”, w dniu 7 sierpnia 1921 r.⁴⁹

Działacze KOS „Victoria 1922” Częstochowa wykazali się operatywnością w rozbudowie skromnej infrastruktury. Dzięki przychylniej opinii architekta powiatowego Mońkowskiego, uzyskali plac od rządu. W 1924 r. zawarli umowę z Ministerstwem Robót Publicznych w Warszawie, otrzymując w dzierżawę obszerny plac przy ul. Krakowskiej 21⁵⁰. Dzięki temu powstało klubowe boisko wraz z trybuną. Było to jak na tamte czasy duże przedsięwzięcie, gdyż infrastruktura sportowa objęła również korty do tenisa, kręgielnię letnią, tor rowerowy, strzelnicę czy też lodowisko (zimą). Boisko z przeznaczeniem do piłki nożnej oraz siedziba klubu istnieje w tym miejscu do dziś.

Innym klubem, który zwrócił się do Rady Miejskiej Częstochowy z prośbą o dzierżawienie terenu pod budowę obiektu sportowego była CKS „Warta”. W 1924 r., udostępniono w tym celu plac przy ulicy Koszarowej 22 z jednoczesnym warunkiem zagospodarowania terenu pod działalność sportową. Pierwszymi zawodami były mecze o puchar Prezydenta Częstochowy – 28 czerwca 1925 r.⁵¹ W 1927 r. utworzono Miejski Komitet Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego w Częstochowie, które dysponowało dzierżawą tego boiska.

Boiskiem o dużym obłożeniu spotkaniami był obiekt przy ul. Dąbrowskiego, niedaleko ówczesnych Koszar „Zawady”. Spotkania piłkarskie rozgrywano również w parku „Rakowskim”, który znajdował się pomiędzy dzisiejszymi ulicami Limanowskiego, Fredry i Syrokomli. Mecze rozgrywali na tym obiekcie piłkarze „Racovii” i „Sparty” Raków.

Rejestracja i legalizacja klubu nie były sprawami prostymi, a co za tym idzie często doprowadzały do tego, iż drużyny funkcjonowały w sposób nieformalny, rozgrywając tylko mecze towarzyskie lub biorąc udział w turniejach. Trudności przejawiały się przede wszystkim w komunikacji pomiędzy zainteresowanymi

⁴⁷ „Goniec Częstochowski” 1925, nr 66, s. 3.

⁴⁸ Obecnie aleja Wolności i ulica Waszyngtona.

⁴⁹ „Goniec Częstochowski” 1921, nr 170, s. 3.

⁵⁰ „Goniec Częstochowski” 1924, nr 78, s. 3.

⁵¹ „Goniec Częstochowski” 1925, nr 147, s. 5, E. Małolepszy, *Kultura fizyczna...*, s. 17.

jednostkami (władze klubu, starosta częstochowski, wojewoda kielecki), w braku wzorców w postępowaniu legalizującym działalność klubów, a także w poglądach politycznych, jakimi kierowali się działacze.

W latach dwudziestych XX w. częstochowskie kluby sportowe, chcąc brać udział zorganizowanych rozgrywkach, musiały należeć do okręgowego związku sportowego. Kluby sportowe z Częstochowy znajdowały się w obszarze działalności KOZPN. Kluby niezwiązkowe nie mogły brać udziału w systemie rozgrywek sportowych. Do podania o przyjęcie do Krakowskiego OZPN należało dołączyć dwa egzemplarze statutu wraz z podpisami prezydium i pieczęciami klubu, potwierdzenie zatwierdzenia statutu przez władze województwa, spis członków komitetu założycieli (zawierający imię i nazwisko, wiek i stanowisko społeczne)⁵². W pierwszym etapie kluby były przyjmowane w nadzór i opiekę⁵³. Dopiero po okresie próbnym składały one podanie o przyjęcie na członka zwyczajnego. Po rozpatrzeniu, odpowiednia komisja przyznawała statut członka zwyczajnego.

Pierwszą przyjętą do KOZPN drużyną z Częstochowy był KS Częstochowa, w dniu 18 maja 1922 r.⁵⁴ Kolejnymi były KS „Warta” – 7 września 1922 r.⁵⁵ oraz „Sparta” Raków – 18 maja 1923 r.⁵⁶, KSF „Racovia” Raków (1924), CKS (1925), KOS „Victoria 1922” Częstochowa (1925) oraz RKS „Skra” (1926).

Począwszy od 1923 r., kluby piłkarskie z Częstochowy i okolic brały udział w rozgrywkach mistrzowskich Podokręgu Sosnowieckiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej (OZPN) w Krakowie. W tymże roku w Podokręgu Sosnowiec funkcjonowały trzy grupy klasy „C”. Grupa II była złożona z 2 drużyn z Częstochowy i 1 z Rakowa. Rywalizowały ze sobą CKS „Warta” Częstochowa, KS Częstochowa, „Sparta” Raków⁵⁷. W pierwszym sezonie awans do klasy „B” uzyskała „Warta”. W kolejnych sezonach zarówno CKS, jak i „Victoria”, mimo zdobycia mistrzostwa klasy „C” nie uzyskały awansu do wyższej klasy rozgrywkowej. Częstochowskie kluby przegrywały w barażach z drużynami z Zagłębia Dąbrowskiego. W sezonie rozegranym w 1927 r., pierwszym pod egidą Podokręgu Częstochowskiego, rywalizowano w dwóch grupach klasy „C”. Mistrzem grupy I został CKS, grupy II – „Victoria 1922” Częstochowa⁵⁸. W rozgrywkach występowało 13 drużyn z Częstochowy i 1 z Rakowa⁵⁹.

⁵² „Przegląd Sportowy” 1923, nr 15, s. 2; W wielu przypadkach przyjmowano zespoły, gdy sprawa rejestracji była w toku postępowania.

⁵³ W późniejszych latach jako członkowie nadzwyczajni.

⁵⁴ „Przegląd Sportowy” 1922, nr 21, s. 2.

⁵⁵ „Przegląd Sportowy” 1922, nr 37, s. 3.

⁵⁶ „Przegląd Sportowy” 1923, nr 22, s. 2.

⁵⁷ „Przegląd Sportowy” 1923, nr 24, s. 2.

⁵⁸ Komunikat Oficjalny nr 28 i nr 29 z 1928 roku kierownictwa częstochowskiego Podokręgu.

⁵⁹ Grupa I: CKS, „Warta” II, „Skra”, „Turyści”, „Błyskawica”, „Hagibor”, „Concordia”, grupa II: „Victoria”, „Sparta” Raków, „Jordanja”, ŻTGS, „Ogniwo”, „Ascola”, „Burza”.

Drużyny z Częstochowy rozgrywały mecze towarzyskie z drużynami m. in. z Krakowa, Łodzi, Pabianic, Piotrkowa Trybunalskiego, Radomska czy Sosnowca. Przyjeżdżały kluby reprezentujące w tamtym okresie wysoki poziom sportowy, takie jak: „Cracovia”, „Wisła” Kraków, „Warszawianka”, „Warta” Poznań. Mecze z tymi drużynami miały wpływ na propagowanie piłki nożnej w Częstochowie. Podnosił się również poziom sportowy miejscowych klubów, dzięki obserwacji drużyn o wyższym zaawansowaniu techniczno-taktycznym.

Zawiązała się reprezentacja Częstochowy, która rozgrywała mecze z reprezentacjami innych miast. Wzięła ona w 1925 r. udział w turnieju o „Srebrną odznakę KOZPN”. Przegrana w meczu z Bielskiem spowodowała odpadnięcie z rozgrywek⁶⁰. Cyklicznie rozgrywano mecze pomiędzy reprezentacją częstochowskich wojskowych a reprezentacją klubów cywilnych. Drużyna złożona z częstochowskich piłkarzy występowała również w okazjonalnych meczach. Do takiego doszło 18 września 1927 r. z okazji Dnia Śląskiego. Wtedy to rozegrano spotkanie z drużyną Związku Powstańców Śląskich. Mecz zakończył się w 25 minucie z powodu pęknięcia jedynej piłki, przy stanie 2:0 dla częstochowian⁶¹. Sytuacja ta miała miejsce również w innych spotkaniach, co świadczyło o braku sprzętu sportowego.

Na terenie Częstochowy odbywały się również mistrzostwa 7. dywizji piechoty. Były to zarazem eliminacje do mistrzostw armii polskiej w piłce nożnej. W rozgrywkach w 1925 r. brały udział drużyny: 7. pułku artylerii polowej (pap) z Częstochowy, 27. pułku piechoty (pp.) z Częstochowy oraz 74. pułk piechoty z Lublińca. Zwycięzcą został 7. pap z Częstochowy, awansując tym samym do rozgrywek o mistrzostwo IV korpusu⁶². W dalszej fazie rozgrywanej w Łodzi, zwyciężyli z 18. pp z Skierniewic 3:2 oraz przegrali 3:1 z 28. pp z Łodzi⁶³, tym samym odpadając z dalszych rozgrywek. Wojskowi stacjonujący w Częstochowie znacznie wpłynęli na rozwój piłki nożnej w tym mieście, m.in. reprezentując kluby jako zawodnicy czy też funkcjonując w ich strukturach jako działacze.

Zakończenie

Sport piłki nożnej w Częstochowie w pierwszych latach po wojnie rozwijał się dość przeciętnie. Brakowało przede wszystkim infrastruktury, instruktorów oraz trenerów. Również działaczom brakowało doświadczenia w powoływaniu klubów oraz zarządzaniu nimi. Skomplikowana biurokracja związana z rejestracją stowarzyszeń i klubów również nie sprzyjała rozwojowi tej dyscypliny. Znaczącym było powstanie

⁶⁰ „Przegląd Sportowy” 1925, nr 40, s. 13 podaje wynik 6:2, natomiast „Goniec Częstochowski” z 1925 r., nr 230, s. 3 podaje wynik 5:2 na korzyść Bielska.

⁶¹ „Goniec Częstochowski” 1927, nr 215, s. 3.

⁶² Na obszarze Polski istniało dziesięć Dowództw Okręgów Korpusów.

⁶³ „Goniec Częstochowski” 1925, nr 192, s. 3.

w 1923 r. I Miejskiego Boiska w Częstochowie do piłki nożnej. Stało się ono bazą treningową dla kilkunastu drużyn z Częstochowy i Rakowa, co świadczy o wzroście popularności tej dyscypliny. Na nim w większości rozgrywano mecze powstałej w 1924 r. częstochowskiej kl. „C”. Mimo kilkunastu drużyn regularnie startujących w rozgrywkach KOZPN, żaden klub w tym okresie nie awansował do rozgrywek kl. „A”. Za sukces organizacyjny należy uznać rozegranie w ramach meczy towarzyskich spotkań z najlepszymi klubami z Polski m.in. „Cracovią” Kraków, „Wisłą” Kraków, „Warszawianką” Warszawa oraz „Wartą” Poznań. Gra klubów z Częstochowy była przychylnie oceniana przez potentatów. Mecze te miały zapewne wpływ na podniesienie poziomu sportowego oraz organizacyjnego. Zawiązanie się reprezentacji Częstochowy rozgrywającej regularnie spotkania z innymi ośrodkami piłki nożnej również należy traktować jako czynnik wpływający na rozwój tej dyscypliny. Efektem działań działaczy z tego okresu było powołanie na początku 1927 r. Podokręgu Częstochowa. Jego istnienie dało możliwości na dalszy rozwój piłki nożnej w tym mieście.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Częstochowie

— Akta Miasta Częstochowy

— Teki Ignacego Sowały

Archiwum Państwowe w Kielcach

— Urząd Wojewódzki w Kielcach 1919–1939

II. Drukowane

Protokół Nadzwyczajnego Zebrania KS „Orlęta” z dnia 10.08.1924 r.

Statut Klubu Sportowego „Orlęta” z dnia 7.02.1924 r.

III. Prasa

„Goniec Częstochowski” (Częstochowa) 1906–1928.

„Przegląd Sportowy” (Kraków, Warszawa) 1921–1928.

„Życie Częstochowy” (Częstochowa) 1970–1973.

B. Literatura

55 lat MRKS Skra Częstochowa 1926–1981, Częstochowa 1981.

Karpowicz R., *50 lat w służbie sportu RKS Raków*, Częstochowa 1971.

Kościański K., *Piłka nożna w Częstochowie do 1918 roku*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2018, t. 17, nr 2, s. 57–68; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2018.17.13>.

- Konieczny A., Krawczyk A., *Piłka jest okrągła: 50 lat piłkarstwa w województwie katowickim*, Katowice 1971.
- Kuczera R., *Victoria Częstochowa. Historia klubu*, Częstochowa 2004.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996.
- Małolepszy E., *Piłka Nożna w Częstochowie w latach 1918–1939*, „Rocznik Naukowy AWF w Katowicach” 1997, nr 25, s. 63–75.
- Małolepszy E., *Działalność Częstochowskiego Podokręgowego Związku Piłki Nożnej w latach 1928–1939 (zarys dziejów)*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie” 2000, z. 3, s. 43–52.
- Małolepszy E., *Aktywność sportowa mieszkańców Częstochowy w czasach Biegańskiego*, [w:] Sętowski J. (red.), *Władysław Biegański (1857–1917) Częstochowski lekarz, naukowiec i społecznik*, Częstochowa 2007.
- Pietraszek Z., *75 lat KS Victoria*, Klub Sportowy „Victoria”, Częstochowa 1997.
- Wróbel J., Wójcik M., *Częstochowski Klub Sportowy Budowlani CKS*, Częstochowa 1992.

Prace niepublikowane

- Nowak J., *Ruch sportowy w Częstochowie w latach 1887–1939* (praca doktorska), AWF Wrocław 1973.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Piłka nożna w Częstochowie w latach 1919–1927*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Piłka nożna w Częstochowie w latach 1919–1927*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Piłka nożna w Częstochowie w latach 1919–1927*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Piłka nożna w Częstochowie w latach 1919–1927*.

Leon RAK*

<https://orcid.org/0000-0001-8981-0410>

Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939

Jak cytować [how to cite]: Rak L., *Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 61–76.

Development of the skiing organisation in Lvov between 1919–1939

Abstract

The aim of the article was to present the contribution of Lvov's skiers to the development skiing in Poland. There were described conditions of the skiing in Lvov especially terrain and climate conditions and the development of the skiing organisation's activity between 1919–1939. The terrain in Lvov and nearest neighbourhood was advantageous but climate often made skiing difficult. The skiing developed dynamically and it was popular in different social environments including also national minority groups. The Jewish skiing organisation cooperated with Polish under the Polish Ski Federation but Ukrainians were outside of the federation. The article includes also quantitative indicators of the development skiing in Lvov in the context of the Polish Ski Federation total data. Lvov's skiers were in great number between members of the Polish Ski Federation and their quantity tended to rising between 1932–1939. In the late 1930s the amount of ski competitors decreased in comparison to all members of the Lvov's skiing societies. This trend indicated faster increase the amount of recreational and tourist skiers than competitors.

Keywords: sport in II Republic of Poland, sport in Lviv, winter sports, skiing.

* dr, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydział Nauk o Zdrowiu; e-mail: l.rak@ujd.edu.pl

Streszczenie

Celem artykułu jest przybliżenie wkładu lwowskiego środowiska narciarskiego w rozwój polskiego narciarstwa. W pracy omówiono uwarunkowania działalności narciarskiej we Lwowie, w tym: strukturę ludności, warunki terenowe i klimatyczne oraz organizację narciarstwa w latach 1919–1939. Warunki terenowe we Lwowie i najbliższych okolicach były korzystne, natomiast warunki klimatyczne często utrudniały uprawianie narciarstwa. Lwowskie narciarstwo zmieniło się dynamicznie i było popularne w różnych środowiskach społecznych, także wśród mniejszości narodowych zamieszkujące Lwów. Sekcje narciarskie żydowskich stowarzyszeń sportowych i turystycznych działały wspólnie z polskimi w strukturach Polskiego Związku Narciarskiego, podczas gdy ukraińskie organizacje pozostawały poza związkiem. W artykule omówiono także ilościowe wskaźniki rozwoju narciarstwa we Lwowie na tle danych zbiorczych Polskiego Związku Narciarskiego. Lwowscy narciarze stanowili znaczący odsetek członków Polskiego Związku Narciarskiego, a ich udział w latach 1932–1939 wykazywał tendencję wzrostową. W końcu lat 30. XX w. liczba czynnych zawodników-narciarzy zmniejszała się w stosunku do ogólnej liczby członków lwowskich stowarzyszeń narciarskich. Ten trend wskazywał na szybsze zwiększanie się liczby osób uprawiających narciarstwo rekreacyjne i turystyczne niż narciarstwo sportowe.

Słowa kluczowe: sport w II Rzeczypospolitej, sport we Lwowie, sporty zimowe, narciarstwo.

Wstęp

Uprawianie narciarstwa we Lwowie ma długą tradycję. W 1907 zarejestrowano tutaj pierwsze polskie stowarzyszenie narciarskie – Karpackie Towarzystwo Narciarzy (KTN). Było ono do 1914 r. jedyną narciarską organizacją działającą we Lwowie, chociaż zrzeszało także członków innych aktywnych wówczas polskich stowarzyszeń sportowych m.in. I Lwowskiego Klubu Sportowego (LKS) Czarni i LKS Pogoń. KTN do 1914 r. było inicjatorem wielu działań związanych z propagowaniem narciarstwa, turystyką i sportem narciarskim, które starano się kontynuować po odzyskaniu niepodległości przez Polskę. W bieżącym roku mija 100 lat od wznowienia działalności organizacyjnej lwowskich narciarzy i z tego powodu warto przedstawić osiągnięcia tego środowiska, tym bardziej że tematyka ta nie była zbyt często podejmowana przez autorów zajmujących się historią sportu.

Cel pracy i metody badawcze

Celem niniejszej pracy było pełniejsze opracowanie oraz przybliżenie wkładu lwowskiego środowiska narciarskiego w rozwój polskiego narciarstwa. Ze względu na duży zakres prezentowanej tematyki w artykule skoncentrowano się na uwarunkowaniach rozwoju narciarstwa we Lwowie, w tym na strukturze ludności, warunkach terenowych i klimatycznych oraz organizacji narciarstwa w latach 1919–1939 na tle rozwoju narciarstwa w Polsce¹.

¹ W kolejnych artykułach zaplanowano omówienie: bazy narciarskiej Lwowa oraz zawodów narciarskich organizowanych na ternie Lwowa i najbliższych okolic przez lwowskie organizacje,

W pracy analizowano źródła historyczne, wykorzystując zebrane dane do nowych opracowań o charakterze statystycznym. Zastosowano także metody: indukcyjną, dedukcyjną i porównawczą, a także syntezę wyników uzyskanych z analizy materiałów źródłowych i danych prezentowanych w literaturze.

Stan badań i baza źródłowa

Tematyka związana z rozwojem narciarstwa we Lwowie nie była dotychczas często podejmowana. Okres rozwoju lwowskiego narciarstwa przed I wojną światową został szerzej opisany w publikacjach Z. Pręgowskiego² oraz B. Słamy i W. Szatkowskiego³. Działalnością lwowskich stowarzyszeń narciarskich w okresie II Rzeczypospolitej zajmowało się natomiast kilku autorów. Do najważniejszych i najszerzej ujmujących to zagadnienie należą prace S. Zaborniaka *Skoki narciarskie w Polsce w latach 1907–1939*⁴ oraz *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*⁵. W pierwszej z nich autor omówił m.in. bazę materialną oraz rozwój skoków narciarskich na terenie Lwowa i Karpat Wschodnich. W drugiej pracy znajduje się jedyne w polskim piśmiennictwie opracowanie rozwoju narciarstwa w środowisku mniejszości ukraińskiej na terenie Lwowa. Prace innych autorów, odnosiły się wyłącznie do działalności poszczególnych towarzystw narciarskich. Jerzy Kapłon opublikował kilka prac na temat działalności KTN⁶, podsumowując osiągnięcia tego towarzystwa w monografii pt. *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie 1907–1939*⁷. O KTN oraz o Sekcji Narciarskiej I Lwowskiego Klubu Sportowego Czarni pisał także autor niniejszego opracowania⁸.

warunków do uprawiania narciarstwa i zawodów narciarskich organizowanych przez lwowskie stowarzyszenia narciarskie na terenie Karpat Wschodnich, udziału lwowskich narciarzy w zawodach organizowanych przez stowarzyszenia spoza Lwowa, w tym także w zawodach ogólnopolskich i międzynarodowych, warunków do uprawiania turystyki narciarskiej i organizacji wycieczek narciarskich na obszarze działania lwowskich stowarzyszeń oraz ich pozostałej działalności.

² Z. Pręgowski, *Dzieje narciarstwa polskiego do 1914 roku*, Warszawa 1994; Z. Pręgowski, *Złota księga narciarstwa polskiego*, Warszawa 1992.

³ B. Słama, W. Szatkowski, *Magia nart*, Zakopane 2016, s. 44–66.

⁴ S. Zaborniak, *Skoki narciarskie w Polsce w latach 1907–1939*, Rzeszów – Krosno 2013.

⁵ S. Zaborniak, *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007.

⁶ J. Kapłon, *Karpackie Towarzystwo Narciarzy. Zarys dziejów*, „Wierchy” 1997, nr 63, s. 143–162; J. Kapłon, *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie – zarys dziejów*, [w:] L. Rak, E. Małolepszy (red.), *Narciarstwo polskie 1888–2008*, Jasło 2008, s. 52–66.

⁷ J. Kapłon, *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie 1907–1939*, Kraków 2018.

⁸ L. Rak, *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie – jubileusz 100-lecia powstania pierwszej polskiej organizacji narciarskiej*, [w:] D. Umiastowska (red.), *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, Szczecin 2008, s. 62–69; L. Rak, *Wewnętrzne uwarunkowania działalności*

Bazę źródłową wykorzystaną w prezentowanym artykule stanowiły: roczniki Polskiego Związku Narciarskiego (PZN), sprawozdania PZN (1932–1939), kalendarze narciarskie PZN (1929–1939), roczniki statystyczne, przewodniki, doniesienia prasowe i ww. literatura. Ze względu na brak materiałów archiwalnych dotyczących analizowanej tematyki w polskich zasobach archiwalnych, najliczniejszą grupę źródeł stanowiły źródła prasowe. Dokonano przeglądu dzienników „Słowo Polskie” (roczniki 1920–1924, 1928–1934), „Wiek Nowy” (roczniki 1924–1931, 1939) „Kuryer Lwowski” (1935) i „Gazeta Lwowska” (roczniki 1931, 1933–1938), „Ilustrowany Kuryer Codzienny” (1932–1938) oraz tygodników „Przegląd Sportowy” (1921), „Raz, Dwa, Trzy” (1936–1937, 1939) i periodyków „Zima” (1933) oraz „Turysta w Polsce” (1935–1939).

Ludność Lwowa od początku XX w. do 1939 r.

Lwów w latach 1919–1939 był miastem wielonarodowym o skomplikowanej strukturze społecznej, którą odziedziczył po czasach zaborów. Według „Podręcznika statystyki Galicyi” wydanego w 1908 r. na początku XX wieku (1900 r.) mieszkało tam 159 887 osób (50,3% mężczyzn), z czego 120,6 tys. używało języka polskiego, 15,2 tys. ruskiego (przyrost o 67% od 1890), a 20,4 tys. niemieckiego. Wśród mieszkańców Lwowa było 82,6 tys. katolików, 44,3 tys. wyznania mojżeszowego i 29,3 tys. grekokatolików⁹. W roku 1919 liczba mieszkańców Lwowa wynosiła ok. 210 tys., z czego 110 tys. Polaków, 60 tys. Żydów, 35 tys. Rusinów (Ukraińców), 2 tys. Niemców i 3 tys. innych narodowości (Czechów, Rosjan i in.)¹⁰. W 1931 r. liczba ludności Lwowa zwiększyła się do 312,2 tys., a w 1939 r. do 328 tys.¹¹ i pod względem liczby mieszkańców było to trzecie miasto wojewódzkie w Polsce. Według danych z 1931 r. językiem polskim posługiwało się 198,2 tys. (63,49%), żydowskim i hebrajskim 75,3 tys. (24,12%), ukraińskim 24,2 tys. (7,75%), ruskim 10,9 tys. (3,49%), niemieckim 2,5 tys. (0,8%), rosyjskim 0,5 tys. (0,16%), innym lub nie podanym 0,6 tys. (0,19%). Wyznanie rzymskokatolickie zadeklarowało wówczas 157,5 tys. mieszkańców, 99,6 tys. wyznania mojżeszowe, 49,8 tys. grekokatolickie, 3,6 tys. ewangelickie, 1,1 tys. prawosławne, 0,3 tys. inne chrześcijańskie, a nie określiło wyznania 0,3 tys. osób¹².

organizacyjnej Sekcji Narciarskiej I Lwowskiego Klubu Sportowego „Czarni” w latach 1920–1939, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2015, t. 14, nr 2, s. 45–59.

⁹ T. Piłata (red.), *Podręcznik statystyki Galicyi*, t. 6, cz. 1, Lwów 1908, s. 21–31.

¹⁰ M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów 1919, s. 56–58.

¹¹ *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 1939, s. 36.

¹² Tamże, s. 23–36.

Warunki terenowe i klimatyczne dla uprawiania narciarstwa we Lwowie i okolicach

Lwów leży w dolinie rzeki Pełtwi, na pograniczu dwóch obszarów geograficznych: niżu nadbużańskiego na północy i płaskowyżu podolskiego na południu. Miasto położone jest na zróżnicowanym topograficznie terenie. Centrum znajduje się po południowej stronie wzniesienia o dosyć stromych stokach zwanego Wysokim Zamkiem (413 m n.p.m.¹³), którego wschodnia część zwana Kaiserwaldem była terenem o dużych walorach narciarskich¹⁴. W ówczesnym Lwowie rozległe tereny o pofałdowanym ukształtowaniu powierzchni były wykorzystywane przez mieszkańców dla celów sportowych i rekreacyjnych. Funkcje takie pełnił m.in. park Kilińskiego (Stryjski), scharakteryzowany przez M. Orłowicza następująco: „Jego terenem są górzyste stoki kilku wąwozów okryte malowniczymi grupami drzew, z klombami kwiatów... W lecie jest Park Kilińskiego bardzo ożywiony – w zimie zaś kwitną tu sporty zimowe, uprawiane przez młodzież (narty saneczki)”. Za parkiem Kilińskiego w kierunku południowym znajdował się płaski teren, na którym mieściły się obiekty sportowe I LKS Czarni, LKS Pogoń, Towarzystwa Zabaw Ruchowych, Sokoła Batko, boisko sportowe Akademickiego Związku Sportowego (AZS) i LKS Lechia, a nieco dalej w tym samym kierunku tor wyścigów konnych. Na zachód od ww. obiektów sportowych rozciągały się tzw. Wzgórza Wuleckie. Na wschód od parku Kilińskiego, znajdowały się tereny Targów Wschodnich, a tuż za nimi mocno pofałdowany teren parku Żelazna Woda. Około półtora kilometra na północny-wschód od Żelaznej Wody i tuż za Cmentarzem Łyczakowskim w kierunku południowym położone były pagórkowate tereny Pohulanki, o których Orłowicz w 1919 r. pisał:

Najpiękniejsze z wycieczek pieszych w stronę wschodnią za rogatkę Łyczakowską i na końcu ul. Kochanowskiego. Znajduje się tam szereg pięknych wzgórz porośniętych bukowym lasem, ciągną się wśród nich piękne dolinki. Najważniejsze miejsce przechadzek Pohulanka (tramwajem Ł J. do ul. Kochanowskiego), położona wśród kamieniołomów jaskinia Miodowa Grota o dwóch komorach, browar Grunda w Lesienicach (w niedzielę pop. muzyka), ciągnąca się wzdłuż gościńca do Winnik dolina Marunki z zakładem wodoleczniczym Maryówka, oraz wznosząca się na północ od niej, używana obecnie na kamieniołomy Czartowska Skala, najwyższe wzniesienie w okolicy Lwowa (414 m.). Ze szczytu, na którym stoi krzyż pamiątkowy Konstytucji 3-go Maja, piękny i rozległy widok na dolinę Pełtwi, część Lwowa, Gołogóry po Przemyślanę, a w dzień pogodne także Karpaty. Skala opada ku północy wysoką na kilka pięter prostopadłą ścianą; znajdujący się tu komin skalny daje sposobność do taternickich ćwiczeń¹⁵.

Nieopodal Lwowa, ok. 9 km w kierunku północno zachodnim od centrum, znajdowała się w pofałdowanym i zalesionym terenie letniskowa miejscowość

¹³ Średnia wysokość dla Lwowa to 311 npm – za: *Mały rocznik statystyczny*, dz. cyt. s. 8–9.

¹⁴ *Małopolska Wschodnia i Wołyń zapraszają turystów, przewodnik informacyjno-turystyczny*, PBP Orbis, Lwów 1939, s. 7.

¹⁵ M. Orłowicz, dz. cyt., s. 79.

Brzuchowice, często wykorzystywana przez lwowskich narciarzy do wycieczek oraz organizowania zawodów narciarskich. Tereny narciarskie Lwowa i okolic w związku sposób opisano w *Słowie Polskim* w 1929 r.:

Tegoroczna śnieżna zima i przerwy w ruchu kolejowym zmusiły lwowski świątek narciarski do korzystania z podlowskich terenów narciarskich. Niektóre z nich znamy od dawna, to z lasu cesarskiego przez Czartowską Skałę do Winnik i z powrotem na Pohulanekę, w kierunku Brzuchowic, okolice Placu Powystawowego, okolice Francówki i w. in. lecz są i dalsze. Do tych zaliczamy wspaniałą okolicę za Brzuchowicami t.z. Rokitno. Są to wspaniałe, łagodne, wzgórza o charakterze fińskim, jakby stworzone do długich biegów, gdzie nie brak podbiegów i dalekich zjazdów. Obok nagich wzgórz nie brak i pięknych lasów bukowych, poprzykanych świerczyną, w których jazda na nartach nie napotyka na żadne przeszkody, gdyż lasy te poprzecinane są szerokimi liniami. Jest to tak zwana Roztocz żółkiewska, inaczej pogórze lwowsko-tomaszowskie, którego najpiękniejszym ośrodkiem jest właśnie Rokitno, zaledwie 7 km. odległe od Brzuchowic¹⁶.

Tabela 1. Średnie uśnieżenie Lwowa, Zakopanego i Worochty w sezonu 1923/1924 i lat 1920–1932

Dane	miesiąc	Lwów	Zakopane	Worochta
ilość dni z pokrywą śnieżną	grudzień	18	24	24
	styczeń	26	31	27
	luty	26	28	26
	marzec	14	27	12
średnia grubość pokrywy śnieżnej	grudzień	12	15	15
	styczeń	22	32	26
	luty	29	41	32
	marzec	7	18	11
maksymalna grubość pokrywy śnieżnej	grudzień	22	29	36
	styczeń	46	49	56
	luty	80	53	64
	marzec	12	53	57

Źródło: opracowanie własne na podstawie, Leszczycki S. *Uśnieżenie Polski*, „Zima” 1933, nr 1, s. 10.

Z danych zamieszczonych w *Małym roczniku statystycznym* w 1939 r. wynikało, że średnia temperatura we Lwowie zanotowana w latach 1891–1910 wynosiła 7,6°C (przy temperaturach skrajnych pomiędzy minus 20,4°C i plus 31,7°C), średnie opady 690 mm, średnie zachmurzenie (mierzone w skali 1–10 pkt) 6,1 pkt., a średnie temperatury w miesiącach, w których zwyczajowo uprawiano narciarstwo wyniosły odpowiednio: w styczniu –4, w lutym –2,8, w marcu 1,3, w kwietniu 7,5, w listopadzie 2,3 i w grudniu –2,3. W 1938 r. temperatura średnia była wyższa od średniej wieloletniej i osiągnęła wartość 8,8°C, średnie opady wyniosły 696, a zachmurzenie średnie 6,6 pkt. Ponadto podano, że w 1938 r. na-

¹⁶ „Słowo Polskie” 1929, nr 77, s. 5.

słonecznienie osiągnęło 35,7%, a liczba dni z opadami wynosiła 182¹⁷. W roku 1933 na łamach czasopisma „Zima” podano informacje dotyczące zaśnieżenia Polski, w których uwzględniono również okolice Lwowa. Zebrane dane odnosiły się do stosunkowo krótkiego okresu i uwzględniały zimę 1923/1924 oraz pięcioletni okres od 1928 r. do 1932 r. Średnie zaśnieżenie dla Lwowa zaprezentowano w tabeli 1., podając także dla porównania wartości dla Zakopanego i Worochty¹⁸.

Rozwój organizacyjny narciarstwa we Lwowie w latach 1919–1939

Lwowscy narciarze wznowili zawieszoną w 1914 r. działalność organizacyjną już w końcu 1919 r. W dniach 11 i 12 października reprezentant lwowskiego KTN Roman Kordys uczestniczył w Zjeździe Towarzystw Turystycznych, podczas którego działacze towarzystw narciarskich podjęli działania zmierzające do utworzenia niezależnego związku narciarskiego. Powołano wówczas komitet organizacyjny do przygotowania projektu statutu i zwołania zebrania konstytucyjnego nowego związku. Delegaci większości funkcjonujących w Polsce stowarzyszeń narciarskich spotkali się ponownie 26 grudnia w Zakopanem i jednogłośnie uchwalili powstanie Polskiego Związku Narciarskiego (PZN). W zebraniu konstytuującym PZN przedstawicielami KTN byli Zygmunt Klemensiewicz, i Zbigniew Rittersschild¹⁹.

Do 1920 roku KTN było jedynym stowarzyszeniem narciarskim działającym we Lwowie. Sytuacja ta zmieniła się w styczniu 1920 roku, gdy członkowie I LKS Czarni postanowili powołać w ramach swojego klubu sekcję narciarską. Pierwsze, założycielskie walne zebranie Sekcji Narciarzy (SN), odbyło się 13 stycznia 1920 roku. Sekcja ta powstała w oparciu o własny statut i gromadziła w większości członków, którzy przed I wojną światową należeli do KTN, a w ówczesnych zawodach narciarskich startowali pod nazwą KTN-Czarni²⁰. Już w czasie pierwszego zebrania sekcji postanowiono zgłosić akces do powołanego nieco wcześniej PZN. Przyjęcie do związku narciarskiego nastąpiło dopiero w listopadzie 1921 roku i poprzedzone było gorącą dyskusją i sprzeciwem członków KTN²¹.

W grudniu 1920 roku, kolejny lwowski klub sportowy – Pogoń – podjął decyzję o utworzeniu samodzielnej sekcji narciarskiej. Zebranie założycielskie sekcji zapowiedziano w lokalnej prasie na wtorek 14 grudnia i zaproszono na nie

¹⁷ *Mały rocznik statystyczny*, dz. cyt., s. 8-9.

¹⁸ S. Leszczycki, *Uśnieżenie Polski*, „Zima” 1933, nr 1, s. 10–11.

¹⁹ S. Faecher, *Założenie Polskiego Związku Narciarskiego i zarys I. jego pięciolecia (1919–1924)*, „Narciarstwo Polskie” 1925, t. 1, s. 130.

²⁰ „Słowo Polskie” 1920, nr 46, s. 6.

²¹ Więcej na ten temat zob.: L. Rak, *Wewnętrzne uwarunkowania...*, s. 45–59.

członków narciarzy oraz wszystkich posiadających narty²². Sekcja przyjęła na początku nazwę Oddziału Narciarskiego i już w końcu grudnia rozpoczęła działalność organizując wraz z KTN wycieczkę narciarską do Sławska²³. Reprezentanci lwowskiej Pogoni byli uczestnikami walnych zjazdów delegatów PZN od grudnia 1922 roku²⁴.

Pierwsze wzmianki o organizacji kolejnych sekcji narciarskich w ramach lwowskich stowarzyszeń sportowych pochodzą z 1923 roku. „Słowo Polskie” z 4.02.1923 roku podało informację o organizacji wycieczki narciarskiej przez SN LKS Lechia²⁵. W grudniu 1923 roku, także na łamach „Słowa Polskiego”, ukazało się ogłoszenie o zapisach do sekcji narciarskiej Akademickiego Związku Sportowego (AZS) we Lwowie²⁶. W wykazach członków PZN, SN AZS we Lwowie pojawiła się w 1924, a SN LKS Lechia w 1926 roku. Dalszy ilościowy rozwój lwowskich organizacji narciarskich zrzeszonych w PZN zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Lwowskie stowarzyszenia sportowe i turystyczne prowadzące działalność w zakresie narciarstwa zrzeszone w Polskim Związku Narciarskim w latach 1919–1939

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Lata funkcjonowania w strukturach PZN
1.	Karpackie Towarzystwo Narciarzy	1919–1939
2.	Sekcja Narciarska I Lwowskiego Klubu Sportowego Czarni	1921–1939
3.	Sekcja Narciarska Lwowskiego Klubu Sportowego Pogoń	1922–1939
4.	Sekcja Narciarska Akademickiego Związku Sportowego we Lwowie	1924–1939
5.	Sekcja Narciarska Lwowskiego Klubu Sportowego Lechia	1926–1939
6.	Sekcja Narciarska Klubu Tenisowego 1924	1927–1939
7.	Sekcja Narciarska Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego Sokół Macierz	1929–1939
8.	Sekcja Narciarska Klubu Sportowego 6. Pułku Lotniczego w Skniłowie	1929–1935
9.	Sekcja Narciarska Żydowskiego Koła Miłośników Krajoznawstwa	1931–1939
10.	Sekcja Narciarska Żydowskiego Towarzystwa Gimnastycznego Dror	1931–1939
11.	Sekcja Narciarska i Turystyczna przy ognisku Kolejowego Przysposobienia Wojskowego	1931–1939
12.	Sekcja Narciarska Żydowskiego Klubu Sportowego Hasmonea	1931–1939

²² „Słowo Polskie” 1920, nr 576, s. 4.

²³ „Słowo Polskie” 1920, nr 597, s. 7.

²⁴ „Przegląd Sportowy” 1922, nr 47, s. 9.

²⁵ „Słowo Polskie” 1923, nr 35, s. 3.

²⁶ „Słowo Polskie” 1923, nr 340, s. 7.

Tabela 2. Lwowskie stowarzyszenia sportowe i turystyczne... (cd.)

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Lata funkcjonowania w strukturach PZN
13.	Sekcja Narciarska Żydowskiego Towarzystwa Krajoznawczego	1931–1939
14.	Sekcja Narciarska Klubu Sportowego Świtez	1931–1935
15.	Sekcja Narciarska Związku Oficerów Rezerwy	1932–1939
16.	Sekcja Narciarska Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego	1934–1939
17.	Sekcja Narciarska Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego	1934–1939
18.	Sekcja Narciarska Związku Strzeleckiego	1934–1939
19.	Sekcja Narciarska Akademickiego Oddziału Związku Strzeleckiego	1934–1939
20.	Sekcja Narciarska Przystosobienia Wojskowego Leśników	1935–1939

Źródło: opracowanie własne na podstawie: „Narciarstwo Polskie” 1925, 1927, 1929, „Kalendarz narciarski” 1930, 1931, 1934, „Sprawozdanie z działalności Polskiego Związku Narciarskiego w Krakowie 1932–1933”, PZN Kraków 1933, „Sprawozdanie z działalności PZN za sezony 1933/1934 i 1934/1935”, PZN Kraków 1935, „Sprawozdanie z działalności PZN za sezony 1935/1936 i 1936/1937”, PZN Kraków 1937, „Sprawozdanie z działalności PZN za lata 1937–1939”, PZN Kraków 1939.

Z danych zaprezentowanych w tabeli 2. wynika, że narciarstwo było popularne w różnych środowiskach mieszkańców Lwowa. Na uwagę zasługuje udział w strukturach PZN stowarzyszeń żydowskich i brak takich stowarzyszeń mniejszości ukraińskiej, pomimo tego, że narciarstwo cieszyło się wśród tej społeczności znaczną popularnością. Szersze ujęcie działalności ukraińskich stowarzyszeń w zakresie narciarstwa zaprezentował S. Zaborniak w pracy *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*²⁷. Autor ten podał, że we Lwowie od 1924 roku funkcjonował ukraiński Karpacki Narciarski Klub, a narciarstwo było także uprawiane w innych lwowskich organizacjach jak Sokił Bat’ko (II, III, IV i V), Centrosojuz, Orzeł, Siła, Strzała, Płaj i SK Ridna Szkoła²⁸. Wśród przeanalizowanych w tej pracy materiałów źródłowych nie znaleziono informacji potwierdzających udział narciarzy ukraińskich i polskich we wspólnych imprezach sportowych, pomimo tego, że odnotowywano wielokrotnie takie w innych dyscyplinach sportu, np. hokeju czy piłce nożnej.

Narciarstwo we Lwowie było także propagowane przez różne organizacje niezwiązane bezpośrednio ze stowarzyszeniami sportowymi oraz będące poza strukturami PZN. Czynnie uprawiali narciarstwo uczniowie szkół gimnazjalnych. Szczególnie w latach dwudziestych w prasie codziennej wielokrotnie zapowiadano lub opisywano wyniki gimnazjalnych zawodów narciarskich²⁹. Także har-

²⁷ S. Zaborniak, *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej...*, s. 440–450.

²⁸ Tamże, zob. też: M. Rząsa, *Z dziejów kultury fizycznej mniejszości ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:], S. Zaborniak (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005, s. 383–388.

²⁹ „Słowo Polskie” 1924, nr 21, s. 3; „Słowo Polskie” 1924, nr 48, s. 3; „Słowo Polskie” 1924, nr 56, s. 6; „Wiek Nowy” 1927, nr 7710, s. 13; „Słowo Polskie” 1928, nr 55 s. 9; „Słowo Polskie”

cerze z lwowskiego hufca często uczestniczyli w kursach i zawodach narciarskich³⁰. W połowie lat dwudziestych do popularyzacji narciarstwa w środowisku szkolnym i harcerskim aktywnie włączyły się dwa stowarzyszenia narciarskie KTN³¹ i SN Czarnych³². W strukturze I LKS Czarni funkcjonowała nawet w latach 1926–1927 Sekcja Harcerzy³³. Ta bliska współpraca została ograniczona z chwilą wprowadzenia w 1927 roku przez Ministerstwo Oświecenia Publicznego zakazu przynależności młodzieży do klubów sportowych³⁴. Zawody narciarskie organizowały także komenda Korpusu Kadetów³⁵, Dowództwo Okręgu Korpusu VI we Lwowie, 40. Pułk Piechoty oraz lwowski oddział Kolejowego Przystosobienia Wojskowego³⁶. Ważną rolę w rozwoju lwowskiego narciarstwa odegrał także Okręgowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosobienia Wojskowego (OUWFiPW) we Lwowie, współpracując z lwowskimi stowarzyszeniami na wszystkich polach ich działalności, szczególnie w zakresie rozwoju infrastruktury.

Na początku 1924 roku podjęto próbę konsolidacji narciarzy, tworząc wydział międzyklubowy lwowskich towarzystw narciarskich. Na łamach „Słowa Polskiego” z dnia 6 stycznia ukazała się wzmianka zatytułowana: „Zjednoczenie narciarzy lwowskich”, w której poinformowano, że:

Dnia 3 stycznia br. odbyło się posiedzenie Wydziału międzyklubowego lwowskich towarzystw narciarskich, na którym postanowiono wydział ten zrobić stałym i wszystkie sprawy narciarstwa wschodnio-malopolskiego poddać jego kompetencji. Przewodniczący inżynier Jakubczyński z KTN, sekretarz Dr. Wł. Fuchs z SN Czarni, skarbnik T. Kuchar SN Pogoń³⁷.

Skład zarządu wskazywał, że Wydział został powołany wyłącznie przez stowarzyszenia, które były w tamtym czasie zrzeszone w PZN. Do najważniejszych spraw, którymi Wydział miał się zająć należało uzyskanie zezwolenia na budowę we Lwowie dużej skoczni narciarskiej³⁸. Jedyne jednakże śladem działalności tego Wydziału w roku 1924 była pogadanka zapowiadana na dzień 7 lutego

1928, nr 55 s. 9; „Słowo Polskie” 1928, nr 56 s. 8; „Słowo Polskie” 1928, nr 66, s. 8; „Słowo Polskie” 1928, nr 67, s. 9.

³⁰ „Słowo Polskie” 1924, nr 21, s. 3; „Słowo Polskie” 1924, nr 37, s. 6; „Słowo Polskie” 1924, nr 53, s. 6; „Wiek Nowy” 1925, nr 7088, s. 10; „Gazeta Lwowska” 1938, nr 44, s. 3.

³¹ „Słowo Polskie” 1924, nr 20, s. 6; „Słowo Polskie” 1924, nr 21, s. 3; „Słowo Polskie” 1924, nr 23, s. 6; „Słowo Polskie” 1924, nr 23, s. 6.

³² „Słowo Polskie” 1924, nr 60, s. 6; „Słowo Polskie” 1924, nr 62, s. 3; „Wiek Nowy” 1925, nr 7088, s. 10.

³³ „Wiek Nowy” 1926, nr 7599, s. 12; „Wiek Nowy” 1926, nr 7608, s. 13; „Wiek Nowy” 1926, nr 7610, s. 12; „Wiek Nowy” 1927, nr 7739, s. 12; „Wiek Nowy” 1927, nr 7743, s. 12; „Wiek Nowy” 1927, nr 7905, s. 12.

³⁴ „Wiek Nowy” 1927, nr 7924, s. 7.

³⁵ „Słowo Polskie” 1924, nr 20, s. 6.

³⁶ „Gazeta Lwowska” 1935, nr 18, s. 3.

³⁷ „Słowo Polskie” 1924, nr 5, s. 8.

³⁸ Tamże.

o ocenie skoków narciarskich, według nowego międzynarodowego regulaminu i opartych na nim przepisach wykonawczych austriackiego i niemieckiego związku narciarskiego³⁹. Referat w tej sprawie przedstawił znany lwowski lekarz i działacz narciarski dr. W. Fuchs. W prasie lwowskiej podano, że w spotkaniu wzięło udział wiele osób⁴⁰.

W kolejnym roku nie udało się znaleźć śladów działalności wydziału międyklubowego, natomiast w sezonie 1925/1926 PZN powołał Komisje Okręgowe (KO) grupujące zamiejscowych przedstawicieli zarządu i komisji sportowej PZN oraz lokalnych środowisk szkolnych, wojskowych i towarzystw narciarskich⁴¹. O działalności lwowskiej KO PZN w 1926 roku pisano w prasie: „Okręgowa Komisja Pol. Związku Narciarskiego podjęła starania sprowadzenia w najbliższych dniach na 10-dniowy pobyt do Lwowa znanego szwedzkiego trenera narciarskiego p. Stolpego”⁴². Jej aktywność dostrzeżono także w sprawozdaniu PZN za sezon 1925/1926⁴³.

Rozpoczęte w 1924 roku starania mające na celu integrację lwowskich narciarzy miały szerszy kontekst. Były powiązane z dążeniem do reformy PZN mającej na celu decentralizację związku. Działacze lwowscy doprowadzili do zwołania w listopadzie 1926 roku nadzwyczajnego walnego zjazdu delegatów PZN poświęconego tej sprawie. W sprawozdaniu z tego zjazdu napisano:

II Nadzwyczajny Walny Zjazd Delegatów PZN odbył się na skutek starań lwowskich klubów dążących do zreorganizowania PZN w kierunku zdecentralizowania go przez utworzenie związków okręgowych. [...] Przewodniczącym obrano inż. Christelbauera ze Lwowa [...] Najważniejsza uchwała dotyczyła utworzenia związków okręgowych, z tem, że na razie tworzy się tylko okręg lwowski⁴⁴.

Powołanie jedyne Lwowskiego Okręgowego Związku Narciarskiego (LOZN) nie doszło wówczas do skutku, ponieważ związek ten nie ukonstytuował się⁴⁵. LOZN z siedzibą we Lwowie został powołany dopiero na początku 1929 r. przez sekcje narciarskie: Pogoni, Czarnych, KTN, AZS, Klubu Tenisowego 24., Lechii, Polonii (Przemyśl), Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (Stanisławów) i Przemyskie Towarzystwo Narciarskie⁴⁶. Od tego czasu LOZN przejął na siebie uzgodnienia z centralą PZN programu głównych zawodów narciarskich w okręgu oraz koordynację działalności sportowej. Do LOZN należały wszystkie zaprezentowane w tabeli 2. lwowskie stowarzyszenia.

³⁹ „Słowo Polskie” 1924, nr 39, s. 8.

⁴⁰ „Słowo Polskie” 1924, nr 41, s. 6.

⁴¹ Sprawozdanie z działalności PZN za rok 1926/27, „Narciarstwo Polskie” 1927, t. 2, s. 149.

⁴² „Wiek Nowy” 1926 nr 7389, s. 11.

⁴³ Sprawozdanie z działalności PZN za rok 1926/27 dz. cyt, s. 149.

⁴⁴ „Narciarstwo Polskie” 1927, t. 2, s. 158.

⁴⁵ „Narciarstwo Polskie” 1929, t. 3, s. 216.

⁴⁶ „Słowo Polskie” 1929, nr 10, s. 9.

Rozwój organizacyjny narciarstwa we Lwowie na tle rozwoju polskiego narciarstwa

Udział stowarzyszeń narciarskich działających na terenie Lwowa był znaczący dla rozwoju organizacyjnego polskiego narciarstwa w latach 1919–1939 (tabela 3.). Należy podkreślić, że większość działających w tym okresie organizacji narciarskich zrzeszonych w PZN miała swoje siedziby w miastach. W pierwszych latach działalności PZN, kluby i sekcje narciarskie sześciu największych polskich miast (tabela 3.) stanowiły więcej niż połowę wszystkich członków, natomiast w końcu lat 30. ich udział zmniejszył się do ok. 30%⁴⁷. Biorąc pod uwagę liczbę zrzeszonych w PZN organizacji, stowarzyszenia lwowskie były w nim najliczniej reprezentowane od sezonu 1920/1921 do sezonu 1928/1929. W następnych sezonach więcej stowarzyszeń PZN miało siedzibę w Warszawie, a w sezonie 1933/1934 w Krakowie. Lwów zajmował pod tym względem 2. lub 3. miejsce, posiadając liczbę organizacji narciarskich na poziomie podobnym do Krakowa. Biorąc pod uwagę liczbę zarejestrowanych w PZN w 1939 r. narciarzy, lwowskie stowarzyszenia posiadały 3075 członków, co było trzecim wynikiem po Krakowie (5037) i Warszawie (3526)⁴⁸.

Tabela 3. Liczba stowarzyszeń narciarskich zrzeszonych w PZN w największych miastach II Rzeczypospolitej w latach 1919–1939

	Warszawa	Łódź	Lwów	Poznań	Kraków	Wilno	razem
1919/1920			1		2		3
1920/1921			2		2		4
1921/1922			3		2		5
1922/1923	1		3		2		6
1923/1924	2	0	3		2		7
1924/1925	2	0	4	0	3	1	10
1925/1926	2		4		4	1	11
1926/1927	2	0	5	1	4	1	13
1927/1928	2	0	6	1	4	1	14
1928/1929	4	0	6	1	5	4	20
1929/1930	9	0	8	2	7	6	32
1931/1932	14	0	12	2	11	6	45
1932/1933	16	0	15	2	15	7	55
1933/1934	17	1	16	3	19	7	63

⁴⁷ Zob. L. Rak, *Zasięg społeczny narciarstwa w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska Kultura Fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II RP*, Kraków 2009, s. 251–264.

⁴⁸ Polski Związek Narciarski, *Sprawozdanie z działalności za sezony 1937/38 i 1938/39*, PZN Kraków 1939, s. 12–16.

Tabela 3. Liczba stowarzyszeń narciarskich... (cd.)

	Warszawa	Łódź	Lwów	Poznań	Kraków	Wilno	razem
1934/1935	22	2	19	3	20	7	73
1935/1936	24	4	18	4	16	3	69
1936/1937	29	5	18	4	17	4	77
1937/1938	29	6	18	4	19	5	81
1938/1939	29	7	18	4	19	5	82

Opracowanie własne na podstawie: „Narciarstwo Polskie” 1925, 1927, 1929, „Kalendarz narciarski” 1930, 1931, 1934, „Sprawozdanie z działalności Polskiego Związku Narciarskiego w Krakowie 1932-1933”, PZN Kraków 1933, „Sprawozdanie z działalności PZN za sezony 1933/1934 i 1934/1935”, PZN Kraków 1935, „Sprawozdanie z działalności PZN za sezony 1935/1936 i 1936/1937”, PZN Kraków 1937, „Sprawozdanie z działalności PZN za lata 1937-1939”, PZN Kraków 1939.

Warto odnotować także liczbę lwowskich narciarzy w strukturach LOZN i PZN. Dane takie, opracowane na podstawie sprawozdań PZN za lata 1932-1939, zaprezentowano w tabeli 4. Podano w nich także liczbę zarejestrowanych zawodników w poszczególnych okręgach, co pośrednio pozwala na określenie stosunku członków stowarzyszeń czynnie uczestniczących w zawodach narciarskich do wszystkich członków (tabela 5.).

Tabela 4. Liczba członków lwowskich stowarzyszeń narciarskich w porównaniu do liczby członków LOZN i PZN

Sezon narciarski	Liczba narciarzy w lwowskich stowarzyszeniach narciarskich [n]	Liczba narciarzy w LOZN [n]	Liczba narciarzy w PZN [n]	Procentowy udział lwowskich narciarzy w LOZN [%]	Procentowy udział lwowskich narciarzy w PZN [%]
1932/33	1153	2994	14236	38,5	8,1
1933/34		1035	10951		
1934/35	859	952	10203	90,2	8,4
1936/37	2277	3192	23647	71,3	9,6
1937/38		2380	19316		
1938/39	3075	4183	25055	73,5	12,3

Opracowanie własne na podstawie: „Sprawozdanie z działalności Polskiego Związku Narciarskiego w Krakowie 1932-1933”, PZN Kraków 1933, „Sprawozdanie z działalności PZN za sezony 1933/1934 i 1934/1935”, PZN Kraków 1935, „Sprawozdanie z działalności PZN za sezony 1935/1936 i 1936/1937”, PZN Kraków 1937, „Sprawozdanie z działalności PZN za lata 1937-1939”, PZN Kraków 1939.

Tabela 5. Liczba zarejestrowanych w PZN zawodników LOZN w latach 1934–1939

Sezon zimowy	Liczba zawodników LOZN			Liczba zawodników PZN			Udział zawodników LOZN w PZN		
	K [n]	M [n]	Łącznie [n]	K [n]	M [n]	Łącznie [n]	K [%]	M [%]	Łącznie [%]
1934/1935	6	144	150	98	1155	1253	6,1	12,5	12,0
1936/1937	11	235	246	131	1555	1686	8,4	15,1	14,6
1938/1939	14	268	282	127	1672	1799	11,0	16,0	15,7

Opracowanie własne na podstawie: „Sprawozdanie z działalności Polskiego Związku Narciarskiego w Krakowie 1932–1933”, PZN Kraków 1933, „Sprawozdanie z działalności PZN za sezony 1933/1934 i 1934/1935”, PZN Kraków 1935, „Sprawozdanie z działalności PZN za sezony 1935/1936 i 1936/1937”, PZN Kraków 1937, „Sprawozdanie z działalności PZN za lata 1937–1939”, PZN Kraków 1939.

Z zaprezentowanych w tabeli 4. danych wynika, że lwowscy narciarze stanowili znaczący odsetek członków PZN, a ich udział w latach 1932–1939 wykazywał tendencję wzrostową. W LOZN Lwowiacy byli natomiast najliczniej reprezentowani, stanowiąc w sezonie 1934/1935 aż 90,2% wszystkich zrzeszonych w okręgowym związku narciarzy. Należy także odnotować, że procentowy udział zawodników reprezentujących LOZN w PZN był nieco wyższy niż ten wynikający z liczby członków i także wykazywał tendencję wzrostową w latach 1934–1939. W sezonie zimowym 1934/1935 w stowarzyszeniach zrzeszonych w LOZN zawodnicy stanowili ok. 15,8% wszystkich członków, a w sezonach 1936/1937 i 1938/1939 odpowiednio 7,7% i 6,7%. Podobny odsetek stanowili zawodnicy w stosunku do wszystkich zrzeszonych w PZN narciarzy. W latach 1934/1935, 1936/1937 i 1938/1939 było to odpowiednio 12,3%, 7,1% i 7,2%.

Zakończenie

Na podstawie analizowanych w niniejszej pracy materiałów źródłowych można stwierdzić, że lwowskie narciarstwo rozwijało się w latach 1919–1939 dynamicznie, a pod względem organizacyjnym było jednym z najprężniejszych, obejmując swym zasięgiem różne środowiska. Narciarstwo rozwijało się w organizacjach zrzeszających mniejszości narodowe zamieszkujące Lwów, przy czym żydowskie stowarzyszenia sportowe i turystyczne były bardziej zintegrowane z polskimi, wspólnie działając w PZN, podczas gdy ukraińskie pozostały poza związkiem. Wydaje się także, że warunki terenowe do uprawiania narciarstwa we Lwowie i najbliższych okolicach były korzystne. Z przytoczonych danych wynikało, że warunki klimatyczne we Lwowie również powinny sprzyjać uprawianiu narciarstwa, jednakże lokalna prasa z tego okresu często wskazywała na trudne

warunki do uprawiania narciarstwa⁴⁹. W końcu lat 30. zauważalna była tendencja zmniejszania się liczby zawodników w stosunku do ogólnej liczby członków w lwowskich stowarzyszeniach narciarskich, co wskazywało na szybszy wzrost liczby osób uprawiających narciarstwo rekreacyjnie i turystyczne, a nie narciarstwo sportowe. Ten trend występował nie tylko na poziomie lokalnym, ale także ogólnopolskim.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła drukowane

Mały rocznik statystyczny, Warszawa 1939.

Małopolska Wschodnia i Wołyń zapraszają turystów, przewodnik informacyjno-turystyczny PBP Orbis, Lwów 1939.

Narciarstwo Polskie 1925, t. 1.

Narciarstwo Polskie 1927, t. 2.

Narciarstwo Polskie 1929, t. 3.

Pilata T. (red.), *Podręcznik statystyki Galicyi*, t. 6, cz. 1, Lwów 1908.

Sprawozdanie z działalności Polskiego Związku Narciarskiego w Krakowie 1932–1933, PZN Kraków 1933.

Sprawozdanie z działalności PZN za sezony 1933/1934 i 1934/1935, PZN Kraków 1935.

Sprawozdanie z działalności PZN za sezony 1935/1936 i 1936/1937, PZN Kraków 1937.

Sprawozdanie z działalności PZN za lata 1937–1939, PZN Kraków 1939.

II. Prasa i czasopisma

„Gazeta Lwowska” 1935, 1938.

„Przegląd Sportowy” 1922.

„Słowo Polskie” 1920, 1923–1924, 1928–1929.

„Wiek Nowy” 1925–1927.

„Zima” 1933.

B. Literatura

Kapłon J., *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie 1907–1939*, Kraków 2018.

Kapłon J., *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie – zarys dziejów*, [w:] L. Rak, E. Małolepszy (red.), *Narciarstwo Polskie 1888–2008*, Jasło 2008, s. 52–66.

⁴⁹ „Słowo Polskie” (roczniki 1920–1924, 1928–1934), „Wiek Nowy” (roczniki 1924–1931, 1939) „Kuryer Lwowski” (1935) i „Gazeta Lwowska” (roczniki 1931, 1933–1938), „Ilustrowany Kuryer Codzienny” (1932–1938), „Przegląd Sportowy” (1921), „Raz, Dwa, Trzy” (1936–1937, 1939).

- Kapłon J., *Karpackie Towarzystwo Narciarzy. Zarys dziejów*, „Wierchy” 1997, nr 63, s. 143–162.
- Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów 1919.
- Pręgowski Z., *Dzieje narciarstwa polskiego do 1914 roku*, Warszawa 1994.
- Pręgowski Z., *Złota księga narciarstwa polskiego*, Warszawa 1992.
- Rak L., *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie – jubileusz 100-lecia powstania pierwszej polskiej organizacji narciarskiej*, [w:] D. Umiastowska (red.), *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, Szczecin 2008, s. 62–69.
- Rak L., *Wewnętrzne uwarunkowania działalności organizacyjnej Sekcji Narciarskiej I Lwowskiego Klubu Sportowego „Czarni” w latach 1920–1939*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2015, t. 14, nr 2, s. 45–59; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2015.14.15>.
- Rak L., *Zasięg społeczny narciarstwa w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II RP*, Kraków 2009, s. 251–264.
- Rzasa M., *Z dziejów kultury fizycznej mniejszości ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] S. Zaborniak (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005, s. 383–388.
- Słama B., Szatkowski W., *Magia nart*, Zakopane 2016.
- Zaborniak S., *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007.
- Zaborniak S., *Skoki narciarskie w Polsce w latach 1907–1939*, Rzeszów – Krośno 2013.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939*.

Ryszard STEFANIK*

<https://orcid.org/0000-0001-8079-9171>

Maciej ZAWADZKI**

<https://orcid.org/0000-0001-5180-4795>

Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955

Jak cytować [how to cite]: Stefanik R., Zawadzki M., *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 77–99.

The contribution of The Public Organization “Service to Poland” to the development of physical culture in Western Pomerania in the years 1948–1955

Abstract

In 1948 The Public Organization „Service to Poland” (Powszechna Organizacja “Służba Polsce”: PO “SP”) was established which aimed at using youths to rebuild the country, their military training and indoctrination. The future of socialistic country, dependent on Soviet Union was mainly depending on the right degree of society obedience and effective work for development of state economy. Significant role in this process was played by PO “SP”, which was supposed to cover entire Polish youths aged 16 to 21. The improvement of combat skills was realized in the form of physical education and sport competition, which in time became an important element of organization life. This activity has gained special meaning in the rural parts of country. Creating

* dr, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia.; e-mail: ryszard.stefanik@usz.edu.pl

** dr, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia,

circles of Folk Sports Teams (LZS) was helped, sport – shooting competitions, sport Sundays and LZS Spartakida's were organized.

The research involved analysis of archival and press materials as well as literature on the subject applying the inductive method. Furthermore, conclusions were drawn without the possibility of direct access to relevant materials, as well as based on knowledge beyond the source (the method of deduction).

Keywords: history, West Pomerania, sport, propaganda, years after 1945.

Streszczenie

W roku 1948 została utworzona Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (PO „SP”), której celem było wykorzystanie młodzieży w procesie odbudowy kraju, jej wyszkolenie wojskowe oraz polityczna indoktrynacja. Przyszłość socjalistycznego kraju, uzależnionego od Związku Radzieckiego, w dużej mierze była uwarunkowana od odpowiedniego stopnia posłuszeństwa społeczeństwa oraz efektywnej pracy na rzecz rozwoju gospodarki państwowej. Znaczną rolę w tym procesie przypisano realizacji organizacji PO „SP”, która obligatoryjnie miała objąć całą polską młodzież w wieku od 16. do 21. roku życia. Usprawnianie bojowe realizowano także w formie zajęć wychowania fizycznego oraz rywalizacji sportowej, która z czasem stała się ważnym elementem życia organizacyjnego. Szczególnego znaczenia nabrała działalność na wsi. Pomagano w tworzeniu kół Ludowych Zespołów Sportowych (LZS), organizowano zawody sportowo-strzeleckie, niedziele sportowe i spartakiady LZS.

W badaniach przeprowadzono analizę materiałów archiwalnych, prasowych i literatury przedmiotu, stosując metodę indukcyjną. Wyciągane były także wnioski bez możliwości bezpośredniego wglądu do odpowiednich materiałów i bazując na wiedzy poza źródłowej (metoda dedukcji).

Słowa kluczowe: historia, sport, propaganda, Pomorze Zachodnie, okres po 1945 roku.

Wstęp

Wraz z wkraczaniem armii radzieckiej i wojska polskiego na terytorium, które zgodnie z ustaleniami Wielkiej Trójki (Anglia, Francja i USA) stanowić miało powojenną Polskę, rozpoczęto działania przejmowania i umacniania władzy przez komunistów. W pierwszej kolejności planowano rozprawić się ze zbrojnym podziemiem, a za pomocą propagandy stworzyć iluzję demokratycznych przemian. W różny sposób starano się legitymizować prawo do sprawowania rządów, wykorzystując spreparowane wydarzenia. Nie mógł jednak uciec z pola widzenia stan bieżących problemów związanych z uruchamianiem urzędów administracji publicznej, gospodarki, oświaty czy służby zdrowia. Aby jednak można było w Polsce przeprowadzać na szeroką skalę przedsięwzięcia przemysłowe, należało stworzyć posłuszne i wykwalifikowane społeczeństwo, realizujące narzucone przez komunistów cele i plany. W żaden sposób, w ówczesnych realiach, nie mogła się też zmienić, w stosunku do okresu XX-lecia międzywojennego, doktryna kultury fizycznej, której głównym wyznacznikiem było tworzenie społeczeństwa sprawnego do pracy i służby wojskowej. Skomplikowana sytuacja polityczna, konsekwentnie zmierzająca do rozdzielenia Wschodu od Za-

chodu tzw. „żelazną kurtyną”, sprzyjała też swoistej militaryzacji wychowania. I tak zadbanie o sprawność młodych ludzi w połączeniu z jej indoktrynacją stanowiło jedno z ważniejszych zadań władzy. Zwłaszcza, że ponad połowa młodzieży w kraju nie była objęta strukturami żadnej organizacji czy też szkolnym wychowaniem fizycznym i przysposobieniem wojskowym¹. Komuniści nie musieli w tym czasie odwoływać się do żadnych zewnętrznych wzorców. Zwłaszcza, że próba natychmiastowego zastosowania radzieckiego modelu od razu odsłoniłaby ich rzeczywiste zamiary. Z tych też względów odwołano się do przedwojennych rozwiązań.

System kultury fizycznej łączący wychowanie fizyczne z przysposobieniem wojskowym, zgodnie z doktryną „Naród pod bronią”, ferowaną przez przedstawicieli armii polskiej już od końca pierwszej wojny światowej, został formalnie wprowadzony po przewrocie majowym Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 roku². W jego wyniku powołano Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWF i PW) przy Ministrze Spraw Wojskowych, którego zadaniem były działania na rzecz kształtowania młodzieży w duchu odpowiedzialności za losy państwa, sprawnej fizycznie, przygotowanej do służby wojskowej, czy w przypadku dziewcząt – służby pomocniczej.

Zgodnie z założeniami obozu rządzącego nastąpiła organizacyjna centralizacja kultury fizycznej, podporządkowanej celom politycznym³. Trudno się też dziwić, że komuniści po drugiej wojnie światowej sięgnęli po ów system obozu sanacyjnego, pomimo znaczącego oporu ze strony środowisk działaczy związanych ze sportem robotniczym i Polską Partią Socjalistyczną⁴. I tak w styczniu, 1946 r. weszły w życie dekrety Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej: „O utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego” oraz „O powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego”⁵.

W Koszalinie, w Urzędzie Wojewódzkim, powstał w 1945 r. Wydział Wojskowy z płk. dr. Janem Mirwińskim, pseudonim „Ogończyk”, na czele, a w ramach tego wydziału funkcjonował Oddział Wychowania Fizycznego i Przyspo-

¹ K. Lesiakowski, *Powstanie Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w 1948 r. Z polityki stalinowskiej wobec młodzieży polskiej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2002, nr 1, s. 126.

² J. Chełmecki, *Wkład Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w modernizację programu rozwoju kultury fizycznej w Polsce (1927–1939)*, [w:] R. Wasztyl (red.), *Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 300–301.

³ L. Szymański, *Kultura fizyczna w polityce II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1995, s. 27–28.

⁴ Na ten temat zobacz więcej: L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej, 1944–1989*, Wrocław 2004, s. 15–24.

⁵ A. Nowakowski, *Prawo sportowe w Polsce po II wojnie światowej (1945–2000)*, [w:] T. Jurek (red.), *Studia z dziejów kultury fizycznej*, Gorzów Wlkp. 2002, s. 421; L. Szymański, *Kultura fizyczna...*, s. 28.

sobienia Wojskowego⁶. Wraz z rozpoczęciem nowego roku szkolnego 1945/46 próbowano wdrażać w życie instrukcje dotyczące wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego (WF i PW). Przygotowywano też warunki do tworzenia w głównych ośrodkach komitetów WF i PW. Zwracano uwagę, by w oświatowych placówkach ogólnokształcących i zawodowych zakładać hufce szkolne przysposobienia wojskowego, dla młodzieży w wieku od 15 do 21 roku życia. W programie zajęć przewidywano godziny dla szkolenia bojowego, musztry, służby wojskowej, terenoznawstwa i strzelectwa. W nowej sytuacji politycznej nie mogło się też obyć się bez wychowania ideologicznego, w ramach, którego m.in. podejmowano krytykę przedwojennych władz, na tle ukazywania osiągnięć Związku Radzieckiego, czy gloryfikowano reformy gospodarcze wprowadzane przez Polską Partię Robotniczą.

Tylko w samym Szczecinie powstawały hufce pozaszkolne przy niektórych zakładach przemysłowych.

Na zachodniopomorskiej wsi od marca 1947 r. z dużymi oporami próbowano wprowadzić program przysposobienia rolniczo-wojskowego (PRW)⁷. Cały rządowy system kultury fizycznej w tym środowisku miały wspomagać Ludowe Zespoły Sportowe (LZS), podporządkowane Związkowi Samopomocy Chłopskiej (ZSch)⁸.

Po zatwierdzeniu przez Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej dekretu „O utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego” oraz „O powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego” 28 marca 1946 r. został utworzony Miejski Komitet Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, na bazie działającego od stycznia 1946 r. Miejskiego Ośrodka Wychowania Fizycznego, a w maju 1946 r. – Miejski Urząd WF i PW⁹. W tym czasie powstał Wojewódzki Urząd WF i PW na bazie pracowników Wydziału Wojskowego Urzędu Wojewódzkiego. Jego dyrektorem został ppłk Stanisław Steczkowski¹⁰.

Na mocy ustawy z 25 lutego 1948 r. „O powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego

⁶ Archiwum Państwowe w Szczecinie (APSz), Urząd Wojewódzki Szczeciński (UWS), sygn. 3242, Sprawozdanie z działalności Wydziału Wojskowego, 1945, k. 3–32.

⁷ Archiwum Państwowe w Koszalinie, Oddział w Szczecinku, Starostwo Powiatowe w Szczecinku, sygn. 47, Przysposobienie Rolniczo-Wojskowe, k. 1–3.

⁸ Archiwum Akt Nowych (AAN) w Warszawie, ZSch, Zarząd Główny, sygn. 1720, Działalność sportowa ZSch na terenie województwa zachodnio-pomorskiego. Sprawozdania, korespondencja, 1947–1948, k. 1–23.

⁹ Sprawozdanie z działalności Miejskiego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Szczecinie 1946, APSz, ZM i MRN, sygn. 520, s. 1; „Kurier Szczeciński” nr 79, 10 IV 1946.

¹⁰ Na ten temat zobacz szerzej: AAN w Warszawie, PUWF i PW, sygn. 38, Organizacja i działalność WUWF i PW w Szczecinie. Sprawozdania, zestawienia, korespondencja, 1947–1948, k. 1–103.

młodzieży oraz organizacji spraw kultury fizycznej i sportu” utworzono: Powszechną Organizację „Służba Polsce” (PO „SP”), Główny Urząd Kultury Fizycznej (GUKF) oraz Naczelną Radę dla Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej¹¹. Przy okazji przygotowywano grunt pod likwidację organizacji młodzieżowych, propagandowo określaną, jako zjednoczenie ruchu młodzieżowego. Od samego też początku kierownictwo ideowe pozostawiono oficjalnie Związkowi Walki Młodych, a od lipca 1948 r. – Związkowi Młodzieży Polskiej (ZMP). W Szczecinie komendantem wojewódzkim PO „SP” został płk Stanisław Steczkowski, przedwojenny oficer, uczestnik Powstania Warszawskiego, wcześniej dyrektor WUWF i PW¹². Obok niego wiele innych osób z kadry wojskowej i cywilnej przeszło do nowo utworzonej organizacji.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie wkładu PO „SP” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955, tj. w okresie istnienia tej organizacji. Autorzy zwrócili szczególną uwagę na społeczne i polityczne aspekty działalności tejsze, zadania, jakie miała realizować na terenie odbudowującego się regionu, szczególnie w środowisku wiejskim. W badaniach zastosowano analizę materiałów archiwalnych, prasowych i literatury przedmiotu, stosując metodę indukcyjną. Autorzy wyciągali wnioski, bazując na wiedzy pozazródłowej (metoda dedukcji). Zostały wykorzystane materiały zgromadzone w Archiwum Państwowym w Szczecinie, Archiwum Państwowym w Koszalinie oraz Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Wyniki badań

Jakkolwiek wzniosłe by brzmiały słowa ustawy o wykorzystaniu „twórczego zapału młodego pokolenia do pracy nad rozwojem sił i bogactwa Narodu oraz rozszerzenie systemu wychowania narodowego, przedłużenie kształcenia i wychowania młodzieży poza okres obowiązku szkolnego”, w rzeczywistości chodziło o pełną mobilizację młodzieży do odbudowy zniszczonego kraju, realizacji planów gospodarczych, a przy okazji oderwanie jej od rodzinnych środowisk i indoktrynację według wyznaczonej doktryny. Centralne planowanie umożliwiło też odpowiednie kierowanie na wielkie inwestycje, jak i kształcenie według ustalonych wytycznych, co do rozbudowy polskiej gospodarki. Ze względu na wojskowy charakter organizacji, ćwiczenia sprawności żołnierskiej stawało się podstawowym elementem szkolenia, w którym wychowanie fizyczne, jak i sport, umożliwiały osiągnięcie określonej gotowości do służby. Już na początku marca

¹¹ J. Chełmecki, *Działalność Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w latach 1946–1948*, [w:] L. Szymański i Z. Schwarcer (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, Wrocław 1996, s. 171.

¹² H. Łaskiewicz, *Ponadlokalne organizacje kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim (1945–1957)*, Szczecin 1996, s. 112.

1948 r. zorganizowano w Szczecinie wiec PO „SP”, na którym publicznie odczytano przygotowaną wcześniej rezolucję:

My, młodzież zebrana na wiecu postanawiamy dziś, gdy angielski, amerykański i niemiecki imperializm, tworząc propagandę o trzeciej wojnie, chce zahamować proces odbudowy naszego kraju, postanawiamy stanąć w szeregach „Służba Polsce”, by w fabrykach, na roli i w szkołach zdwoić i potroić tempo odbudowy [...] ¹³.

O zadaniach stawianych junakom wymownie świadczyła inna rezolucja młodzieży PO „SP” i ZMP podczas wojewódzkiego zjazdu aktywu odbytego w dniu 16 grudnia 1948 r. w Szczecinie:

My, zebrani na naradzie Wojewódzkiego Aktywu Terenowego [...] zobowiązujemy się, przepojeni głęboką wiarą słuszności naszej drogi do socjalizmu, stworzyć na terenie naszych gmin z młodego pokolenia hufce, które będą walczyły o ideały socjalistyczne. Przyrzekamy zwycięską walkę z rozpolitykowanym klerem i rodzimą reakcją, która stara się wykorzystać ciemnotę wsi polskiej dla swoich interesów [...] ¹⁴.

Wybrani junacy z województwa szczecińskiego wzięli też udział w sztafecie na Kongres Zjednoczeniowy PPR i PPS do Warszawy w grudniu 1948 roku. Nastroje wobec tworzonej organizacji były jednak różne. Świadczyły o tym incydenty, które miały miejsce podczas tworzenia pierwszych brygad pracy. Często traktowano przecież PO „SP” jako powszechną mobilizację przed kolejną wojną ¹⁵.

Sejm przyjął omawianą ustawę, która nakładała na młodzież w wieku 16–21 lat obowiązek przysposobienia wojskowego, zawodowego i wychowania fizycznego, realizowany podczas służby w PO „SP”. Obowiązkowi podlegały także osoby do 30 roku życia, niepodlegające służbie wojskowej. Oczywiście ustawodawca przewidział możliwość zwolnienia ze służby. Dotyczyła ona na przykład niezdolnych do pracy, jedynych żywicieli rodziny, kobiet w ciąży, czy osób w trakcie odbywania służby wojskowej lub już po jej zakończeniu ¹⁶.

Z uwagi na trudne do przewidzenia konsekwencje bezwzględnego wykorzystywania dziewcząt do pracy i innych działań w tej organizacji, zrezygnowano z przymusowego ich poboru, co nie oznaczało jednak, by nie dochodziło do różnych nadinterpretacji, nadużyć, które kończyły się przymusowym poborem ¹⁷.

¹³ „Kurier Szczeciński” nr 67, 9 III 1948.

¹⁴ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 707, Plany pracy, sprawozdania i ocena działalności Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1949–1952, k. 147.

¹⁵ K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 1, Łódź 2008, s. 139.

¹⁶ J. Chełmecki i S. Wilk (red.), *Wybór źródeł i materiałów do dziejów kultury fizycznej w Polsce w latach 1944–1984*, Warszawa 1986, s. 44–45.

¹⁷ K. Lesiakowski, *Werbunek młodzieży do brygad Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (1948–1955)*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 2, s. 159–167.

Fot. 1. Pierwszy pokaz junaków PO „SP” w Szczecinie, maj 1948 r. Zbiory Wydziału Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia Uniwersytetu Szczecińskiego (WKF i PZ US)

PO „SP” było organizacją o charakterze paramilitarnym, opartą na wzorach wojskowych, której naczelne dowództwo sprawował komendant główny, a w województwach – poprzez komendantów wojewódzkich. Nadzór „ideowo-polityczny” sprawował m.in. szef sztabu PO „SP” – płk Otto Fiński, który odpowiadał za indoktrynację polskiej młodzieży¹⁸. Na początku strukturę organizacyjną centrali PO „SP” tworzyło pięć członów: komenda, sztab, Zarząd Polityczno-Wychowawczy, Kierownictwo Wyszkożenia Linowego i Główne Kwatermistrzostwo¹⁹. Organizowanie szkolenia i pracy na terenie powiatów i gmin prowadzono w hufcach pod nadzorem komendantów powiatowych i gminnych, czyli oficerów i podoficerów oddelegowanych z wojska, czy rezerwistów. Całą kadrę uzupełniał natomiast personel cywilny.

Od samego początku główny nacisk został położony na zadania gospodarcze. Zresztą dla prawidłowego prowadzenia szkolenia brakowało zarówno odpowiedniego sprzętu, broni, jak i samych instruktorów. Tworzono hufce męskie, wiejskie, zakładowe i szkolne²⁰. Młodzież pracowała w wyznaczonych okresach w hufcach (tzw. trzydniówki raz w miesiącu) lub była wysyłana do formowanych

¹⁸ M. Ordyłowski, L. Szymański, „Moskwa 80”. *Igrzyska XXII Olimpiady w świetle operacyjnej działalności polskiej służby bezpieczeństwa*, Wrocław 2017, s. 31.

¹⁹ K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 1, Łódź 2008, s. 152.

²⁰ J. Hellwig, *Powszechna Organizacja Służba Polsce*, Warszawa 1977, s. 24–27.

brygad, które w określonych turnusach realizowały wielkie inwestycje przemysłowe, bądź pracowały w gospodarstwach rolnych. Przyuczano też do określonych zawodów, choć przy okazji realizowano plan wychowania młodzieży w duchu posłuszeństwa wobec socjalistycznej ojczyzny, tj. indoktrynacji. Wobec osób uchylających się od służby przewidziane były określone kary²¹. Od grudnia 1948 r. tworzone obozy pracy społecznej dla junaczek, głównie we wsiach o przewadze gospodarstw indywidualnych. Tworzono też patrole społeczne, które wysyłano do polskich osad²².

Z uwagi na paramilitarny charakter omawianej organizacji, jak i sam nadzór żołnierskiej kadry, obok zadań tzw. produkcyjnych znaczną uwagę zwracano na szkolenie wojskowe zgodnie z hasłem: „Ćwicz oko i dłoń w ojczyzny obronie”²³. Oczywiście fundamentem wszelkich działań było wychowanie fizyczne i musztra. W szerokim zakresie prowadzono strzelectwo sportowo - bojowe, którego zwieńczeniem miało być m.in. uzyskanie odznaki strzeleckiej oraz odznaki sprawności fizycznej: „Za zwycięstwo w wieloboju”. Wielobój natomiast obejmował trójbój, czyli bieg przełajowy na dystansie 1000 m, skok w dal i rzut granatem. Sama natomiast odznaka dzieliła się na trzy klasy: złotą, srebną i brązową. W ćwiczeniach o charakterze obronnym obok musztry uwzględniano też szermierkę na bagnety, gry polowe i terenoznawstwo²⁴.

Wiosną 1949 r. obowiązki prowadzenia przysposobienia rolniczego (PR) zostały przekazane PO „SP”, co niewątpliwie związane było z przygotowaniem akcji wprowadzania gospodarki kolektywnej. Zajęcia organizowali instruktorzy gminni, zależni od miejscowych komendantów PO „SP”. Także i w tym wypadku w programie szkoleń, obok zajęć praktycznych, znalazły się wykłady i pogadanki o treści ideologicznej i politycznej. Podobne działania intensyfikowano we wsiach, które typowano na spółdzielnie produkcyjne. Instruktorzy PR przeprowadzali pogadanki na przykład na temat: „Budujemy nową wieś”, czy „O statutach spółdzielni produkcyjnych”²⁵. Do innych rozpowszechnianych tematów należała historia ruchu robotniczego w Polsce, tradycje rewolucyjnych działaczy młodzieżowych, czy „Znaczenie zjednoczenia polskiej klasy robotniczej”²⁶.

²¹ J. Chelmecki i S. Wilk (red.), *Wybór źródeł i materiałów do dziejów kultury fizycznej w Polsce w latach 1944–1984*, Warszawa 1986, s. 57–58.

²² AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 707, Plany pracy, sprawozdania i ocena działalności Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1949–1952, k. 132.

²³ J. Hellwig, dz. cyt., s. 51.

²⁴ Tamże, s. 79.

²⁵ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, Informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 10.

²⁶ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 707, Plany pracy, sprawozdania i ocena działalności Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1949–1952, k. 126; APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, Informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 9.

Momentem przełomowym w szkoleniu junaków było wprowadzenie odznaki Sprawny do Pracy i Obrony (SPO) w 1950 roku²⁷. Obowiązek zaliczania wyznaczonych norm, niezbędnych do otrzymania odznaki, został narzucony na poszczególne środowiska młodzieży, w tym PO „SP”. Co więcej, określano także plan zdobywania odznaki przez okręgi, które z kolei rozdzielały je na poszczególne organizacje. W momencie, kiedy komendy wojewódzkie musiały się wykazywać realizacją narzuconych limitów zaczęto wprowadzać do programu szkoleń i imprez odpowiednie dyscypliny i konkurencje²⁸. Z drugiej strony natomiast zauważano, że aktywność sportowa jest dość ważnym elementem uatrakcyjnienia zajęć i przyciągającym młodzież na zbiórki. Czynnikiem zachęcającym do wstępowania był też wojskowy charakter organizacji, czyli tzw. magia munduru, stopnie, książeczki junackie, kontakt z bronią, ale także i możliwość przeszkolenia zawodowego.

Ze względu na plany wprowadzenia socjalistycznej gospodarki na wsi, tj. tworzenia spółdzielni produkcyjnych, szczególnego znaczenia nabrały działania PO „SP” na wsi. Realizowano zabiegi socjotechniczne, zauważając, że młodzież izolowana od naturalnego środowiska, ale i otaczana opieką, szczególnie chętnie brała udział w różnych akcjach²⁹.

Fot. 2. Defilada w Szczecinie z wykorzystaniem propagandowych haseł. Pierwsza połowa lat pięćdziesiątych. Zbiory WKF i PZ US

²⁷ *Dokumenty i uchwały w dziedzinie kultury fizycznej*, Warszawa 1954, s. 44–45.

²⁸ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 64.

²⁹ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 9, Miesięczny meldunek sytuacyjny za miesiąc sierpień 1951, Komenda Powiatowa PO „SP” Białogard, k. 105.

Do całej gamy propagandowych środków agitacji młodzieży należały: uświadamianie młodzieży w ramach tzw. pogadank, prowadzenie gawęd, rozpowszechnianie ulotek o określonych treściach i rozlepianie gazetek ściennych. Podczas akcji dostaw płodów rolnych kadra PO „SP” wraz z junakami jeździła po wsiach z muzyką i transparentami, co miało przekonywać wahających się. Podobnie w punktach skupu organizowano kiermasze, wywieszano tablice o treściach propagandowych. Indoktrynacji młodzieży podporządkowana była także działalność kulturalno-oświatowa. Obok drużyn sportowych tworzone chóry, orkiestry dęte, zespoły taneczne, recytatorskie i teatralne. Zakładano też zespoły redakcyjne gazetek ściennych i czytania „dobrej książki”, do których zaliczano m.in. „Było to pod Lenino”, „W okopach Stalingradu”, „Opowieść o prawdziwym człowieku”, „Od Moskwy do Berlina” czy dzieła Stalina. Prenumerowano też czasopisma: „Razem”, „Młoda Wieś” i „Wiadomości SP”. Okazją do występów były święta państwowe i uroczystości partyjne, na przykład z okazji 60. urodzin Bolesława Bieruta, 1 maja, 22 lipca, czy w czasie Miesiąca Pogłębienia Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Junacy maszerowali w pochodach 1-majowych. Oczywiście wcześniej byli uczeni odpowiednich piosenek, wznoszenia okrzyków i skandowania przed trybuną honorową³⁰. Przygotowywano wówczas różne atrakcje, jak chociażby występy zespół artystycznych. Niestety zimą zwykle praca podobnych kółek zamierała ze względu na brak świetlic lub opału dla tych istniejących³¹. Frekwencja na zbiórkach w hufcach zmniejszała się także w okresie wzmózonych prac rolnych, m.in. sianokosów, omłotów czy wykopków. Nawet zarządy Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR) zwykle nie puszczają wówczas zatrudnionej młodzieży na szkolenia junackie.

Pomimo przeróżnych utrudnień i ograniczeń wkład pracy junaków na wsi, w spółdzielniach i PGR-ach był ogromny. Pomagano w akcjach żniwnych, kampaniach siewnych (na przykład tzw. siew pokoju w 1951 r.), sadzeniach ziemniaków, pieleniu buraków, pracach melioracyjnych, oczyszczaniu terenu, likwidacji ugorów, chwastów, ustawiania ogrodzeń, sadzeniu lasów, likwidacji stonki ziemniaczanej czy zbiórki złomu. Podejmowano akcje współzawodnictwa, czyny społeczne, których celem było zwykle zwiększenie nakładu pracy. W ramach zobowiązań remontowano świetlice, budowano boiska sportowe (do piłki nożnej i siatkówki), skocznie w dal, wzwyż, co w tym czasie było zresztą jedyną możliwością uruchomienia odpowiednich urządzeń sportowych. Wszystkie te działania pomagały w realizacji ogólnych planów gospodarczych, co w świetle propagandowej retoryki miało utrzymywać pokój na świecie oraz przyczyniać się do budowy socjalizmu na wsi³². Wobec tak nasilonej propagandy nie ma co się dzi-

³⁰ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 757, Meldunki sytuacyjne z działalności Komendy Wojewódzkiej w Szczecinie, 1950, k. 445.

³¹ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 2, Sprawozdania, meldunki, analizy, 1951–1952, k. 9–11.

³² APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 66; AAN w Warszawie, Ko-

wić, że w osadach o przewadze gospodarki indywidualnej uważano PO „SP”, obok ZMP i Ligi Przyjaciół Żołnierza, za przyczółki władzy komunistów, na różne sposoby przeciwdziałając obowiązkowi służby, w tym próbując nawet przekupstwa³³. Na własnej skórze odczuwano skutki indoktrynacji i bezmyślnego posłuszeństwa. W miesięcznych meldunkach skwapliwie odnotowywano polityczne wystąpienia polityczne wystąpienia młodzieży wiejskiej. Dotyczyło to na przykład wykrycia przez junaków Jasionicy (wówczas powiat szczeciński) „kułaka”, który był w posiadaniu radioodbiornika wykorzystywanego do słuchania audycji z Londynu. W podszczecińskim Wołczkowie (gmina Dobra Szczecińska) junacy mieli wymalować na domu rolnika: „Tu mieszka wróg klasowy Polski Ludowej, który nie oddał wyznaczonego zboża”³⁴. Nie wiadomo, co prawda, na ile podobne działania były inspirowane przez aktywistów partyjnych, urzędników miejscowej administracji czy członków ZMP. Na pewno musiały wzbudzać niepewność, strach i zdwojoną niechęć. Obawiano się szczególnie najazdów „brygad lekkiej kawalerii” czy obchodu tzw. trójek, które przemierzały wieś w poszukiwaniu ukrytego zboża. Trudno się zatem dziwić, że szkolenie na zbiórkach postrzegano powszechnie jako wychowywanie na komunistów.

Kadra PO „SP” zauważała także przejawy tzw. wrogiej działalności. Na przykład w 1949 r. w gminie Wierzbo ksiądz polecił nie brać udziału w życiu organizacyjnym PO „SP” i nie czytać prasy wydawanej przez PZPR³⁵. Do podobnych działań zaliczono także „wydłubanie oka Leninowi” na gazecie ściennej w świetlicy gromadzkiej Gorczyn (gmina Trzcińsko-Zdrój). Ale i w tym przypadku odnotowywano skwapliwie podejmowanie przez młodzież „bojowego zadania” ustalenia sprawcy tego „wrogiego czynu”³⁶. Oczywiście istniał szereg innych obiektywnych przyczyn ograniczających pracę poszczególnych komend. Wskazywano często na brak sprzętu i materiałów potrzebnych do szkolenia, kwalifikowanych instruktorów, lekceważący stosunek do junaków ze strony zarządów PGR-ów, czy zaniedbywanie swoich obowiązków przez kadrę hufców i komend. Zresztą sami komendanci gminni stanowili zwykle grupę dobieraną przypadkowo. Świadczyła o tym chociażby duża fluktuacja. W 1950 r. zwolniono lub odeszło z pracy 256 pracowników w województwie szczecińskim. Powody były różne, ale zwykle wynikały z niskich uposażeń lub wyjazdu. Braki kadrowe próbowano pokryć, zatrudniając małorolnych i bezrolnych chłopów. W tej grupie

menda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 806, Hufce i koła LZS PO „SP”, 1950, 1951, 1954, k. 2–3.

³³ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 2, Sprawozdania, meldunki, analizy, 1951–1952, k. 93.

³⁴ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 16.

³⁵ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 5, Meldunki nadzwyczajne, 1949–1950, k. 2.

³⁶ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 9.

wiele osób ani nie należało do PZPR, ani nie było członkami ZMP, co też utrudniało realizację wytycznych partii dotyczących przemian na wsi oraz działań wobec kościoła. Zdarzało się, że komendanci PO „SP” dekorowali domy na święta katolickie, nie współpracowali też na „odcinku” młodzieżowym z ZMP. W 1950 r. liczba etatów PO „SP” wynosiła 1469, z czego 1146 było obsadzonych. W samej Komendzie Wojewódzkiej w Szczecinie zatrudnionych było 215 osób. Powyższe dane wymownie świadczą o rozrośniętej biurokracji wojewódzkiej, a niedostatecznej w terenie³⁷.

Fot. 3. Komendant wojewódzki PO „SP” w latach 1948–1950 plk Stanisław Steczkowski wśród junaków PO „SP” w 1949 r. Zbiory WKF i PZ US

Już od początku 1949 r. realizowano wśród kadry wojewódzkiej systematyczne prasówki i prace szkoleniowe, w tym o treściach ideologicznych. Zresztą każde zebranie rozpoczynano zwykle szkoleniem partyjnym³⁸. Oczywiście przy-swojone wiadomości należało przenosić poprzez instruktorów polityczno-wychowawczych do komend powiatowych i do poszczególnych hufców, czyli przeprowadzać pogadanki na przykład na temat sojuszu robotniczo-rolniczego, walki o pokój itp.³⁹ Stopniowo rosło też znaczenie upartyjnięcia stylu pracy Ko-

³⁷ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 7 - 8.

³⁸ Szefem Wydziału Polityczno-Wychowawczego Komedy Wojewódzkiej w Szczecinie w 1949 r. był kpt. Tadeusz Chłopecki. AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP”, sygn. 423, Działalność PO „SP” na terenie województwa szczecińskiego, 1949–1952, k. 3–5.

³⁹ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 423, Działalność PO „SP” na terenie województwa szczecińskiego, 1949–1952, k. 57.

mendy Wojewódzkiej. Zarówno w niej, jak i w komendach powiatowych od końca 1948 r. działały koła pracy społecznej, w których odbywało się szkolenie polityczne kadry. Od początku 1951 r. zarząd polityczno-wychowawczy zobowiązał kadrę PO „SP” do popularyzacji zobowiązań młodzieży w pracach społecznych, wywoływania entuzjazmu i zapału w podejmowanych czynach, wykorzystywania odpowiednich haseł, transparentów, szturmówek, pieśni (zwykle rewolucyjnych) i muzyki. Ważnym zadaniem w tym czasie było powoływanie lokalnych komitetów obrońców pokoju, które miały przygotowywać młodzież do składania podpisów pod uchwałą Światowej Rady Pokoju⁴⁰.

Fot. 4. Działacze sportowi i zawodnicy podczas imprezy w powiecie gryfińskim, pierwsza połowa lat 50. Drugi od lewej Edward Kalita, działacz LZS z Radziszewa. Zbiory WKF i PZ US

Jak zostało zaznaczone wyżej, wyszkolenie wojskowe w hufcach PO „SP” obejmowało również przeszkolenie sportowe, w skład którego wchodziły następujące dyscypliny: gimnastyka przyrządowa, bieg na 100 m, 1000 m, tor przeszkód, skok w dal i rzut granatem (0,5 kg). Program wychowania fizycznego był realizowany w ramach wyszkolenia liniowego i dodatkowo w czasie zawodów. Rozgrywki przybierały formę festynów w czasie świąt i niedziel, a z czasem systematycznych imprez. Junacy, z uwagi na obowiązek zdobywania odznaki SPO, brali udział w Biegach Narodowych, Marszach Jesiennych, Świątach Kultury Fi-

⁴⁰ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 423, Działalność PO „SP” na terenie województwa szczecińskiego, 1949–1952, k. 166, 172.

zycznej, a od 1954 r. także w Biegach Patrolowych. Wykorzystywano także tradycyjne święta. Na przykład, kiedy 27 sierpnia 1950 r. odbyły się w Miastku (wówczas województwo koszalińskie) uroczystości dożynkowe związane z zakończeniem żniw, PO „SP” zorganizował występy junaków połączone z zawodami sportowymi. Przeprowadzono gry drużynowe, rzut dyskiem, pchnięcie kulą, rzut oszczepem, biegi, skok wzwyż i w dal⁴¹. Cały czas nie tracono jednak z pola widzenia właściwego zadania stawianego kadrze PO „SP” przez władze partii. W środowisku wiejskim celem działań była po prostu gruntowna przebudowa wsi z gospodarki indywidualnej („zacofanej”) na spółdzielczość produkcyjną („wyższe formy gospodarowania”)⁴², zgodnie z hasłem: „Naprzód do walki o spółdzielczość produkcyjną”⁴³. W pozostałych środowiskach celem nadrzędnym usportowienia młodzieży było podniesienie efektywności pracy i ukierunkowanie jej zapędu do akcji poparcia dla władzy ludowej⁴⁴. Tutaj czynnikiem ograniczającym możliwość rozszerzenia programu szkolenia był brak odpowiedniego sprzętu, jak i samej infrastruktury. Dlatego coraz większego znaczenia nabierały tzw. koncentracje, tj. masowe szkolenia oraz imprezy powiatowe, na których rozgrywano turnieje piłki siatkowej, piłki nożnej, zawody strzeleckie oraz próby na odznakę SPO. Kiedy w kwietniu 1952 r. powstało Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe (LZS) podporządkowane PO „SP” organizacja podobnych imprez masowych weszła na stałe do programu działań poszczególnych komend⁴⁵. Przy okazji przekazywania kół LZS przez Związek Samopomocy Chłopskiej (ZSCh) do PO „SP” okazywało się, że wiele zespołów istniało wyłącznie „na papierze”⁴⁶. Widocznym dowodem odpowiedniego podejścia Komendy Wojewódzkiej PO „SP” było zorganizowanie pokazowych zawodów dla komendantów powiatowych i aktywistów zarządów powiatowych ZMP w celu praktycznego przygotowania do imprez w poszczególnych powiatach. Także komitety powiatowe PZPR zostały zobligowane do czuwania nad przebiegiem zawodów młodzieży. W 1952 r. w Komendzie Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie utworzono siedem grup, przy dookooptowaniu jednego członka ZMP do każdej z nich, które miały wziąć na siebie

⁴¹ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 9, Miesięczne meldunki PO „SP” Komendy Powiatowej w Koszalinie, 1950–1951, k. 19.

⁴² APSz, KW PZPR w Szczecinie, sygn. 3470, Instrukcje i wytyczne KC PZPR w sprawie sportu, k. 24.

⁴³ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 423, Działalność PO „SP” na terenie województwa szczecińskiego, 1949–1952, k. 176.

⁴⁴ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 2, Sprawozdania, meldunki, analizy, 1951–1952, k. 135.

⁴⁵ W maju 1952 r. powstała Wojewódzka Rada Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Szczecinie z przewodniczącym Waławem Dobiszewskim. Na sekretarza wybrano Mieczysława Mielczarka. APSz, PWRN w Szczecinie, sygn. 11621, Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe- Oceny działalności i informacje, 1952–1953, k. 1.

⁴⁶ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 268, Sprawozdanie z działalności Komendy Powiatowej w Chojnie, 1953, k. 8.

ciężar organizacji zawodów w poszczególnych powiatach, przy współpracy z powiatowymi komendami⁴⁷.

Na podobnych imprezach nie mogło się też obyć bez wykładów ideologicznych, które stanowiły przecież obowiązkowy element szkolenia. Zarówno bowiem sport, jak i sprawność żołnierska, służyły wychowaniu w posłuszeństwie dla komunistycznej władzy oraz dyscyplinie pracy. Jednym z zadań PO „SP” było przecież kształtowanie „nowego człowieka”. Przez cały okres działalności zwracano więc pilną uwagę na warunki i skutki prowadzonej indoktrynacji. Obok pogadanek i tzw. propagandy wizualnej (hasła, plakaty, gazetki ściennie) wykorzystywano w szerokim zakresie wydawnictwa i prasę. Do tych działań wykorzystywano oczywiście także imprezy sportowe⁴⁸. I tak na przykład w programie zawodów sportowo-strzeleckich w 1952 r. i organizowanych od początku tego roku tzw. niedziel sportowych w województwie szczecińskim i koszalińskim znalazły się pogadanki o projekcie konstytucji. W 1953 r. natomiast uwagę poświęcono rocznicy śmierci W. Lenina, dziesiątej rocznicy powstania Związku Walki Młodych, działalności spółdzielni produkcyjnych czy historii walk ludowego Wojska Polskiego i armii radzieckiej. Podobne cele, czyli dotarcia z odpowiednią propagandą do jak najszerszej grupy młodzieży, założono dla zawodów strzeleckich organizowanych na przełomie 1953 i 1954 roku. Zalecano zapoznanie się z materiałami IX Plenum KC PZPR oraz uchwałą w sprawie zwołania II zjazdu partii. Nawoływano do tworzenia nowych kół ZMP, Ligi Przyjaciół Żołnierza (LPŻ) oraz LZS, a same zawody odbywały się pod hasłem: „Nowymi osiągnięciami w sporcie i szkoleniu witamy II-gi Zjazd PZPR”. Po samych imprezach szczegółowo analizowano, obok indywidualnych wyników sportowych, liczbę założonych kół LZS, ZMP i LPŻ, przyjętych członków do istniejących organizacji oraz zgłoszeń nowych kółek zainteresowań i zespołów artystycznych⁴⁹. W kolejnym, 1954 r., propaganda była równie nasilona. Zawody sportowo-strzeleckie odbywały się wówczas pod hasłami dziesiątej rocznicy utworzenia Ludowego Wojska Polskiego, uczczenia dziesięciolecia Polski Ludowej, aktywnego udziału w obchodzie Miesiąca Pogłębienia Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, kampanii wyborczej do rad narodowych oraz II Zjazdu ZMP. Podobnie jak w poprzednich latach, dokładnie analizowano statystyczne osiągnięcia. Konstatowano jednak nieprawdziwość nadsyłanych danych i to, że tworzone koła pozostają niejednokrotnie wyłącznie „na papierze”. Mimo to, zauważano także pozytywne skutki: „Mimo wielu braków i niedociągnięć zawody szkoleniowo-sportowe są najbar-

⁴⁷ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 6, Meldunki i protokoły Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1951–1952, k. 177–178.

⁴⁸ O szkoleniu politycznym w PO „SP” zobacz szerzej: K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 2, Łódź 2008, s. 5–37.

⁴⁹ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 886, Zawody sportowo-strzeleckie, 1950–1953, k. 21–23; k. 279–280.

dziej atrakcyjną formą pracy. Zawody szkoleniowo-sportowe wpływają na wzrost aktywności młodzieży i autorytet naszej organizacji⁵⁰. Wyliczano pieczołowicie wystąpienia młodzieży manifestujące prorządowe postawy, zgodnie z postulowanymi socjalistycznymi wzorcami. Podkreślano, iż to właśnie atmosfera zawodów przyczyniała się do podejmowania przez młodzież zobowiązań produkcyjnych, w tym: prac przy wykopkach ziemniaków, buraków, melioracji pól czy remoncie świetlic. Nie ma co się dziwić – sport stawał się w tym czasie bardzo atrakcyjną formą aktywności. Zawody sportowo-strzeleckie przybierały postać festynów, na których, obok strzelectwa i prób na odznakę SPO, organizowano także turnieje piłki nożnej, siatkówki oraz inne konkursy, jak chociażby bieg w workach. Niemalże znaczenie miały nagrody, które niejednokrotnie czekały na zwycięzców różnych konkurencji. Obok samych zawodów sportowych, w programach festynów uwzględniano występy zespołów artystycznych, orkiestr dętych itp.⁵¹

Masowe imprezy miały jeszcze inne bardzo ważne znaczenie. Oprócz pracy politycznej wśród zebranej na festynie młodzieży, prowadzono i zabezpieczano werbunek ochotników do brygad, szkół przysposobienia zawodowego i szkół przemysłu węglowego.

Natężenie imprez sportowych wzrosło od początku 1953 roku. Niedziele sportowe organizowano już od początku stycznia. W programie imprez znalazły się kuligi, a w świetlicach rozgrywano pojedynki w tenisie stołowym i warcabach (m.in. w Świdwinie i Tychowie). W aktywnych ośrodkach na terenie województwa koszalińskiego odbywały się zawody saneczkarskie i strzelanie z łuku (Barwice, Drawsko i Kołobrzeg). Na terenie województwa szczecińskiego popularne były turnieje tenisa stołowego, jazda na łyżwach, zawody saneczkarskie, łucznicze i szachowe (około 30 festynów w styczniu tego roku). Oczywiście wiele imprez nie dochodziło do skutku z uwagi na opady śniegu i trudności komunikacyjne⁵². Po raz kolejny zauważano też, że frekwencja junaków na zbiórkach wzrasta wraz z rozpoczęciem cyklu zawodów sportowo-strzeleckich. Zwiększała się również liczba zakładanych kół LZS i była to zwykle zasługa głównie komend PO „SP” różnego szczebla. W wielu zespołach LZS połowę członków stanowili junacy PO „SP”. Stwierdzono nawet, iż w niektórych ośrodkach, na przykład w powiecie Myślibórz, w kołach LZS znajdują się przeważnie junacy i junaczki⁵³.

⁵⁰ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 887, Zawody sportowo-strzeleckie, 1954, k. 127.

⁵¹ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 887, Zawody sportowo-strzeleckie, 1954, k. 226–227.

⁵² AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 889, Niedziele sportowe, 1952–1953, k. 75–76, 163.

⁵³ Na przykład według miesięcznego meldunku sytuacyjnego za miesiąc listopad w 1951 r. stwierdzono, że 50% młodzieży PO „SP” w województwie koszalińskim należało do LZS. APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 11, Miesięczne meldunki komend powiatowych PO „SP” województwa koszalińskiego, 1951, k. 175.

Stopniowo też przenoszono organizację mistrzostw w środowisku wiejskim na powiatowe i wojewódzkie rady LZS. Zaczęto organizować spartakiady wiejskie z turniejami siatkówki, piłki nożnej, tenisa stołowego i z konkurencjami lekkoatletycznymi. Zorganizowano także rozgrywki międzypowiatowe. W 1953 r. po raz pierwszy na Pomorzu Zachodnim w zawodach LZS brały udział zespoły koszykówki chłopców i dziewcząt oraz piłki ręcznej (szczypiorniaka) mężczyzn⁵⁴. Zaczęto też organizować kursy instruktorskie na sędziów gimnastyki, przodownika wychowania fizycznego, przodownika sportu czy organizatora SPO⁵⁵.

Od 1953 r. pracę organizacyjną w województwie szczecińskim wspomagały dwa wozy propagandowe: nr 1 i nr 2. Niestety wobec licznych defektów samochody te często stały w naprawie. Nieraz też były wypożyczane innym instytucjom czy urzędom. Ekipy wozów wyjeżdżały w teren, wspomagając szkolenie młodzieży oraz organizacje różnych imprez, w tym na przykład niedziel sportowych. Na koncentracjach wyświetlano filmy, puszczano przez megafon odpowiednie audycje, pomagano w wykonywaniu gazetek ściennych, na których popularyzowano sylwetki członków LZS bijących rekordy w poszczególnych dyscyplinach sportu. Dokumentowano też zdjęciami pracę propagandową. Równocześnie szukano ochotników do brygad pracy i szkół zawodowych. Pomagano w zakładaniu LZS-ów, zespołów artystycznych i innych kółek zainteresowań. Organizowano wieczorki taneczne, zebrania tracących na aktywności zespołów sportowych LZS i kół ZMP. Nawet wspomniane wcześniej wieczorki taneczne były okazją do przeprowadzenia pogadank i rozmów indywidualnych z młodzieżą. Wozy propagandowe wykorzystywano w spartakiadach LZS i innych masowych zawodach sportowych, w tym na przykład w wyścigach kolarskich⁵⁶.

Nad właściwą pracą wychowania w duchu ideowych doktryn władzy miał czuwać Związek Młodzieży Polskiej. Różnie układała się jednak współpraca kadry oficerskiej i podoficerskiej z przedstawicielami ZMP. W samym Szczecinie, w świetle źródeł archiwalnych, stosunki między komenda miejską i wojewódzką a zarządem wojewódzkim organizacji młodzieżowej układały się na ogół dobrze. Co prawda w lutym 1952 r. podczas kontroli KW PO „SP” zauważono brak współpracy z ZW ZMP, ale wynikało to raczej ze zmiany na stanowisku komendanta wojewódzkiego i zwyczajowej krytyki wcześniejszej organizacji dowodzenia⁵⁷. Na terenie samego województwa szczecińskiego zwykle brakowało współpracy i wzajemnej pomocy przy różnych przedsięwzięciach. Decydował tu po prostu tzw. czynnik ludzki – nieporozumienia i wzajemne animozje czy próby

⁵⁴ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 233.

⁵⁵ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 9, Miesięczne meldunki PO „SP” Komendy Powiatowej w Koszalinie, 1950–1951, k. 80.

⁵⁶ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 854, Wozy propagandowe, 1953, 1954, k. 78–80, 206.

⁵⁷ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 1533, Kontrole działalności Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1949–1953, k. 47.

narzucenia własnego zdania. W niektórych powiatach województwa koszalińskiego nie zauważano lokalnych konfliktów. Zwracano nawet uwagę na dobrą współpracę w powiecie wałeckim, szczecineckim, słupskim i koszalińskim między ZMP a komendami powiatowymi PO „SP”⁵⁸.

Zespoły sportowe tworzono także na terenie brygad, które na Pomorzu Zachodnim uczestniczyły przy wielkich inwestycjach przemysłowych, przedsięwzięciach oraz w rolnictwie. Drużyny junaków pracowały przy rozbudowie Bazy Rybackiej w Świnoujściu, przy budowie nabrzeży portowych, dróg, torów kolejowych, czy w poszczególnych stoczniach. W Brygadzie nr 17, zorganizowanej na terenie Stoczni Szczecińskiej w 1952 r., utworzono na przykład sekcje: lekkoatletyczną, piłki nożnej, siatkówki, boksu, pływania, żeglarską i nawet kolarską. Wszystkie one korzystały z przyzakładowych obiektów oraz instruktorów sportowych działających w Kole Sportowym „Stal” przy Stoczni Szczecińskiej⁵⁹. Drużyny junaków pracujących w poszczególnych brygadach rozgrywały, zwykle w niedzielę, pojedynki piłkarskie i siatkarskie z zespołami szkolnymi czy klubowymi, podczas których młodzież udawała, że potrafi „równie dobrze obchodzić się z piłką, jak z kilofem i łopatą”⁶⁰. Cyklicznie też organizowano zawody sportowe dla przebywających na terenie województwa brygad PO „SP” (Święta Sportowe PO „SP”). W ich programach uwzględniano pokazy gimnastyczne, szermiercze, konkurencje lekkoatletyczne, turnieje siatkówki, piłki nożnej i piłki ręcznej⁶¹. I tutaj propagandowe hasła podkreślały znaczenie organizacji: „Pierwsi w pracy – pierwsi w sporcie”⁶². Junacy brali też udział w ogólnopolskich mistrzostwach PO „SP”, przygotowywanych przez Komendę Główną. Jedne z takich zawodów, będących eliminacjami do krajowego zlotu, zorganizowano w Szczecinie w 1952 roku⁶³.

Niewątpliwie zawody sportowe, jak i inne formy pracy kulturalno-oświatowej zajmowały wolny czas, jak i po prostu umożliwiały „wyżyć się” się junakom. Próbowano w ten sposób także przeciwdziałać chuligańskim wybrykom. A trzeba przyznać, że tego typu zachowania były częstym problemem dla wojskowej kadry poszczególnych brygad. W systematycznie wysyłanych raportach do Komendy Wojewódzkiej znajdowały się składane skargi przez okolicznych mieszkańców na junaków. Zwykle chodziło o kradzieże oraz inne chuligańskie zachowania⁶⁴. Skar-

⁵⁸ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 9, Miesięczne meldunki PO „SP” Komendy Powiatowej w Koszalinie, 1950–1951, k. 53.

⁵⁹ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 6, Meldunki i protokoły Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1951–1952, k. 179.

⁶⁰ „Głos Szczeciński” nr 112, 23 VIII 1949. Zob. też: „Kurier Szczeciński” nr 141, 24 V 1948; nr 207, 30 VII 1949; „Głos Szczeciński” nr 134, 14 VIII 1949.

⁶¹ „Kurier Szczeciński” nr 177, 30 VI 1949.

⁶² „Głos Szczeciński” nr 137, 17 VIII 1949.

⁶³ „Kurier Szczeciński” nr 144, 17 VI 1952; „Głos Szczeciński” nr 143, 16 VI 1952, nr 144, 17 VI 1952, nr 149, 23 VI 1953.

⁶⁴ Zob. szerzej: APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 47–53, Skargi i zażalenia z lat 1953–1955.

zono się także na nieróbstwo i tzw. bumelanctwo junaków pracujących w Stoczni Szczecińskiej, którzy często spali na swoich zmianach lub kąpali się w kanałach portowych⁶⁵. Często dochodziło też do konfliktów pomiędzy samymi junakami ze środowisk miejskich a osobami wychowanymi w środowisku wiejskim. Dużym problemem było ponadto nadużywanie alkoholu przez młodzież⁶⁶.

Od 1953 r. likwidowano stopniowo poszczególne kierunki i formy działalności w Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”. Ograniczano także etaty pracowników etatowych. Na „odcinku” kultury fizycznej przekazywano powoli zadania Ludowym Zespołom Sportowym. Przystosowanie wojskowe przejęło Ministerstwo Obrony Narodowej. Przystały także działać szkolne hufce PO „SP”. W 1954 r. kontynuowano prace likwidacyjne, które dotyczyły hufców zakładowych i miejskich⁶⁷. W 1955 r. zapadły ostateczne decyzje na najwyższych szczeblach władzy. Skutkiem tych postanowień było ogłoszenie Zarządzenia nr 362 z dnia 29 listopada 1955 r. Prezesa Rady Ministrów W sprawie powołania Głównej Komisji Likwidacyjnej Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”⁶⁸.

Oczywiście o wszystkim decydowało wąskie gremium partyjne. Funkcjonariusze Sekretariatu KC PZPR już na posiedzeniu w dniu 16 listopada 1955 r. potwierdzili, że PO „SP” odegrała swoją rolę w okresie rozbudowy kraju oraz realizacji planu 6-letniego. Dotyczyło to zarówno „kształtowania moralnego” młodzieży, jak i przygotowania aktywistów w procesie zmian gospodarczych na wsi. Nie widziano też potrzeby dalszego powoływania brygad do prac produkcyjnych w Państwowych Gospodarstwach Rolnych i spółdzielniach, przejmowanych w całości przez inne, odpowiednie podmioty państwowe. Zresztą wrywkowe inspekcje dokonywane przez Najwyższą Izbę Kontroli poświadczały szereg negatywnych zjawisk. Dotyczyły one braku dyscypliny pracy, finansowych nadużyć czy niegospodarności. Na porządku dziennym były liczne niedociągnięcia organizacyjne, uchybienia, braki natury materiałowej, kwaterunkowej i finansowej. Natrafiano na występujące szkody i usterki. Największym problemem była jednak dyscyplina pracy⁶⁹.

⁶⁵ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 221.

⁶⁶ K. Lesiakowski, *Powstanie Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w 1948 r. Z polityki stalinowskiej wobec młodzieży polskiej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2002, nr 1, s. 140.

⁶⁷ J. Michnowska, *Powstanie i działalność Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” na Dolnym Śląsku w latach 1948–1955*, „Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu” 1981, t. 16, s. 147.

⁶⁸ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 1682, Rozporządzenia w sprawie Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”, k. 16.

⁶⁹ APSz, Najwyższa Izba Kontroli. Delegatura Szczecin, sygn. 3219, Akta w sprawie kontroli planowej 17-tej Brygady PO „SP” w Szczecinie, 13 VII – 2 VIII 1952, k. 4–5; sygn. 3220, Akta w sprawie kontroli 16 Brygady PO „SP” w Warszawie koło Świnoujścia, 17 Brygady PO „SP” w Szczecinie, 1951, k. 1–4; sygn. 3221, Akta w sprawie kontroli Wojewódzkiej Komendy PO „SP” w Szczecinie, 1951, k. 1–3; sygn. 3222, Akta w sprawie Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie. Kontrola działalności gospodarczej, 12 V – 30 VI 1952, k. 2–8.

Dotychczasowy dorobek zaczęto przekazywać różnym instytucjom i urzędom, m.in. Lidze Przyjaciół Żołnierza, Związkowi Samopomocy Chłopskiej czy związkom zawodowym. Koła sportowe wraz ze sprzętem przeszły pod nadzór komitetów kultury fizycznej, natomiast zespoły artystyczne i orkiestry włączono do placówek kulturalnych miejscowych rad narodowych. Koła zainteresowań wiedzy rolniczej i wiejskie zespoły świetlicowe oddano Związkowi Samopomocy Chłopskiej. Ostateczne przekazywanie wszystkich agend miało zakończyć się z dniem 31 grudnia 1955 roku⁷⁰.

Zakończenie

Powszechna Organizacja „Służba Polsce” została utworzona w niezwykle trudnych powojennych warunkach, kiedy podjęcie zbiorowej pracy było gospodarczo uzasadnione. Oczekiwania władzy znacznie jednak odbiegały od oczekiwań społecznych. W łańcuchu negatywnych zjawisk należało umiejscowić ujednoczenie i centralizację ruchu młodzieżowego, programowanego zgodnie z doktryną totalitarnego systemu. Oderwanie od rodzinnych środowisk, czy nieudolne dowodzenie na poziomie komend gminnych tylko pogłębiało moralny kryzys młodych ludzi, dorastających w czasach okupacji i powojennej demoralizacji. Dochodziło też do różnych ekscesów z udziałem junaków PO „SP”, znajdujących się niejednokrotnie pod wpływem alkoholu. W poufnych sprawozdaniach pojawiały się informacje o dokonywanych kradzieżach, rabunkach, bójkach, nadużywaniu alkoholu i innych chuligańskich zachowaniach⁷¹. Jeden z większych wypadków miał miejsce w Szczecinie w dniu 1 sierpnia 1948 roku. Zaczęło się od zrywania bez pozwolenia owoców w sadzie, jak się okazało, należącego do prokuratora wojskowego sądu rejonowego ppłk. Tadeusza Juśkiewicza. Kolejny incydent rozegrał się już na ulicach miasta. Dodatkowo podburzeni przez przypadkowych obserwatorów junacy weszli w konflikt z patrolem MO, który zakończył się strzelaniną pomiędzy uzbrojonym w karabiny oddziałem junaków PO „SP” a milicjantami. W trakcie pacyfikacji zamieszek aresztowano 63 junaków i 6 osób cywilnych⁷².

Oczywiście podejmowano trud szkolenia wojskowego, kształcenia zawodowego i kulturalno-oświatowego, co przecież nie było bez znaczenia. Tworzono junackie kółka zainteresowań: modelarskie, strzeleckie, łączności, sanitarne, czytelnicze, recytatorskie, teatralne, wiedzy rolniczej i inne. Zakładano, zwłaszcza przy komendach powiatowych, zespoły pieśni i tańca, chóry, orkiestry i kapele ludowe⁷³. Niestety najważniejszym zadaniem, podkreślanym w poufnych in-

⁷⁰ J. Michnowska, dz. cyt., s. 95–97.

⁷¹ K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 2, Łódź 2008, s. 88–99.

⁷² Tamże, s. 141–142.

⁷³ „Głos Szczeciński” nr 248, 15 X 1953.

strukcjach, była indoktrynacja młodzieży i wykorzystanie jej wysiłku do odbudowy kraju oraz realizacji wielkich przedsięwzięć gospodarczych.

Obok organizowania pracy zwracano także uwagę na wychowanie fizyczne i sport, które były oczywistym elementem kształtowania tężyzny fizycznej oraz sprawności bojowej. Zaangażowanie młodzieży w masowych imprezach, zawodach i turniejach uzmysłowiło dowództwu PO „SP” siłę społeczną drzemącą w tego typu aktywności. Szybszy rozwój ograniczał jednak brak wykwalifikowanych kadr, sprzętu oraz obiektów sportowych. Dlatego też coraz większego znaczenia nabierały tzw. koncentracje, powiatowe i wojewódzkie spartakiady. Mecze towarzyskie zespołów junackich z drużynami klubów i kół weszły na stałe do repertuaru cyklicznych imprez sportowych. Stanowiły też rozrywkę i zabawę oraz ważny element junackiego życia.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Komenda Główna PO „SP” w Warszawie

Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego

Związek Samopomocy Chłopskiej, Zarząd Główny

Archiwum Państwowe w Szczecinie:

KW PZPR w Szczecinie

Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie

Najwyższa Izba Kontroli. Delegatura Szczecin

Urząd Wojewódzki Szczeciński

Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Szczecinie

Archiwum Państwowe w Koszalinie, Oddział w Szczecinku:

Starostwo Powiatowe w Szczecinku

II. Źródła drukowane

Chełmecki J. i Wilk S. (red.), *Wybór źródeł i materiałów do dziejów kultury fizycznej w Polsce w latach 1944–1984*, Warszawa 1986.

Dokumenty i uchwały w dziedzinie kultury fizycznej, Warszawa 1954.

III. Prasa

„Głos Szczeciński” 1947–1955.

„Kurier Szczeciński” 1945–1955.

B. Literatura

- Chełmecki J., *Działalność Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w latach 1946–1948*, [w:] L. Szymański i Z. Schwarcer (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, Wrocław 1996, s. 157–172.
- Chełmecki J., *Wkład Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w modernizację programu rozwoju kultury fizycznej w Polsce (1927–1939)*, [w:] R. Wasztyl (red.), *Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 299–311.
- Hellwig J., *Powszechna Organizacja Służba Polsce*, Warszawa 1977.
- Laskiewicz H., *Ponadlokalne organizacje kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim (1945–1957)*, Szczecin 1996.
- Lesiakowski K., *Powstanie Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w 1948 r. Z polityki stalinowskiej wobec młodzieży polskiej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2002, nr 1, s. 123–144.
- Lesiakowski K., *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 1–2, Łódź 2008.
- Lesiakowski K., *Werbunek młodzieży do brygad Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (1948–1955)*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 2, s. 155–169.
- Michnowska J., *Powstanie i działalność Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” na Dolnym Śląsku w latach 1948–1955*, „Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu” 1981, t. 16, s. 51–154.
- Nowakowski A., *Prawo sportowe w Polsce po II wojnie światowej (1945–2000)*, [w:] T. Jurek (red.), *Studia z dziejów kultury fizycznej*, Gorzów Wlkp. 2002, s. 419–429.
- Ordyłowski M., Szymański L., *„Moskwa 80”. Igrzyska XXII Olimpiady w świetle operacyjnej działalności polskiej służby bezpieczeństwa*, Wrocław 2017.
- Szymański L., *Kultura fizyczna w polityce II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1995.
- Szymański L., *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej, 1944–1989*, Wrocław 2004.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*.

CZEŚĆ II
TEORIA I METODYKA
WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

Achmad SUPARTO*

<https://orcid.org/0000-0002-4512-5072>

Hari SETIJONO**

Oce WIRIAWAN***

The Effect of Total Body Resistance Exercise on Strength, Power and Stability Enhancement

Jak cytować [how to cite]: Suparto A., Setijono H., Wiriawan O. (2019): *The Effect of Total Body Resistance Exercise on Strength, Power and Stability Enhancement*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2, 4, s. 103–118.

Wpływ ćwiczenia całkowitego oporu ciała na siłę, moc i wzmocnienie stabilności

Abstract

Purpose: The objective of this study is to analyze and compare the effectiveness of the total body resistance exercise – ascending, descending and constant load, in increasing strength, power, and stability. **Methodology:** The quantitative method with quasi-experimental design techniques was used in the study. **Results:** The results showed that: 1) in the ascending group, leg muscle strength had the highest percentage compared to other variables for 22%, while leg muscle power had the lowest score for 12%; 2) in the descending group, arm muscle strength had the highest score for 36% compared to other variables while the leg muscle power had the lowest score for 16%; 3) in the constant load group, arm muscle strength increased for 15%, leg muscle strength for 14%, arm muscle power for 12%, leg muscle power and stability for 8%, and body balance for 35%. **Conclusion:** There was significant effectiveness among the ascending, descending, and constant

* State University of Surabaya, Indonesia; e-mails: achsup1@gmail.com; supartoa@gmail.com

** Professor, Lecturer at Sport Science Faculty, State University of Surabaya, Indonesia

*** Doctor of Health Science, Lecturer at Sport Science Faculty, State University of Surabaya, Indonesia

load groups in terms of increasing strength, power, and stability. The descending and constant load group had a greater or more effective impact on increasing arm muscle strength than the ascending group.

Keywords: total body resistance exercise, strength, power, stability.

Streszczenie

Cel: Celem tego badania jest przeanalizowanie i porównanie skuteczności ćwiczenia całkowitego oporu ciała – wznoszenia, opadania i stałego obciążenia, w zwiększaniu siły, mocy i stabilności. **Metodologia:** W badaniu wykorzystano metodę ilościową z quasi-eksperymentalnymi technikami projektowania. **Wyniki:** Wyniki pokazały, że: 1) w rosnącej grupie siła mięśni nóg miała najwyższy odsetek w porównaniu z innymi zmiennymi dla 22%, podczas gdy siła mięśni nóg miała najniższy wynik dla 12%; 2) w grupie malejącej siła mięśni ramienia miała najwyższy wynik dla 36% niż inne zmienne, a siła mięśni nogi miała najniższy wynik dla 16%; 3) w grupie o stałym obciążeniu siła mięśni ramienia wzrosła o 15%, siła mięśni nóg o 14%, 12% dla siły mięśni ramion, 8% dla siły i stabilności mięśni nóg lub równowagi ciała o 35%. **Wniosek:** Między grupami obciążeń wstępujących, opadających i stałych występowała znacząca skuteczność pod względem zwiększania siły, mocy i stabilności. Grupa opadająca i o stałym obciążeniu miała większy lub bardziej skuteczny wpływ na zwiększenie siły mięśni ramienia niż grupa rosnąca.

Słowa kluczowe: całkowite ćwiczenia oporu ciała, siła, moc, stabilność.

Introduction

Sport achievement is an observable and measurable thing which is assisted by scientific approach started from the early stage of athlete identification process until the success level. As has been explained by Suharto in [5], “[...] in order to achieve it (achievement), some efforts must be made together by a club. The club should do the structural training based on knowledge and sport technology necessary to make their athlete a champion, whether at the regional, national (PON), Sea Games, Asean Games, or Olympic level”. These efforts have been done along with the social demand on Indonesian sports achievements within the International scope. Setijono claimed, “There is the need for continuity in skill and performance training of an athlete starting from the early phase of training the athlete who showed his talent in sport” [16]. It showed that there are four determinants of sports achievement: physical, technical, mental and emotional. Besides, the availability of material and system are needed to support the training. The physical capacity has become the most important part that needs to be understood by both, a coach and an athlete, necessary to decrease the possibility of failure while achieving the goal. Thus, the researchers tried to study whether the combination of exercise using total body resistance has a good effect on the enhancement of physical condition components – strength, power and stability. Hopefully, the result of the study can give empirical and accurate information on the level of total body resistance exercise in increasing strength, power and stability.

1. Review of Literature

Generally, the function of exercise is to enhance the physical quality, physical movement and psychiatric quality of a trainee. Exercise is the volume replenishment (excitatory motion) within the body that shows response of a body and its self-adaptation. The response is known to be a direct physical reaction to exercise procedure within a couple of times. Whereas adaptation is the reaction of a body to the exercise volume happening for a long period and relatively stable. As Nagarajan, Damodharanand Praven stated, exercise is a simple way for an athlete to plan through structured methodology until the limit of period duration based on the field [14]. Exercise is one of the structured methodologies which is done several times with volume that increases each day [14]. This means that exercise should be done in a structured and organized way based on a certain pattern, technique, method and continuity from easy to hard level. Whereas exercise means that the activity must be done in a frequent way in order to make the hard part become easy. Marsini and Sukmaningtyas also stated that the effectiveness of sports exercise depends on management of some exercise variables, including volume (time duration, space, and repetition), intensity (weight and velocity) and density [13].

1.1. Total Body Resistance Exercise (TRX)

Total body resistance exercise or TRX is an exercise program that is unique, innovative and easy to do for everyone. Looking at its uniqueness, an innovation is created by modifying the exercise in a more detailed way by using a rope as the media. TRX is based on the concept of using the trainee's own body weight as the weight itself. TRX has become one of the solutions of body weight exercise that can be done inside and outside the room or in a base camp [17]. It is the easiest sport alternative done by sport fans, such as non-expert people and elite athletes. Its movements follow the anatomy or body joints movement of humans. TRX can be done by anyone in any place [17].

1.2. Exercise Model

There are three exercise models examined in this study, they are: (a) Ascending. Ascending is a type of exercise model that involves replenishment on the total amount of load and degradation in the repetition of each set, (b) Descending. Descending is defined as degradation/diminishment of the total amount of load and replenishment when each set is repeated, (c) Constant Load. Constant load is a type of exercise that has no replenishment and degradation/diminishment of the total amount of load for each set, but it is done in a stable way and continuation of the total amount during the repetition from the first set until the next set.

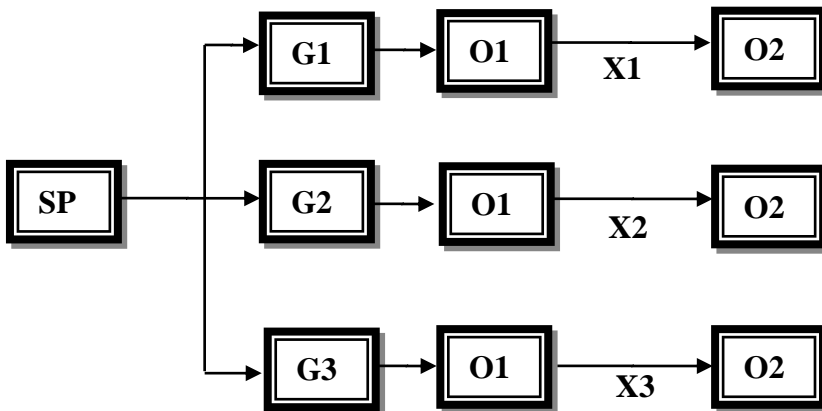
2. Methodology

2.1. Research Type

Quantitative methodology was used in this study as the research design with quasi experiment approach. Three sample groups were given similar treatment using a circuit of six post TRX exercise models, including; TRX Rows, TRX Chest Press, TRX Balance Lunges, TRX Squat Jump, TRX Total Abdominal, and TRX Atomic Push-up. While each groups was divided into three different exercise models; group 1 using the ascending exercise model, group 2 using the descending model and group 3 using the constant load model. The objective of this study was to analyze the effect of ascending, descending and constant load on the enhancement of strength, power and stability of the arm and leg muscles, as well as to find out the level of effectiveness of the three groups of exercise models on the enhancement of strength, power and stability.

2.2. Research Design

The matching only design was used as the research design in this study by dividing the groups based on the ordinal pairing result. The matching only design could be seen on figure 1;

Notes:

SP: Research Subject

G1: Group 1 (Ascending Model)

G2: Group 2 (Descending Model)

G3: Group 3 (Constant Load Model)

O1: Pretest

O2: Post test

X: Treatment

Figure 1. The Matching Only Design.

2.3. Research Variable

Two types of variables were distinguished; a free and a bound variable. The free variable consisted of total body resistance exercise and its models (ascending, descending, and constant load). Whereas the bound variable was strength, power and stability.

2.4. Research Population and Sample

The population used were 30, 18 to 20 year-old, male students, categorized as active university students of the Sport Coaching Education Department, at the State University of Surabayawith,. Since this study was a population research, the sample was the same as the total population that mentioned before. The sample was divided into three groups, and each groups consisted of 10 people. The group division was done using ordinal pairing based on the pretest result data in the form of the ability test taken from the leg muscle strength, that is push up.

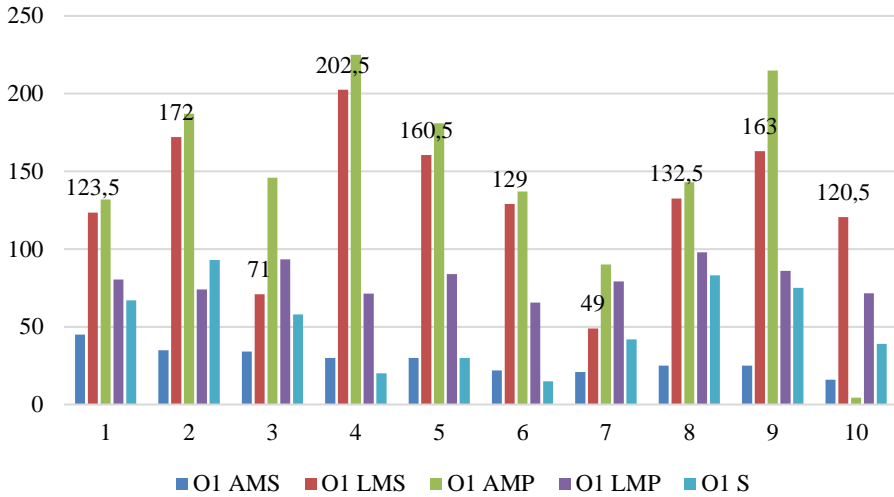
2.5. Research Instruments

Four kinds of tests along with the Standard Operational Procedure (SOP) were used in this study. They were; (a) Force plate or accu power test the purpose of which is measuring the leg muscle explosive power, (b) Leg dynamometer to measure the leg muscle strength, (c) Medicine ball throw or arm muscle power test, which are used to measure the arm muscle power, (d) Push up test was used to measure the arm muscle strength, and (e) Balance beam test was used to measure the stability [12].

3. Results

3.1. Ascending Group

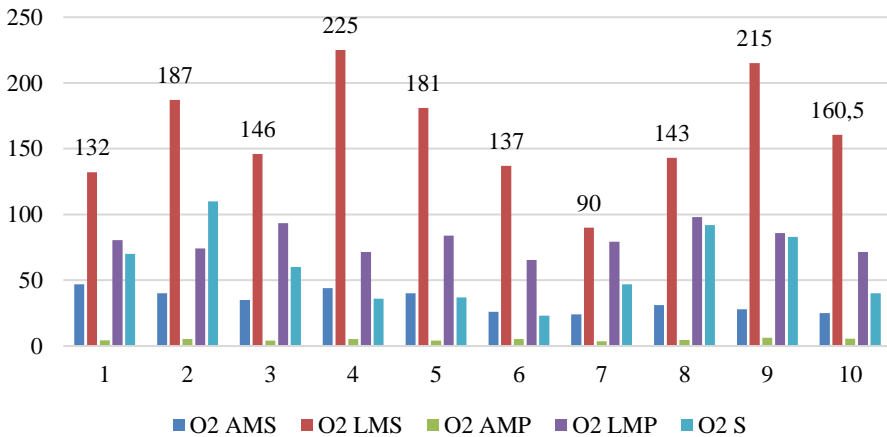
The data from the ascending group variable; arm muscle strength (AMS), leg muscle strength (LMS), arm muscle power (AMP), leg muscle power (LMP), and stability (S), were obtained from the results of pre and post treatment. During a six-week treatment, a transformation of all the variables was observed. The leg muscle strength had a higher improvement for 22% than the other variables. It was proved by its mean pretest value for 132.4 and post test result for 161.7. Meanwhile, the mean score for leg muscle power had the lowest enhancement of the other variables for 12%. It was proved by its mean pretest value for 71.4 and posttest value for 80.4. Thus, it can be concluded that in six weeks, the ascending group showed the enhancement with pattern as $LMS > AMS > AMP > S > LMP$ as shown in figure 2 and 3.

Notes:

AMS: Arm Muscle Strength S: Stability
 LMS: Leg Muscle Strength O1: Pretest
 AMP: Arm Muscle Power O2: Posttest
 LMP: Leg Muscle Power

Figure 2. Pretest Result – Ascending Group

Notes:

AMS: Arm Muscle Strength S: Stability
 LMS: Leg Muscle Strength O1: Pretest
 AMP: Arm Muscle Power O2: Posttest
 LMP: Leg Muscle Power

Figure 3. Posttest Result – Ascending Group

3.2. Descending Group

In the descending group, effective transformation was found in every variable after the six weeks treatment. It showed that the arm muscle strength had a rather higher enhancement than the other variables for about 36%. This result was proved in its mean pretest value for 28.5 and posttest value for 39.0. While the leg muscle power had the lowest enhancement for 16%, which showed on its mean pretest value for 74.1 and posttest value for 86.1. Thus the pattern was AMS>S>LMS>AMP>LMP, as shown in Figures 4 and 5.

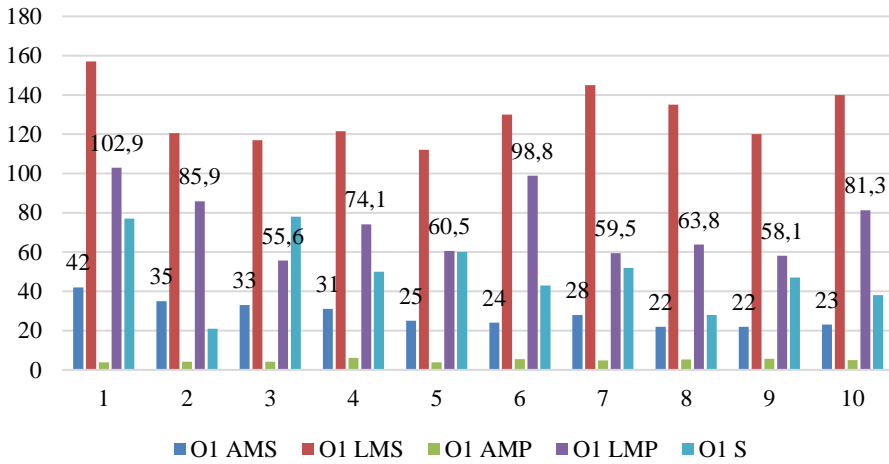

Figure 4. Pretest Result – Descending Group

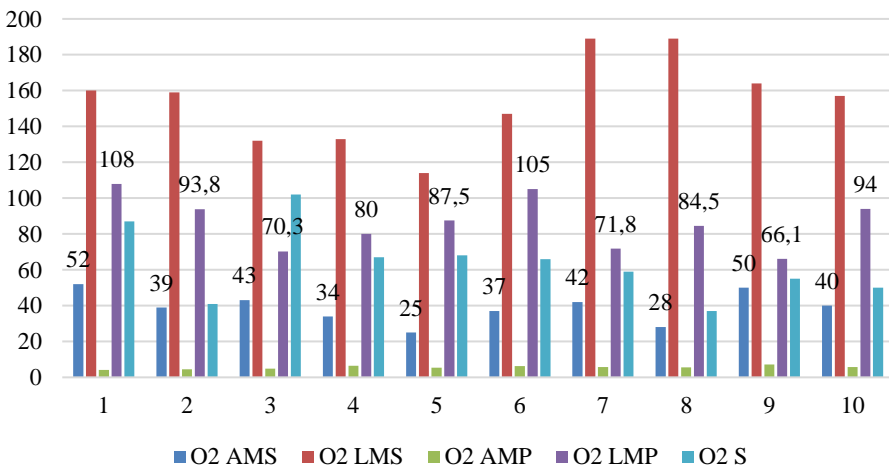

Figure 5. Posttest Result – Descending Group

3.3. Constant Load Group

In constant load group, each variable showed its enhancement before and after the treatment. The arm muscle strength improved for about 15%, leg muscle strength for 14%, arm muscle power for 12%, leg muscle power for 8% and 35% for stability. Therefore the enhancement of the stability variable was higher than the other four variables. Moreover, the mean result of pre and posttest values are shown in Figures 6 and 7.

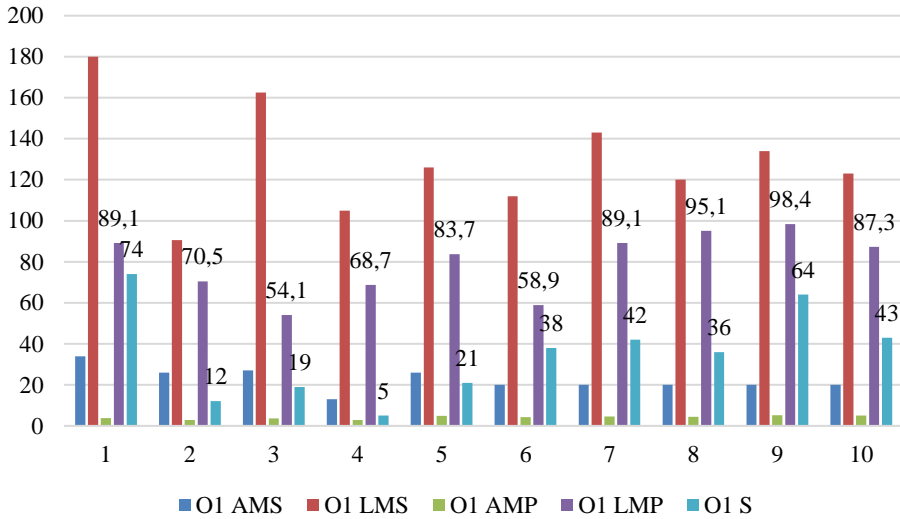

Figure 6. Pretest Result – Constant Load

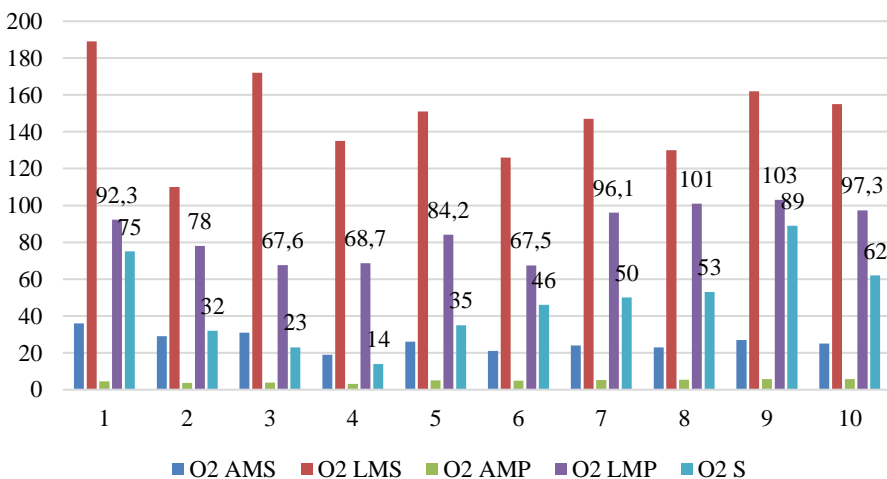

Figure 7. Posttest Result – Constant Load

Hypothesis Test Requirement

There were two requirements that had to be done before doing the hypothesis test; (1) the analysis result should be normally distributed, (2) the analysis result should be homogenous. After meeting these requirements, the normality and homogeneity test could be continued.

1. Normality Test

To make sure that the data have normal distribution, the Shapiro-Wilk test was done. This test can define whether the data is normal or not by comparing the significant result of the data with the significant standard for 5% or 0.05. However, if the significant standard within the statistic test is higher than 0.05, then the data is regarded as normally distributed.

Table 1. Analysis Result of the Normality Test

Variable	Test	AC	DC	CL	P	Status
		Sig.	Sig.	Sig.		
AMS	O1	.850	.188	.211	> 0.05	Normal
	O2	.337	.869	.928	> 0.05	Normal
LMS	O1	.693	.511	.860	> 0.05	Normal
	O2	.848	.626	.998	> 0.05	Normal
AMP	O1	.563	.548	.234	> 0.05	Normal
	O2	.791	.976	.480	> 0.05	Normal
LMP	O1	.680	.145	.309	> 0.05	Normal
	O2	.860	.698	.118	> 0.05	Normal
S	O1	.712	.727	.705	> 0.05	Normal
	O2	.594	.637	.970	> 0.05	Normal

From the table 1, it can be seen that three groups were distributed normal with and without the treatment. It showed the significant value for > 0.05 ($p > 0.05$). Hence it can be concluded that the whole data on AMS, LMS, AMP, LMP, and S were distributed as normal.

2. Homogeneity Test

Homogeneity test was aimed to prove similarity of the whole data. In this study, there were 5 variables that should be tested for its homogeneity. If the statistic value was bigger than 0.05 then it can be said to be homogenous.

Table 2. Analysis Result of Homogeneity Test

Factor	Sig.	P	Note
AMS	.124	> 0.05	Similar
LMS	.134	> 0.05	Similar
AMP	.164	> 0.05	Similar

LMP	.366	> 0.05	Similar
S	.218	> 0.05	Similar

Based on the table 2, the all the variables had significant value for > 0.05 ($p > 0.05$) which meant that the data were homogenous. Therefore, the hypothesis test can be continued.

Hypothesis Test

The criteria for rejection of the hypothesis was used the significant standard for 5% ($p < 0.05$). It meant that if the chance of hypothesis rejection was less than 5%, then the hypothesis can be accepted.

a. Paired Sample T-Test

The paired sample t-test was done to know the differentiation on the paired subject. As can be seen from tables 3, 4 and 5, there was effective influence among the groups which seen on $t < 0.05$.

Table 3. Paired Sample T-Test of the Ascending Group

<i>Factor</i>	<i>Pair</i>	<i>t_{count}</i>	<i>Sig. 2-tailed</i>	<i>Note</i>
AMS	O1_AMS – O2_AMS	-4.385	0.002	Different
LMS	O1_LMS – O2_LMS	-4.180	0.002	Different
AMP	O1_AMP – O2_AMP	-4.171	0.002	Different
LMP	O1_LMP – O2_LMP	-4.147	0.002	Different
S	O1_S – O2_S	-4.434	0.002	Different

Table 4. Paired Sample T-Test of the Descending Group

<i>Factor</i>	<i>Pair</i>	<i>t_{count}</i>	<i>Sig. 2-tailed</i>	<i>Note</i>
AMS	O1_AMS – O2_AMS	-4.079	0.003	Different
LMS	O1_LMS – O2_LMS	-4.147	0.002	Different
AMP	O1_AMP – O2_AMP	-5.223	0.001	Different
LMP	O1_LMP – O2_LMP	-5.331	0.000	Different
S	O1_S – O2_S	-6.616	0.000	Different

Table 5. Paired Sample T-Test of the Constant load Group

<i>Factor</i>	<i>Pair</i>	<i>t_{count}</i>	<i>Sig. 2-tailed</i>	<i>Note</i>
AMS	O1_AMS – O2_AMS	-5.093	0.001	Different
LMS	O1_LMS – O2_LMS	-5.660	0.000	Different
AMP	O1_AMP – O2_AMP	-6.456	0.000	Different
LMP	O1_LMP – O2_LMP	-4.585	0.001	Different
S	O1_S – O2_S	-5.129	0.001	Different

Tables 3–5 showed that the significant standard for each variable was $p > 0.05$. Thus, it can be concluded that there is influence after the treatment has been done.

b. Variable Analysis Test

Variable analysis test was done in order to determine the modification caused by the experiments, so that the influence on each factors could be seen.

Table 6. Variable Analysis Test

Factor	f_{count}	Sig.	P	Note
AMS	4.37	.023	< 0.05	Ho rejected
LMS	1.00	.380	> 0.05	Ho accepted
AMP	.66	.524	> 0.05	Ho accepted
LMP	2.32	.117	> 0.05	Ho accepted
S	2.42	.108	> 0.05	Ho accepted

Table 6 showed that AMS had significant difference among the other four variables with f value for 4.37 and sig. 0.023, which meant $p < 0.05$. Hence, it can be concluded that there was significant differentiation after the treatment was given using three models of exercise. Furthermore, in other variables – LMS, AMP, LMP and S, had f value bigger than 0.05, which meant that these four variables were accepting the Ho.

c. Post Hoc Test

To determine the result on significant differences among three groups of exercise model toward the variables, the post hoc test was done. However, since a large number of variables was used in this study, the table below only shows the test result of arm muscle strength.

Table 7. Analysis Result of Post Hoc Test

		Arm Muscle Strength			
		(I)	(J)	Mean Difference (I-J)	Sig.
Delta	LSD	AC	DC	-4.80000	.136
			CL	2.20000	.640
		DC	AC	4.80000	.136
	LC	CL	AC	-2.20000	.640
			DC	7.00000*	.020
		CL	DC	-7.00000*	.020

As can be seen on table 7, the model group that had effective influence with sig. value for < 0.05 can be observed through the (*) mark on mean differences column. Therefore, it can be summed up that there was different enhancement among the models.

4. Discussion

This study is focused on the comparison of total body resistance exercise with the structured loading model, including ascending, descending and constant load. The result of this study showed the effectiveness of total body resistance exercise with structured loading model towards the arm muscle strength, leg muscle strength, arm muscle power, leg muscle power and stability, which is described below.

a. The Relation on Strength, Power and Stability

Physical condition is divided into two; physical fitness and physical performance [15]. The physical fitness is derived from the basic motoric abilities, such as strength, flexibility, body resistance and body balance or stability. While the physical performance condition has strong connection with special movements and through exercise or training process, such as power and agility. According to Bompa and Haff, there is correlation between physical conditions and the components of physical condition, or in other words, all the components of physical condition are related to one another in direct and indirect way [3]. Bompa also maintained that strength and speed are the main components in building power. The higher the strength and speed possessed by someone, the higher the power that will be released [1]. The correlations between strength and power are no longer doubtful, since power is the strength that combined with velocity can produce bigger force within a very limited time [18]. The combination between force and velocity was another evidence that strength and velocity cannot be separated from the aspect of power [7]. Stability is also one of the important aspects within physical condition and daily activities. In its definition, stability can be interpreted as a body condition in which the structure of central nervous system can control human body posture based on the input from nerves, such as the proprioceptive nerve, vestibular organ and signals from visual nerve. Factors that influence stability or body balance are the center of gravity (COG), the line of gravity (LOG) and the base of support (BOS). Moreover, muscles are also considered to be the main factor which influence the stability [11].

b. Suspension Training

Suspension training is mostly known as TRX (total body resistance exercise), a functional training concept using trainee's own body weight and body slope angle. The TRX exercise had many advantages either for body performance or health. According to Hetrick, TRX is one of the physical trainings that can keep and enhance strength, muscle durability, body balance or stability and nerve muscle coordination [8]. The intensity of the TRX exercises was defined by three principals, namely; stability principle, vector resistance principle and pendulum principle [4]. The stability principle is focused on the size and support position of the body. It focused on the body contact with the ground to adjust the stability. The vector principle put forward the body angle to ad-

just the resistance. Whereas, the pendulum principle pointed to the principle of gravity center in horizontal body while using and anchor point. Previous studies proved that the TRX exercises could increase the balance and stability. Balance controlled the bodyweight in dynamic and static condition [10]. Whereas stability defined the balance condition toward inside and outside pressure force and the pressure on muscle tissue and joints [9]. The result of this study showed that all exercise models had significant impact on stability. Like Gaedtke and Morat who stated that suspension training had influence on the body balance and stability [6].

For an athlete who aims to increase strength, suspension training could be used as an alternative exercise, such as doing squat, dead-lift or power clean. TRX also could be used as additional training, a training with enhancing the volume and reducing the intensity can be put into one training period, especially in the process of recovery since TRX could decrease the stress on muscle joints without reducing the amplitude activity on muscle. Thus, the strength would be kept and decrease the risk of injury.

c. Ascending and Descending Loading

The load pattern between the sets could be designed in ascending, descending and constant load. The ascending load followed the Delorme technique as a basic exercise in which the load would increase in every set. Whereas the descending load adapted the Oxford model with load pattern as load degradation for every set [2]. Therefore, the result showed that ascending group had no significant differences caused by the TRX exercise with ascending model in arm muscle strength, leg muscle strength and leg muscle power. Meanwhile, the opposite result occurred in arm muscle power and stability variables which had significant differences. For descending group, the arm muscle power, leg muscle power and stability had no significant differentiation due to the training, then in arm muscle strength and leg muscle strength there was significant differentiation caused by the TRX exercise with the descending model. In the descending model, the contraction would be lighter because the load would keep decreasing in every set. Even though the muscle entered the fatigue period, but the aspect of MVMA would continue to be maintained due to the occurrence of fatigue and recovery.

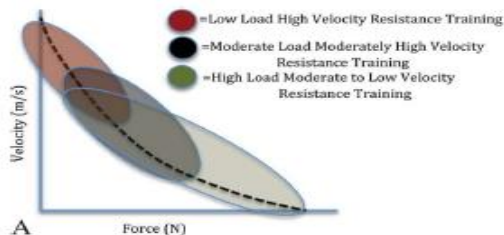

Figure 8. The relationship between muscle force and velocity [7].

Therefore, the body can maintain the MVMA phase optimally and the enhancement on strength can be achieved. This happened since TRX had no limitation on movement (isolated movement) at the contraction of a certain muscle parts.

d. Constant Load Loading

In constant load loading, training with same total repetition within each training set had significant result on the enhancement of leg muscle strength, arm muscle power and stability. Whereas no significant enhancement on arm muscle strength and leg muscle power was observed. However, the continuity of post hoc test result showed that there was no differentiation between the constant load loading group and the other groups toward the variables. It meant that all variables had the same enhancement with ascending, descending and constant load loading model. The different result only showed on the arm muscle strength within the descending and constant load loading model.

Conclusion

In conclusion, there was an effect on the enhancement of strength, power and stability through the total body resistance exercise. TRX was also very effective on the enhancement of arm muscle rather than on the other variables. Furthermore, TRX has become the medium that is simple and easy to do when using one's hands and feet as the support, while the load used was the bodyweight itself.

Reference

- [1] Adhi B.P., Sugiharto, & Soeyonto T. (2017): *Pengaruh Metode Latihan dan Kekuatan Otot Tungkai terhadap Power Otot Tungkai*. Journal of Physical Education and Sports, 6(1), 7–13.
- [2] Alvarez K., Salas E., & Garofano C.M. (2004): *An Integrated Model of Training Evaluation and Effectiveness*. Human Resource Development Review, 3(4), 385–416; <https://doi.org/10.1177/1534484304270820>.
- [3] Bompa T.O., & Haff G.G. (2009): *Periodization: Theory and Methodology of Training*. 5th ed. [In:] *Champaign, Ill. : Human Kinetics*.
- [4] Cugliari G., & Boccia G. (2017): *Core Muscle Activation in Suspension Training Exercises*. Journal of Human Kinetics, 56, 61–71; <https://doi.org/10.1515/hukin-2017-0023>.
- [5] Dinas Pendidikan Nasional (2000): *Pedoman dan Modul Pelatihan Kesehatan Olahraga bagi Pelatih Olahragawan Pelajar*. Jakarta: Pusat Pengembangan Kualitas Jasmani.

- [6] Gaedtke A., & Morat T. (2015): *TRX Suspension Training: A New Functional Training Approach for Older Adults – Development, Training Control and Feasibility*. International Journal of Exercise Science, 8(3), 224–233. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27182415>.
- [7] Haff G.G., Carlock J.M., Hartman M.J., Kilgore J.L., Kawamori N., Jackson, J.R., ... Stone M.H. (2005): *Force-time curve characteristics of dynamic and isometric muscle actions of elite women olympic weightlifters*. Journal of Strength and Conditioning Research, 19(4), 741–748; <https://doi.org/10.1519/R-15134.1>.
- [8] Hetrick R. (2007): *Make Your Body Your Machine*.
- [9] Hodges P., Richardson C., & Hides J. (2004): *Therapeutic Exercise for Lumbopelvic Stabilization: A Motor Control Approach for the Treatment and Prevention of Low Back Pain*. [In:] *Therapeutic Exercise for Lumbopelvic Stabilization: A Motor Control Approach for the Treatment and Prevention of Low Back Pain*; <https://doi.org/10.1016/B978-0-443-07293-2.X5001-8>.
- [10] Latash M., & Lestienne F. (2006): *Motor Control and Learning* (1st ed.; M.L. Latash & F. Lestienne, (Eds.); <https://doi.org/10.1007/0-387-28287-4>.
- [11] Lee K.J., Han H.Y., Cheon S.H., Park S.H., & Yong M.S. (2015): *The effect of forward head posture on muscle activity during neck protraction and retraction*. Journal of Physical Therapy Science, 27(3), 977–979; <https://doi.org/10.1589/jpts.27.977>.
- [12] Mackenzie B. (2005): *101 Performance Evaluation Test*. London: Electric World plc.
- [13] Marsini M., & Sukmaningtyas H. (2010): *Pengaruh Latihan Fisik Terprogram terhadap Kelenturan Ekstremitas Bawah pada Siswa Sekolah Sepak Bola Tugu Muda Semarang*. Media Medika Muda (M3), 4, 39–44.
- [14] Nagarajan S., Damodharan C., & Praven A. (2013): *Effect of Aerobic Circuit Training and Parcours Training on Selected Physiological Variables among College Men Students*. Journal International, 11(1), 149–151.
- [15] Ratames N. (2011): *ACSM's foundations of strength training and conditioning*. [In:] *ACSM's Foundations of Strength Training and Conditioning*.
- [16] Setijono H. (2005): *Evaluasi Proses Pembelajaran dan Pelatihan Sekolah Menengah Khusus Olahragawan di Jawa Timur*. Universitas Negeri Surabaya.
- [17] STC TRX. (2012): *Suspension Training Course Level I (Basic Training Manual Book)*. USA.
- [18] Stone M.H., Sanborn K., O'Bryant H.S., Hartman M., Stone M.E., Proulx C., ... Hruby J. (2003): *Maximum Strength-Power-Performance Relationships in Collegiate Throwers*. Journal of Strength and Conditioning Research, 17(4), 739–745. [https://doi.org/10.1519/1533-4287\(2003\)017<0739:MSRICT>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1519/1533-4287(2003)017<0739:MSRICT>2.0.CO;2)

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *The Effect of Total Body Resistance Exercise on Strength, Power and Stability Enhancement*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *The Effect of Total Body Resistance Exercise on Strength, Power and Stability Enhancement*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *The Effect of Total Body Resistance Exercise on Strength, Power and Stability Enhancement*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *The Effect of Total Body Resistance Exercise on Strength, Power and Stability Enhancement*.

CZEŚĆ III
UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY
PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA

Ewa KRUSZYŃSKA*

<https://orcid.org/0000-0003-2077-8568>

Jerzy EIDER**

<https://orcid.org/0000-0002-8401-6442>

Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle by the citizens of Poznań

Jak cytować [how to cite]: Kruszyńska E., Eider J. (2019): *Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle by the citizens of Poznań*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2, 4, s. 121–131.

Ocena propagowania idei zdrowego aktywnego stylu życia przez mieszkańców miasta Poznania

Streszczenie

Ważnym celem strategicznym władz Poznania jest propagowanie idei zdrowego, aktywnego stylu życia wśród mieszkańców i poprawa jakości życia w zakresie dostępnych form spędzania wolnego czasu. Tym samym podniesienie świadomości prozdrowotnej wśród mieszkańców miasta Poznania.

Badaniem na terenie krytych kortów tenisowych (16 obiektów), krytych pływalni (12 obiektów) oraz fitness klubów (11 obiektów) miasta Poznania, zostało objętych 1159 usługobiorców (korzystających z usług danego obiektu sportowo-rekreacyjnego).

Kwestionariusze ankietowe skierowano do usługobiorców (mieszkańcy miasta Poznania korzystający z oferowanych usług w badanych obiektach sportowo-rekreacyjnych). Usługobiorcy zostali dodatkowo podzieleni na grupę osób wyczynowo uprawiającą sport i tych, którzy nigdy nie uprawiają.

* dr, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia; e-mail: ewa.kruszynska@usz.edu.pl

** dr hab. prof. US, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia, Szczecin; e-mail: jerzy.eider@usz.edu.pl

wiali sportu wyczynowo. Badana grupa respondentów, w kwestionariuszu ankietowym, miała możliwość zaznaczenia odpowiedzi TAK lub NIE, oraz wyrażenia swojego poziomu zadowolenia/oceny przy pomocy określonej skali punktowej od 1 do 10 (1 – niezadowolony, 10 – bardzo zadowolony).

Wypowiedzi ankietowanych usługobiorców oceniają realizację propagowania idei zdrowego, aktywnego stylu życia w kategoriach wyższych niż wartości przeciętne, zarówno w grupie amatorów, jak i wyczynowo uprawiających sport. Różnice pomiędzy nimi nie są istotne statystycznie. Ujemne wartości współczynnika skośności w obu badanych grupach pokazują silną tendencję do stawiania ocen wyższych, niż przeciętna.

Słowa kluczowe: zdrowy i aktywny tryb życia, infrastruktura sportowo-rekreacyjna.

Abstract

An important strategic goal of the authorities of the city of Poznań is to promote the idea of a healthy and active lifestyle among residents, and to improve the quality of life in terms of available forms of spending free time, thus raising health awareness among residents of the city of Poznań.

The research carried out at indoor tennis courts (16 facilities), indoor swimming pools (12 facilities) and fitness clubs (11 facilities) in the city of Poznań, covered 1159 service recipients (using the services of a given sports and recreation facility).

The survey questionnaires were addressed to the recipients (residents of the city of Poznań who use the services offered in the examined sports and recreation facilities). The service recipients were additionally divided into a group of people professionally practicing sports and those who have never practiced sports competitively. The surveyed group of respondents could mark the YES or NO answer, and express their level of satisfaction/evaluation with a specific point scale from 1 to 10 (1 – unsatisfied, 10 – very satisfied) in the questionnaire.

The surveyed service recipients evaluated the implementation of the idea of promoting a healthy and active lifestyle higher than the average values, both in the group of amateurs as well as in people practicing sports competitively. The differences between them are not statistically significant. Negative values of skewness coefficient in both groups show a strong tendency to assign higher scores than the average.

Keywords: healthy and active lifestyle, sports and recreation infrastructure.

Introduction

The objectives of the Health Plan of the City of Poznań, being a strategic document in planning the long-term health policy for the residents of Poznań, are guidelines for actions in the field of public health. The priorities presented in the Plan's objectives will be implemented in accordance with the objectives of the Development Strategy for the City of Poznań to 2030, the aim of which is to improve the quality of life of residents. This paper comprises proposals for actions aimed at improving the quality of life and health of Poznań residents. These proposals will be formulated primarily in preventive programmes and within the framework of health education programmes based on cross-sectoral cooperation. The programmes in the field of health education will be implemented in cooper-

ation with other units, as well as through carrying out activities related to the promotion of a healthy and active lifestyle initiated by the Department of Health and Social Affairs of the City of Poznań. Moreover, their financing will be provided from the City's budget as well as funds obtained from EU programmes and NGOs. As part of its activities in the field of health protection and promotion, Poznań cooperates, among others, with the World Health Organization¹. Since 1993, it has been implementing the Healthy Cities project launched by the World Health Organization – currently Poznań is in the fifth phase of this project, which aims to improve the health conditions of cities, i.e. the health of residents and environmental conditions. Healthy City is not an honorary title, but a goal of joint efforts to improve the health and living conditions of residents. A Healthy City is a city that takes health into account when making decisions regarding various spheres of life, and also is aware of its problems and strives to solve them.

For a long time, health was defined in a negative way as absence of disease or infirmity. The first positive definition of health was formulated in 1948 by the World Health Organization. *Health* is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity [3]. Health is an indispensable value for economic and social development, and constitutes a condition for improving the quality of life of every person and entire communities. The definition of health proposed by the World Health Organization presents the so-called holistic approach, which means comprehensive and complex recognition of all factors and determinants of health, as presented in Fig. 1.

This is a comprehensive approach to health in a different form that illustrates various interrelations between the social, cultural and physical environment of life and health [1]. This model of the human ecosystem is the mandala of health – a figure which is built on a circle plan and is a symbol of the universe. The health mandala was developed by the Department of Public Health in Toronto. This model assumes interrelations between culture and the environment and their simultaneous impact on the human being understood as a physical, intellectual and spiritual unity.

Factors affecting health were divided into four main groups called Marc LaLonde's determinants of health fields². These are: lifestyle, genetic features,

¹ One of the organizations operating within the framework of the United Nations and headquartered in Geneva. It was established in 1948 and comprises 193 countries. The WHO's aim is to increase cooperation between countries in the field of health protection and fight against infectious disease epidemics, as well as to set standards for the composition of medicines and food quality; it also strives to provide medical care to the world's population and reduce infant mortality (<http://pl.wikipedia.org/wiki>, entry "World Health Organization", access: 29 October 2009).

² Marc LaLonde – a Canadian epidemiologist and politician, who on May 1, 1974 presented the Canadian parliament with a report entitled "A New Perspective on the Health of Canadians – a Working Document" on the fields of health determinants. The report for the first time drew attention to lifestyle and the environment as important determinants of health.

health care and environmental impact. It was considered that lifestyle, habits, and everyday behaviours determine human health to the greatest extent.

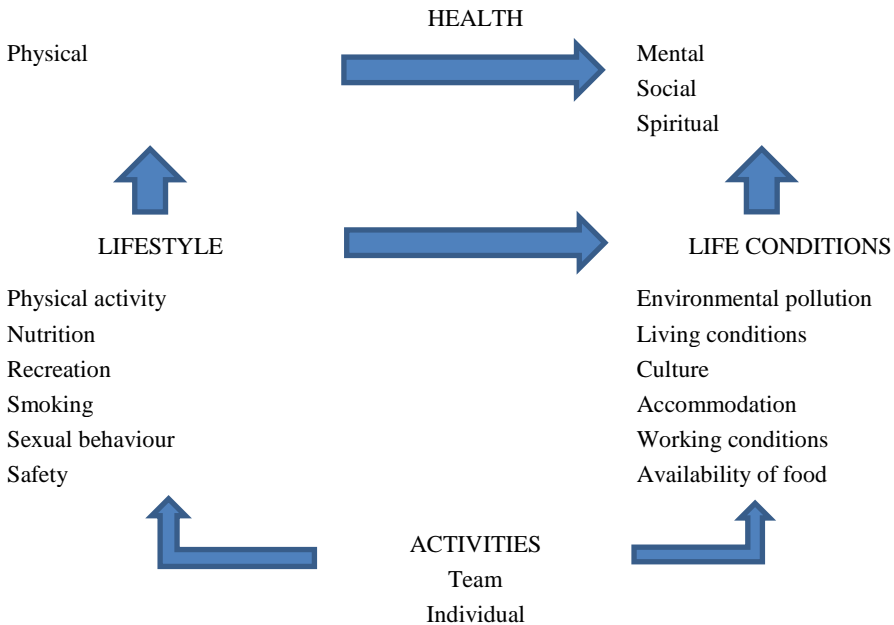

Fig. 1. Holistic view of health and determinants according to B.B. Jansen (1992) [9]

Source: B. Woynarowska, M. Kapica (eds.), *Teoretyczne podstawy edukacji zdrowotnej. Stan i oczekiwania*, KOWEZ, Warszawa 2001.

Lifestyle is defined as a way of being that results from human interactions and conditions in which they live, as well as individual behaviour patterns that have been determined by socio-cultural factors and personal character traits³. The main components of a healthy lifestyle are: physical activity, nutrition and eating habits, avoidance of intoxicants including tobacco and alcohol, correct interpersonal relationships, good environmental and working conditions, natural environment, sexual behaviour, safety and prevention of injuries, reduced exposure to toxic substances and excessive sunlight, rest, participation in preventive vaccinations and examinations. It is believed that lifestyle has an increasing impact on health. Today, the chart of Marc LaLonde is as follows: lifestyle 56%, health care 18%, environmental impact 14%, genetic features 12%. It should be emphasized that lifestyle can be changed by any person. Achieving and maintaining a healthy lifestyle is the subject of research in the area called health promotion. Health promotion is a process that enables individuals and social groups to increase their control over health determinants in order to improve it and foster the development

³ According to the World Health Organization.

of a healthy lifestyle, as well as shape other social, environmental and personal factors leading to health. Whereas, prophylaxis (disease prevention) is mainly a medical action against a specific disease or group of diseases [3]. The term 'preventive healthcare' is often used in practice. Despite its incorrectness, as this term might be understood as preventive actions against health and not disease, it is widely used. Often, prophylaxis is divided into three stages. Primary prevention aims to reduce the likelihood of disease and health disorders and certain deviations from good health by counteracting harmful conditions before they are able to cause disease. Secondary prevention aims to stop the development of the disease or disorders and shorten their duration when early signals are detected; special emphasis is placed on early diagnosis and treatment of any symptoms of the disease. Tertiary prevention aims to prevent the effects of the illness, relapse and re-hospitalization, as well as minimize secondary injuries, complications and possible defects caused by the disease. People should be taught how to control their health condition and behave in difficult situations [1].

Therefore, the goal of health promotion is both prevention and supporting positive health. Positive health is a health condition that is more than just a lack of disease symptoms, as it constitutes a full range of development opportunities and self-fulfilment of a person. The key issue of health promotion is to achieve effective participation of the population in defining problems, as well as making decisions and carrying out activities to change health determinants [1]. An important component of health promotion is health education, which is defined as the conscious creation of opportunities for learning, so that changes in behaviour are easy and achievable [1].

One of the tasks of health promotion is to develop health policy, that is, intentional activity focusing on regulation and shaping mutual relations between various social groups in order to improve the health of the population [10]. Public health is defined as the organized effort by society to protect, promote and restore health of the population, with all programmes, services and institutions dealing with this issue being aimed at preventing diseases and catering health needs of the population as a whole [3]. Therefore, public health promotes health. This means that all institutions at every level of administration should be interested in health. It is important for the health promotion process to include a pro-health policy, which is understood as a concern for health and equality in all policy areas as well as accountability for health consequences. Its main goal is to create a supportive environment that enables people to lead a healthy life [3]. When considering health as a value, it should be noted that from an economic point of view, being healthy simply pays off. Estimating the profit from being healthy is very difficult, if not impossible, since investing in health is a long-term process, whose effects are not always immediately visible.

Physical activity is a very important factor that affects health. Polish society reports low level of physical activity. Only about 30% of children and teenagers

and 10% of adults are physically active to the extent that the intensity and type of physical exercise load meet the physiological needs of the body [5]. In Poznań, the level of physical activity visibly decreases with age. Sport is intensively practiced by about 30% of the citizens of Poznań in the age group up to 24 years old, whereas in the group of 25- and 34-year-olds the number of people practicing sports is halved. In the group of 35- and 44-year-olds, the number of physically active people is slightly over 6%, and in older groups – 3% or less [6]. Physical exercises lower blood pressure, reduce the risk of cardiovascular disease and malignant tumours, increase bone mass, protect against osteoporosis, reduce the risk of diabetes by improving glucose tolerance, increase tissue sensitivity to insulin; thanks to exercises, body fat is reduced and the well-being of a person practicing regular physical exercise is improved. Intensive physical activity positively affects the proper functioning of the mind, reduces anxiety, and improves the quality of sleep, even when under stress. Regular exercise contributes to maintaining a better posture and strengthens the muscles of the back and spine. Appropriately selected exercises that include reducing the load on joints (e.g. by swimming) facilitate weight loss and support pharmacotherapy and health recovery measures. Loss of 5–10 kg of excessive body weight contributes to the reduction of pain in the hip and knee joints [8].

Sport and recreation, in addition to their aesthetic qualities, are undoubtedly one of the elements of the lifestyle of many people and to a large extent affect its quality. In general, the concept of the quality of life is understood as the level of satisfaction that a person feels as a result of consumption of material goods and services purchased on the market, public goods, forms of spending free time and other characteristics of the environment in which they exist [4]. Since every person needs to socialize and integrate with other individuals in their life, people are looking for such forms and relationships with others that will be conducive to satisfying these needs. Sport and recreation perfectly allow everyone (through passive or active attitude) to express their own beliefs and values. At the local community level, sport and recreation could and should integrate residents. It is worth noting that the overriding goal of each local government unit is to meet the needs of the local community by performing its own and commissioned tasks.

The concept of a healthy lifestyle may be interpreted in several ways. Some people will indicate a proper diet (although the opinions about ingredients may vary), others will underline skilful activities that allow avoiding stressful situations, while the rest may mention physical activity (the concept itself is very rich in meaning), especially in cities that are the living environment of the majority of the inhabitants of our country. The need to expand the recreational infrastructure necessary to popularize a healthy lifestyle should be pointed out.

Creating conditions for practicing sports and recreational activities meets the growing interest in a healthy lifestyle, care for own figure and physical condition reported by various social groups. Residents should be able to not only pay for

having their needs met, but also achieve them for free or only by partially covering the costs of provided services. In response to such presented needs of residents, the supply of sports and recreational services should be shaped. When using available funds and relying on extensive cooperation with other entities, local self-government authorities should make every effort to best meet the reported needs.

The aim of this article is to present how residents of Poznań evaluate the promotion of an active lifestyle by the authorities of the city of Poznań, and thus conclude if according to the citizens of Poznań, support for physical activity, defined in the “Sportowy Poznań” (“Sporty Poznań”) programme as a priority action of the city authorities, is implemented in a satisfactory manner. It should be remembered that the key factor influencing the popularity of sports and recreational activity among the inhabitants of urban agglomerations is, in addition to the preparation of adequate sports and recreational infrastructure, the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle.

Materials and methods

The research carried out at covered tennis indoor (16 facilities), indoor swimming pools (12 facilities) and fitness clubs (11 facilities) in the city of Poznań, covered 1159 service recipients (using the services of a given sports and recreation facility).

The survey questionnaires were addressed to the recipients (residents of the city of Poznań who use the services offered in the examined sports and recreation facilities). The service recipients were additionally divided into a group of people professionally practicing sports and those who have never practiced sports competitively. One of the questions included in the survey was: How do you evaluate the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle among the residents of the city of Poznań?

The surveyed group of respondents could mark the YES or NO answer, and express their level of satisfaction/evaluation with a specific point scale from 1 to 10 (1 – unsatisfied, 10 – very satisfied) in the questionnaire.

The following research methods were used to conduct the analysis of the studied phenomena:

- Descriptive statistics
- Histograms
- Testing equality of means (ANOVA)
- Testing equality of variance (test)

Research results

An important strategic goal of the City of Poznań is to promote the idea of a healthy and active lifestyle among residents and improve the quality of life in terms of available forms of spending free time. Thus, raising health awareness among residents of the city of Poznań.

The surveyed service recipients evaluated the implementation of the idea of promoting a healthy and active lifestyle higher than the average values, both in the group of amateurs as well as in people practicing sports competitively. The differences between them are not statistically significant. Negative values of skewness coefficient in both groups show a strong tendency to assign higher scores than the average [Tab. 1 and Fig. 2, 3].

It is an important fact that a group of people performing competitive sport have been more critical in their assessment of the promotion of the idea of an active healthy lifestyle among the residents of the city of Poznań, since, as it should be presumed, they have higher expectations towards it.

The latest Eurobarometer research shows that Poland is in the group of countries where the majority of citizens do not do any sport or do it very rarely (66%). The opinions of European Union citizens about the attitude of local authorities to physical activity of residents included in the surveys are also interesting. The majority of respondents believe that local government policies allow physical activity. Over half of respondents (54%) believe that local authorities support physical activity. Poland is one of the three European Union countries where the majority of respondents felt that local authorities were not working enough to support sports and recreation (52%) [7]. Surveys conducted by the Statistics Poland in 2017 on the participation of Poles in sports and physical recreation in large part confirm this opinion.

The data presented below regard the opinion of the residents of the city of Poznań examined in this paper against the background of the opinions of respondents from Poland and citizens of the European Union.

- Environment and the possibilities of being active: 42.2% of respondents from Poland had reservations about their place of residence, whereas in Europe this percentage amounted to 23%. In Poznań, the level of satisfaction of the surveyed residents was average and reached approx. 5 points on a scale from 1 to 10.
- The offer of local sports clubs and other service providers (swimming pools, fitness clubs, etc.): 33.5% of Polish residents and 21.7% of citizens of the fifteen examined European Union countries negatively evaluated the offer. In Poznań, the level of satisfaction of the surveyed residents expressed in points is above the average – about 7 on a scale from 1 to 10.
- Evaluation of the local authorities' policies to improve the physical activity of residents: over half of Poles (54.3%) and one third of Europeans (32%) negatively assessed the authorities' efforts to promote physical activity of res-

idents. In Poznań, the level of satisfaction of the surveyed residents ranked above the average and reached the value over 6 on a scale from 1 to 10.

Table 1. Statistical characteristics of the evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle among the residents of the city of Poznań, in the opinion of the service recipients

Statistical measures	\bar{X}	S	SK	K	N	Test for the equality of means p	Test for the equality of variants p
Amateurs	6.237	1.998	-0.397	3.171	683	0.1419	0.0279
Professionals	6.055	2.194	-0.262	2.600	476	0.1419	0.0279

Source: own work.

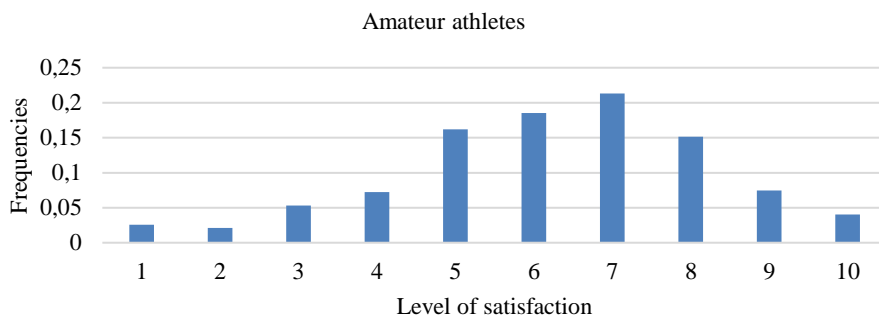

Figure 2. Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle among the residents of the city of Poznań, in the opinion of service recipients (amateur sports practitioner)

Source: own work.

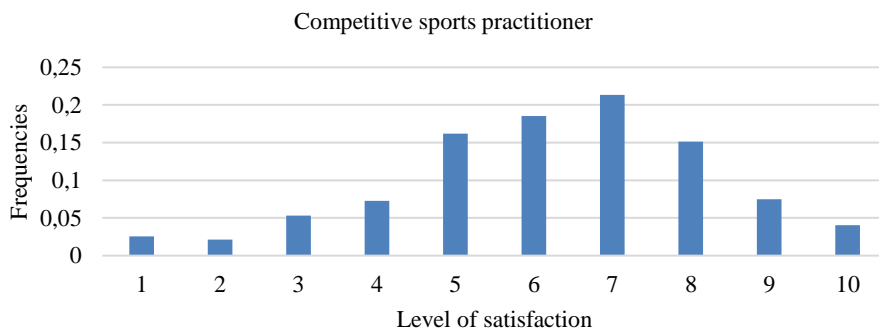

Figure 3. Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle among the residents of the city of Poznań, in the opinion of service recipients (competitive sports practitioner)

Source: own work.

Conclusion

The opinions of the surveyed residents included in the paper concern one of the strategic objectives included in the plan of the city of Poznań named “Sporty Poznań”, which is described as “Promoting the idea of an active and healthy lifestyle”. Based on the obtained results, it should be stated that the support for physical activity in Poznań by local authorities, defined in the program as a continuous priority activity (2009–2030), did not find recognition in the opinion of the surveyed residents. They are aware of the importance of pro-health activities of the city authorities (as their answers indicate) and have specific expectations towards local authorities, which is why they evaluated the promotion of an active lifestyle in such a way (slightly above average values). When implementing the process of promoting the idea of a healthy and active lifestyle among the residents of the city of Poznań, the city authorities should remember that effective policy in this regard based on meeting the expectations and recreational needs of the residents of Poznań should be a key factor supporting the idea of a healthy and active lifestyle. Such actions should be carried out already among the youngest residents of Poznań and apply to all age groups.

References

- [1] Czupryna A., Poździoch S., Ryś A., Włodarczyk W.C. (2001): *Zdrowie Publiczne*, Kraków.
- [2] Health21-health for all in the 21st century. (1999): World Health Organization, Copenhagen
- [3] Karski J.B. (1999): *Promocja zdrowia*, Warszawa.
- [4] Marciszewska B.(1997): *Marketing usług sportowo-rekreacyjnych*, Warszawa.
- [5] National Health Program 2007–2015 (2007): Annex to Resolution No. 90/2007 of the Council of Ministers of 15 May 2007.
- [6] Report on the Health Status of Residents of Poznań in the Survey Under the HEPRO Project (2015): Tool-kit for Health Profiles, Poznań.
- [7] Special Eurobarometer (2017): No. 334/ experimental series 72.3.
- [8] The 24th National Program for Prevention of Overweight and Obesity and Chronic Non-Infectious Diseases Through Improved Nutrition and Physical Activity for the Years 2007–2015 (2015): Ministry of Health, Warszawa.
- [9] Wojnarowska B., Kapica M. (2001): *Teoretyczne podstawy edukacji zdrowotnej. Stan i oczekiwania*, Warszawa.
- [10] Wysocki M.J. (2004): *Skuteczna polityka zdrowotna i nierówności w zdrowiu w świetle współczesnej koncepcji zdrowia publicznego; wybrane zagad-*

nienia, “Zeszyty Naukowe Ochrony Zdrowia. Zdrowie Publiczne i Zarządzanie” 2 (2) /2004 Warszawa.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle by the citizens of Poznań*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle by the citizens of Poznań*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle by the citizens of Poznań*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle by the citizens of Poznań*.

Anastazja WILCZKOWSKA *

Становление и развитие музыкальной терапии (исторический аспект)

Jak cytować [how to cite]: Вильчковская А. (2019): *Становление и развитие музыкальной терапии (исторический аспект)*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2, 4, s. 133–145.

Establishment and development of music therapy (historical aspect)

Abstract

The main goal of research is to determine historical sources, literature in the history of music, medicine, philosophical thought, literature on the psychology of the process of establishing and developing music therapy as a method of prevention and treatment of psychopathic diseases in people of all ages.

The use of music in the flying of various diseases has a centuries-old history. In ancient China, Japan, Indian and Greece specific national systems were created in a given area of medicine. This experience has resulted in the treatment of sick people in the next historical periods.

In the present era music therapy has been widely disseminated in healing practice on all counties of the world. To a large extent this was fostered by the training of specialists in this field at universities; development of scientific exercise programs in music therapy; the dissemination of audio-visual technology; acceptance of the use of music therapy in medical and rehabilitation facilities by individual ministries of public health in most of Europe, America and Asia.

The effectiveness of using as a means of preventing treatment of diseases has been confirmed by many years of practice of music therapists from various countries around the world. A significant effect of music therapy, especially in children and adolescent, is the integration of music with phys-

* dr, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Instytut Nauk Pedagogicznych; e-mail: a.wilczkowska@unipt.pl

ical and dance exercises (rhythmic classes) that promote the increase of interest in exercising, increasing the impact on their psychophysical development, shaping the correct posture, emotional development, shaping motivation to participate in these classes.

Keywords: music therapy, history of medicine, prevention of diseases.

Powstanie i rozwój muzykoterapii (aspekt historyczny)

Streszczenie

Głównym celem badań danego materiału jest ustalenie na podstawie przeprowadzonej analizy źródeł historycznych, literatury z zakresu dziejów muzyki, medycyny, myśli filozoficznej oraz literatury z zakresu psychologii, procesu становienia i rozwoju muzykoterapii jako metody profilaktyki i leczenia chorób psychosomatycznych u ludzi w różnym wieku.

Wykorzystanie muzyki w leczeniu różnych chorób ma wielowiekową historię. W starożytnych Chinach, Japonii, Indii, Grecji powstały iście specyficzne narodowe systemy w danym obszarze medycyny. To doświadczenie miało wpływ na leczenie ludzi chorych w następnych epokach dziejowych.

Obecnie muzykoterapia otrzymała szerokie rozprzestrzenienie w praktyce leczniczej na wszystkich kontynentach świata. W znaczącej mierze sprzyjały temu: kształcenie specjalistów w tej dziedzinie w szkołach wyższych, opracowanie naukowych programów ćwiczeniowych z muzykoterapii, rozprzestrzenienie audiowizualnej techniki, akceptacja stosowania muzykoterapii w zakładach medycznych i rehabilitacyjnych przez poszczególne ministerstwa zdrowia publicznego w większości krajów Europy, Ameryki i Azji.

Efektywność muzyki jako środka profilaktyki leczenia chorób potwierdzono wieloletnią praktyką muzykoterapeutów z różnych krajów świata. Znaczący efekt muzykoterapii, zwłaszcza u dzieci i młodzieży, ma integracja muzyki z ćwiczeniami fizycznymi i tanecznymi (zajęcia rytmiczne), które sprzyjają podniesieniu zainteresowania ćwiczących, zwiększeniu oddziaływanie na ich rozwój psychofizyczny, kształtowaniu prawidłowej postawy ciała, rozwojowi emocjonalnemu, kształtowaniu motywacji do uczestniczeniu w tych zajęciach.

Słowa kluczowe: muzykoterapia, historia medycyny, profilaktyka chorób.

Аннотация

Перед данным исследованием была поставлена цель: на основе анализа исторической, медицинской, музыкальной, психологической литературы изучить становление и развитие музыкотерапии как средства профилактики и лечения психосоматических заболеваний у людей разного возраста.

Использование музыки в лечении различных болезней имеет многовековую историю. В древнем Китае, Индии, Греции сложились свои национальные системы в данной области медицины. Этот практический опыт был положен в основу лечения больных людей в последующие исторические периоды.

В наше время музыкотерапия получила широкое распространение в медицинской практике на всех континентах планеты. В значительной мере этому способствовали: подготовка специалистов данной отрасли в высших учебных заведениях; разработка научно обоснованных программ для занятий музыкотерапией; выпуск электронной звукозаписывающей и звуковоспроизводящей аппаратуры, а также компакт-дисков с музыкальными записями; положительное отношение к использованию музыкотерапии в лечебных учреждениях и реабили-

литационных центрах со стороны министерств и ведомств здравоохранения большинства стран Европы, Америки и Азии.

Эффективность использования музыки, как средства профилактики и лечения болезней подтверждается многолетней практикой музыкотерапевтов разных стран мира. Значительный эффект музыкотерапии, особенно у детей и молодежи, имеет интеграция музыки с физическими и танцевальными упражнениями (занятия ритмикой). Они дают возможность повысить интерес у занимающихся, увеличить влияние на их психофизическое развитие, формирование правильной осанки, развитие эмоциональной сферы, создание мотивации к участию в этих занятиях.

Ключевые слова: музыкальная терапия, история, медицина, профилактика, болезни.

В жизни каждого человека музыка выполняет разные функции. Она звучит на всенародных праздниках и семейных торжествах, на концертах, во время поездок в личном и общественном транспорте, в прослушиваниях музыки через средства коммуникации и т.д. Однако во второй половине XX столетия во многих странах нашей планеты музыка стала использоваться как эффективное средство лечения заболеваний у людей разных возрастных групп. В медицинской науке появилось новое направление – музыкотерапия. Несмотря на то, что научное обоснование ее эффективности было сделано врачами, психологами, физиологами сравнительно недавно использование музыки в профилактике и лечении разных болезней имеет давнюю историю, изучение которой носит пока фрагментарный характер. Поэтому актуальным по нашему мнению, является исследование истории становления и развития музыкотерапии – эффективного средства медицины и психотерапии.

Перед исследованием была поставлена главная **цель:** на основе анализа исторической, медицинской, психологической, музыкальной литературы изучить становление и развитие музыкальной терапии, как средства профилактики и лечения психосоматических заболеваний у людей разного возраста.

Использование музыки в лечебных целях имеет многовековую историю. Люди, которые жили 2,5-3 тис. лет перед Рождеством Христовым, уже знали, что музыка исполняемая на примитивных инструментах (бубен, барабан), а также песни влияют на психическое состояние человека: настраивают на борьбу с соперниками или успокаивают его, создавая положительные эмоции. В первобытных племенах в этот исторический период шаманы и колдуны под звуки бубна изгоняли „злых духов” у больных людей. Данный ритуал имеет место и в наши дни у людей живущих в джунглях Африки и Южной Америки. Можно считать эту процедуру началом музыкотерапии.

В древних Китае и Индии существовали медицинские рекомендации (трактаты), в которых было написано, что музыкальные мелодии по-разному влияют на слушателей. В них также подчёркивается роль музыки в воспитании детей, формировании у них положительных качеств характера (доброта, уважение к старшим, порядочность и др.).

По – мнению древних китайцев каждый орган человека имеет свое звучание и для его регуляции были сделаны пять музыкальных инструментов соответствующего тембра, тональности, частоты вибраций. В настоящее время за рекомендацией Сюй Минтана – президента ассоциации Чжун Юань Цигун, профессора Пекинского института исследований способностей человека при Академии Наук Китая разработаны пять композиций, которые регулируют и нормализуют работу внутренних органов и систем организма: печени, почек, сердца, кишечно-желудочного тракта, легких¹.

Ученые, изучавшие историю медицины Китая ссылаются на книгу „Кунфу”, которая была издана приблизительно в 2698 году до нашей эры. В этой солидной работе были описаны популярные в том историческом периоде среди населения этой страны средства лечебной физкультуры: массаж, лечебная гимнастика, а также ритуальные танцы исполненные под музыку и пение. Китайские врачи использовали их в лечении заболеваний и реабилитации пациентов.

В древней Индии население верило, что музыка имеет значительное влияние не только на ее слушателей, а также на животных, растительность, она может вызвать дождь, изменять температуру воздуха и т.д. Индийские врачи часто использовали музыку в своей практике, особенно в лечении от укусов ядовитых змей, которые были в изобилии не только в сельской местности, но и в городских поселениях².

Особое место в культуре населения в воспитании и образовании подрастающих поколений Древней Греции занимало музыкальное искусство. Музыка не только широко использовалась в торжественных массовых мероприятиях, ритуальных событиях, праздниках, она получает также распространение как популярное медицинское средство в профилактике и лечении различных заболеваний.

Использование музыки для лечения больных людей нашло свое отображение в древнегреческой мифологии. Орфей, играя на арфе очаровывал своим исполнением окружающую природу (птиц, зверей и растения). Гомер в „Одиссее” пишет о лечении раненых воинов звуками музыки и пением. Асклепий (Эскулап), бог медицины и врачевания, считается сыном Аполлона – покровителя искусства, они были, в соответствии с греческой мифологией, знатоками и большими любителями музыки.

Философ Платон считал, что музыка должна обязательно использоваться в воспитании подрастающих поколений, поэтому необходимо учить их пению, игре на музыкальных инструментах и танцам, так как музыка имеет большое влияние на формирование характера детей, а также укрепление их здоровья. Аристотель утверждает, что музыка многофункцио-

¹ Siui Mintan, Martinowat, *Czżun Jan cygun, Книга для чтения и практики*, София, s. 352.

² W. Labiskir, *Fizyczna kultura i sport w cywilizacji i epochy*, Charkow 2005, s. 179.

нальна: она служит улучшению чувственной сферы (настроения) человека, положительно влияет на его мышление, способствует лучшему отдыху от работы, она также необходима людям в период их развлечений и праздников³.

Он рекомендовал объединять музыку с танцами и поэзией, относил их к группе искусств катаричных, которые очищают душу от злых мыслей. Ученик Аристотеля Тиматей применял игру на флейте для лечения болей в суставах ног. Гиппократ использовал в своей врачебной практике музыку для лечения больных эпилепсией, а также от укусов ядовитых змей и пауков. Однако он рекомендовал подходить индивидуально к использованию данного средства лечения, потому что музыку можно применять не при всех заболеваниях.

Древнегреческие ученые и музыканты создали „звуковую классификацию“. В основе ее было положено чувства и реакции человека, которые возникают у него при прослушивании музыки разного характера. Например, „дорийский лад“ настраивал на торжественность, праздничность; „фригийский“ – способствовал проявлению смелости, созданию хорошего настроения; „лидийский“ – вызывал тоскливое и минорное настроение.

Влияние музыки на организм человека в лечебных целях изучали пифагорейцы. Они обосновали концепцию о музыкальных катарсисе, которая базируется на теории числовой гармонии, она составляет основу музыкальной гармонии. В соответствии с данной концепцией все живое вмещает в себя количественную гармоничную структуру, равновесие которой реализуется через катарсис (очищение). В данный исторический период в лечении музыкой, в основном, использовался метод пифагорейцев: музыка очищает душу от всего плохого, неприятного и приводит их к духовной гармонии⁴. Поэтому не случайно в католической и православной религиях духовная музыка является обязательным компонентом всех служб (в костелах – орган, в церкви – хор).

Наиболее популярным инструментом в древней Греции считалась арфа, которая стала широко использоваться и в других странах Западной Европы. Применение арфы в лечебных целях способствовала Библия, где описано, как пастух Давид вылечил царя Саула от тяжелой депрессии играя на цитре (уменьшенный вариант арфы). В основном, лечение музыкой было направлено на психические заболевания людей.

В эпоху средневековья лечение больных людей музыкой почти не проводилось. Опыт врачей и древние традиции лечения больных музыкой были забыты. Образно говоря они были изъяты из канонов медицины в европейских странах. Это было связано также с тем, что без высокоразвитой музыкальной культуры в разных слоях европейского общества музыкотерапия

³ Aristotel, *O dusze*, Socz. w 4 tomach, t. 1, Mysl, M. 1983, s. 544.

⁴ A.F. Losev, *Antyczna muzykalna estetyka*, Muzgiz, M., 1968, s. 127.

была невозможна. Однако в Арабском Халифате, где в этот исторический период музыкальное искусство достигло высокого уровня интегрируя достижения древности восточной и античной музыкальных культур. Арабский Восток в это время имел значительное преимущество перед средневековой Европой. В рукописях музыкантов-теоретиков, которые проживали в эту эпоху в Средней Азии, можно прочесть рекомендации о лечебных свойствах музыки. Руководитель первой Академии Востока Мухаммед Аль-Хорезми на первое место среди всех лекарств, которые были известны в это время, ставил музыку. Знаменитый узбекский писатель и философ Алишер Навои в своих работах писал, что в г. Хорезме жили музыканты, которым были известны целительные возможности музыки. Поэтому в узбекской медицине, одновременно с традиционными лекарствами, использовались специальные песни, которые исполнялись для людей с конкретной болезнью. Прослушивание этих песен способствовало более быстрому их выздоровлению. Его наставник Джами Абдурахман – поэт, философ и музыкант написал трактат о музыке, в которой обосновал ее психофизиологическое влияние на человека. В таджикской медицине с традиционными лекарствами, также использовались специальные песни, которые предлагались больным людям или рекомендовалась игра на музыкальных инструментах (если человек был этому обучен).

В эпоху Ренессанса началось постепенное возрождение рекомендаций о лечении больных музыкой, которые широко апробировались в период до Рождества Христова. Английский врач Р. Бартон издал книгу, где описал свой практический опыт в использовании музыки для лечения больных пациентов. Французский врач А. Паре (1517–1590) начал использовать музыку во-время проведения хирургических операций с целью снижения боли у пациентов (в этот период в медицине отсутствовала анестезиология). В конце XVIII столетия Ф. А. Месмер – основатель гипноза, начал сопровождать сеансы лечебного гипноза игрой на фортепиано или гармонике⁵.

В XVII и XVIII столетиях врачи разных стран Европы (Альбрехт, Брендель, Кирхер, Регель и др.) разработали свои концепции лечения больных людей музыкой, которые получили название „ятромусыка”. В своей книге Н. Кирхер первым описал новаторскую методику использования ятромусыки. Свою концепцию он пытался научно обосновать с позиции физиологии мотивируя тем, что звуки музыки влияют на организм больного человека и выводят токсины вредные для здоровья, благодаря чему улучшается его самочувствие.

В XVIII столетии во Львове была издана публикация Ю. Ступинского „Музыка под взглядом эстетическим и врачебным”, в которой было описано использование музыки как лечебного средства. Ю. Ступинский счи-

⁵ A. Gotsdiner, *Muzykalnaja psichologia*, Moskwa 1993, s. 191.

тал, что музыка, особенно при психических заболеваниях, заслуживает внимания врачей и подчеркивал, что практика свидетельствует о ее эффективности в преодолении болезней.

В начале XX столетия в Российской империи начали проводить исследования, в основном, психиатры (В. Бехтерев, С. Забелин, К. Хефнер и др.), с целью изучения влияния музыки на психофизическое состояние человека. Было установлено, что музыка вызывает у него широкую гамму переживаний и соответствующих реакций, которые сопровождаются биохимическими и физиологическими изменениями в организме. Профессор В. Бехтерев, с целью более глубокого исследования лечебного влияния музыки на организм больных людей, организовал авторитетную комиссию в которую вошли врачи-клиницисты и музыканты. Однако ее деятельность была прекращена в связи с началом первой мировой войны.

В 1936 году в ленинградских клиниках врачи: В. Гиляровский, Ю. Флоренский, В. Гринер и др., начали активно использовать для реабилитации больных ритмическую гимнастику, а врач-логопед Н. Самойленко успешно применял в лечении заикания у детей разного возраста логопедическую ритмику, которая проводилась с музыкальным сопровождением⁶.

Можно считать, что музыкотерапия как официальное медицинское средство лечения больных получило свое признание в период второй мировой войны. В частности, в США музыканты и вокалисты регулярно посещали в госпиталях раненых воинов с целью улучшения их психологического состояния, а также оказания помощи в реабилитации после тяжелых травм и болезней. В связи с этим возникла острая необходимость в подготовке квалифицированных специалистов в данной области медицины. В 1944 году был открыт первый факультет музыкотерапии в Мичиганском университете.

После второй мировой войны в разных странах мира музыка начала активно использоваться в профилактике и лечении людей разных возрастных групп, были разработаны разные концепции музыкальной терапии. Однако значительная их часть носила популистский характер, они не имели солидного научного обоснования и соответствующей экспериментальной апробации.

Дефиниция „музыкотерапия” в мировую медицинскую терминологию вошла в 50-тих годах XX столетия. Этот термин составлен из двух слов: „музыка” (пение, произведения исполняемые на музыкальных инструментах) и „терапия” – означающее лечение. Музыкотерапия тесно интегрирует с медициной, как лечебное средство; музыкой – выбор соответствующих произведений; психологией – учет влияния музыки на психику личности; педагогией – методика проведения занятий (процедур). Распространение

⁶ Ch.A. Agilarov, G.D. Peirakov, S.Ch. Agilarova, *Muzykoterapevtycheskij aspekt problemu kompleksnogo vozdejstvia iskusstv*, М., 1992, 23 с., Dep. WNNIIMI, № 22876.

этого термина было связано с появлением нового комплексного метода лечения больных людей, который прошел положительную апробацию в медицинской практике. Музыкаотерапия является одновременно искусством, наукой, а также, интерперсональным процессом⁷.

В практике используют два основных вида музыкаотерапии: пассивную и активную, что характеризует деятельность пациентов на этих занятиях (процедурах).

При проведении пассивной музыкаотерапии пациенты слушают музыку и не выполняют активных действий. Этот вид применяется, в основном, при психических заболеваниях, а также болезнях связанных с неврозами. По мнению профессора М. Янишевского, пассивная музыкаотерапия связана в значительной степени с умением слушать музыку, которая воздействует на эмоциональную сферу и вызывает у пациентов определенные реакции. Эмоциональные чувства при слушании музыки могут быть разными. Часто они вызывают изменения в перцепции, процессах мышления и сфере мотивации. Изменения могут также выступать в реакциях человека в отношении его поведения и в физиологических процессах организма (частота сердечных сокращений, дыхания, напряжения и расслабления мышц)⁸.

Основной целью данного процесса есть эмоциональная поддержка пациента, который получает уверенность в реализации желаний победить свою болезнь. Музыка создает основы для создания определенных образов. Пассивная музыкаотерапия используется с целью снижения или ликвидации симптомов, характерных для данной болезни. Ее также можно использовать для устранения негативных изменений, связанных с функционированием пациента в повседневной жизни и улучшением его психологического состояния.

В активной музыкаотерапии, прежде всего, обращается внимание на важный элемент музыки – ритм. В процессе занятий он играет важную роль в выполнении различных двигательных действий. Данный вид музыкаотерапии реализуется с помощью двигательной импровизации под музыку, образ которых возникает у пациента во время прослушивания музыкального произведения. Активная музыкаотерапия используется чаще всего в реабилитации больных (в период их выздоровления), а также в коррекционной гимнастике. В данном виде музыкаотерапии важным аспектом есть правильный выбор музыкального материала, который должен соответствовать психофизическому состоянию пациента, его настроению, степени возбуждения и т.д. Одной из популярных форм музыкаотерапии этого вида есть музыкально-двигательные занятия (ритмическая гимнастика).

Содержание занятий с использованием активной музыкаотерапии составляют различные движения, которые разработаны в практике физиче-

⁷ К.Е. Bruscia, *Defining Music Therapy*, Publishers, Barcelona 1989.

⁸ М. Janiszewski, *Podstawy muzykoterapii*, Wyd. „Introl druk”, Akademia Muzyczna w Łodzi, 1997.

ской культуры и музыкотерапии. Тематика заданий и средств для физической активности пациентов классифицируется с учетом элементов музыки, предлагаемых движений и ритмики⁹.

На занятиях музыкотерапии с детьми дошкольного и младшего школьного возраста рекомендуется использовать методики Жака Эмиля Далькроза, Карла Орфа, Роберта Лабана, Альфреда и Марии Кнессов. Несмотря на то, что их концепции имеют свою специфику, они не вступают между собой в противоречия¹⁰.

В 60-х годах XX столетия в разных европейских странах стали создаваться центры музыкотерапии, они проводят широкую лечебную практику и исследования в данной области медицины. В этот период началась подготовка специалистов музыкотерапии в высших учебных заведениях Европы и Америки.

Основателями музыкотерапии в Польше были ученые: Т. Натансон, Е. Галинска, В. Шеленберг, А. Яницкий. Первые процедуры в лечении музыкой больных в кардиологических клиниках были предприняты в 1953 году, а в 1957 году профессор Е. Алескандрович использовал музыку в лечении людей имеющих желудочно-кишечные заболевания. В 1956 году была издана первая пластинка с записью релаксационной музыки (авторы Е. Алескандрович, Т. Натансон, С. Цвикар).

Важным этапом в развитии этой научной области медицины явилось создание в 1972 году в Вроцлавской музыкальной академии им. Кароля Лятошинского кафедры музыкотерапии первоочередной задачей которой был поиск интеграции между специалистами разных направлений науки и искусства: музыкантами, медиками, психологами, педагогами, которые используют музыку в своей профессиональной деятельности. Эта музыкальная академия с 1973 года стала первым в Польше учебным заведением, которое начало подготовку дипломированных музыкотерапевтов на стационарном отделении (лицензиат и магистратура), а также последипломных курсах специалистов, которые имеют музыкальное или педагогическое образование. В 1996 году было создано Общество Польских Музыкотерапевтов, оно является официальным органом репрезентации польских музыкотерапевтов в стране и за рубежом. Это общество является членом Всемирной Федерации Музыкотерапевтов, оно регулярно проводит научно-практические конференции, курсы повышения квалификации и издает научно-методический журнал.

В настоящее время на основе исследования и обобщения опыта польских музыкотерапевтов разработаны четыре концепции музыкотерапии:

⁹ M. Kronenberger, *Muzykoterapia. Podstawy teoretyczne do zastosowania muzykoterapii w profilaktyce stresu*, Wyd. Mediatour Sp. z o. o., Szczecin 2004, ss. 237.

¹⁰ А.Е. Vilchkovskaja, *Muzyczne wychowanie uczniw zagalnoosvitnich szkil Polsczchi*, NWP, Piotrów Trybunalski 2013, ss. 292.

1. Концепция Е. Галинской – Музыка, как средство психотерапевтического лечения неврозов¹¹.
2. Концепция М. Керила – Мобильная музыкальная реакция¹².
3. Концепция А. Яницкого – Музыка, как невербальное средство коммуникации эмоциональной с пациентами, имеющими психические заболевания¹³.
4. Концепция трех авторов: З. Хора, П. Дроздовская, М. Янушевский – Интеграция движений тела в реабилитации различных функций органов¹⁴.

Анализируя вышеуказанные концепции музыкотерапии М. Кроненбергер считает, что они разработаны на общих принципах данного лечебного метода. Различие их заключается в том, что они предназначены для разных пациентов и применения для них соответствующих технологий в лечении, а также в их распределении на музыкотерапию индивидуальную и групповую¹⁵.

Повышение интереса к музыкотерапии во второй половине XX столетия связано с распространением так называемых „болезней цивилизации”, к ним относятся: неврозы, связанными с эмоциональными стрессами; нарушения осанки и зрения у детей и учащийся молодежи; компьютерная зависимость и др. При этом значительно возросла возможность звукозаписывающей и звуковоспроизводящей техники. В 90-х годах начался выпуск резонансной музыки немецкого композитора П. Хюбнера. Феномен медицинского резонанса он объясняет единством гармоничных законов музыкального произведения и функционирования организма человека. Эта музыка оказывает релаксационное влияния на психофизическое состояние личности, способствует восстановлению биоритмов, повышению умственной и физической работоспособности, улучшает воздействие лекарств за счет мобилизации защитных сил организма.

Резонансную музыкотерапию начали широко применять при лечении психофизических заболеваний в клиниках Западной Европы, а также неврозах и связанных со стрессами эмоциональных нарушениях, депрессиях, мигренях, инсультах и др. болезнях. В зарубежной литературе¹⁶ описаны исследования в которых показано влияние музыкальной терапии на иммунную систему организма. Установлено, что положительные эмоции, которые возникают при прослушивании музыки, способствуют усилению деятельности вегетативной нервной системы.

¹¹ E. Galińska, *Podstawowe kierunki teoretyczne muzykoterapii*, „Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej im. K. Lipińskiego we Wrocławiu” 1990, nr 52, s. 32–44.

¹² M. Kieryl, *Elementy muzykoterapii*, Wyd. „Żak”, Warszawa 1996.

¹³ A. Janicki, *Wpływ muzyki na człowieka i wykonywania przez niego pracę*, „Zeszyty Naukowe PWSM we Wrocławiu” 1980, nr 24.

¹⁴ M. Janiszewski, *Podstawy muzykoterapii...*

¹⁵ M. Kronenberger, *Muzykoterapia. Podstawy teoretyczne...*, s. 19.

¹⁶ R. McCarty, M. Allison, I. Rein, et. al., *Stress Med.* 1996, V. 12/3., P. 167-175.

Шведская школа музыкотерапии разработала теорию „психического резонанса” концептуальная идея которой утверждает, что музыка является отображением исходных форм психической жизни человека через акустико-гармоничное настроение. Эффект влияния музыки обусловлен способностью вызывать определенные эмоции, мысли, действия в соответствии с которыми в организме происходят определенные физиологические изменения¹⁷.

Основной проблемой музыкотерапии в наше время является научное обоснование отбора музыкальных произведений для целенаправленного их использования в лечении различных заболеваний. В разных странах разработаны свои классификации музыкальных произведений по преимущественному воздействию на их организм больных. Однако они постоянно совершенствуются с учетом репертуара и характера музыки.

Для многих стран важной проблемой является недостаточное количество квалифицированных музыкотерапевтов, которые могли бы оказывать помощь больным в клиниках, а также проводить профилактическую работу с широко распространёнными психическими заболеваниями у детей и молодежи.

Однако следует отметить, что музыкотерапия, как новаторское медицинское средство получило заслуженное признание среди пациентов, врачей и психотерапевтов, обеспечивающее успешное ее использование в профилактике и лечении заболеваний у людей разных возрастных групп.

Выводы

1. Использование музыки в лечении различных болезней имеет многовековую историю. В различных регионах мира: древнем Китае, Индии, Греции сложились свои национальные системы в области медицины. Этот практический опыт был положен в основу лечения больных людей в последующие исторические периоды.

В Средневековье лечение музыкой применялись лишь в Средней Азии, в европейских странах это медицинское средство было забыто и врачи начали его применять в эпоху Возрождения. Свое признание музыкотерапия получила в 40-50 –х годах XX ст. С этого периода возрос интерес к ней со стороны разных специалистов: медиков, психологов, педагогов, физиотерапевтов. Постепенно она находит применение в разных научных направлениях: медицины (психиатрии, неврологии, педиатрии и др.); педагогики (специальной, музыкальной, дошкольной, школьной); реабилитации (физический, психологический, социальной).

¹⁷ V.J. Petruchin, *Teoreticheskie osnovy muzykalnoj terapii*, Newropatologia i Psichoterapia im. S. Korsakova, t. 91, №3, s. 96–99.

2. В наше время музыкотерапия получила широкое распространение в медицинской практике на всех континентах нашей планеты. В значительной мере этому способствовали: открытие в высших учебных заведениях факультетов (подготовка специалистов данной отрасли); разработка научно-обоснованных программ для занятий музыкотерапией; создание электронной записывающей и воспроизводящей аппаратуры, а также компакт-дисков, с музыкальными записями; положительное отношение к использованию музыкотерапии в лечебных учреждениях и реабилитационных центрах со стороны министерств и ведомств здравоохранения большинства стран Европы, Америки и Азии.
3. Эффективность использования музыки как средства профилактики и лечения болезней подтверждается многолетней практикой музыкотерапевтов разных стран мира. Значительный эффект музыкотерапии, особенно у детей и молодежи имеет интеграция музыки с физическими упражнениями (занятия ритмикой). Они дают возможность повысить интерес у занимающихся, увеличить влияние на их психофизическое состояние, формирование правильной осанки, развитие эмоциональной сферы, формированию мотивации к участию в этих занятиях.

Библиография

- Agilarov Ch.A, Peirakov G.D., Agilarova S.Ch., *Muzykoterapevtycheskij aspekt problemu kompleksnogo vozdejstvia iskusstv*, Moskva, 1992, 23 s., Dep. WNNIIMI, № 22876.
- Aristotel, *O dusze*, Socz. w 4 tomach, t. 1, Mysl, Moskva, 1983.
- Bruscia K.E., *Defining Music Therapy*, Barcelona 1989.
- Galińska E., *Podstawowe kierunki teoretyczne muzykoteraпии*, „Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej im. K. Lipińskiego we Wrocławiu” 1990, nr 52, s. 32–44.
- Gotsdiner A., *Muzykalnaja psychologia*, Moskva, 1993, s. 191.
- Janicki A., *Wpływ muzyki na człowieka i wykonywaną przez niego pracę*, „Zeszyty Naukowe PWSM we Wrocławiu” 1980, nr 24.
- Janiszewski M., *Podstawy muzykoteraпии*, Łódź 1997.
- Kierył M., *Elementy muzykoteraпии*, Warszawa 1996.
- Kronenberger M., *Muzykoteraпия. Podstawy teoretyczne do zastosowania muzykoteraпии w profilaktyce stresu*, Szczecin 2004.
- Labiskir W., *Fizyczna kultura i sport w cywilizacji i epoki*, Charkow 2005.
- Losev A.F., *Antyczna muzykalnaja estetika*, M., 1968.
- McCarty R., Allison M., Rein I. et. al., *Stress Med.* 1996., V. 12/3, P. 167–175.
- Petruchin V.J., *Teoreticheskie osnovy muzykalnoj teraпии*, *Newropatologia i psichoterapia im. S. Korsakova*, t. 91, №3, s. 96–99.

Siui Mintan, Martinowat, Czzun Jan cygun, *Kniga dla cztenia i praktyki*, Sofia, s. 352.

Vilchkovskaja A.E., *Muzyczne wychowanie uczniw zagalnoosvitnich szkil Polsczchi*, Piotrków Trybunalski 2013.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Становление и развитие музыкальной терапии (исторический аспект)*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Становление и развитие музыкальной терапии (исторический аспект)*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Становление и развитие музыкальной терапии (исторический аспект)*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Становление и развитие музыкальной терапии (исторический аспект)*.

CZEŚĆ IV
TURYSTYKA I REKREACJA

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.39>

Anna PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA*

<https://orcid.org/0000-0003-0429-0327>

Natalia ŁUKASIK**

<https://orcid.org/0000-0002-0100-720X>

Equestrian Clubs in Poland – Present State and Future Conditions of Development (on the Example of Warsaw and Mazovia Region)

Jak cytować [how to cite]: Pawlikowska-Piechotka A., Łukasik N. (2019): *Equestrian Clubs in Poland – Present State and Future Conditions of Development (Case Study of Warsaw and the Region of Mazovia)*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2, 4, s. 149–171.

Ośrodki jazdy konnej w Polsce – stan obecny i uwarunkowania rozwoju w przyszłości (na przykładzie Warszawy i regionu Mazowsze)

Streszczenie

Tematem artykułu jest prezentacja stanu obecnego oraz uwarunkowań dalszego rozwoju jeździectwa w regionie Mazowsza, potencjałów i najistotniejszych barier uczestnictwa, a także możliwości znoszenia ograniczeń oraz działań na rzecz upowszechnienia sportu i rekreacji jeździeckiej. Jest to jeden z wątków tematycznych wieloletnich i wieloetapowych badań przeprowadzonych w wybranych ośrodkach jeździeckich w Warszawie i gminach sąsiednich (w latach 2008–2019). Badania teoretyczne i terenowe (empiryczne) na temat oferty ośrodków jeździeckich w warunkach miejskich (Warszawa) i podmiejskich (gminy sąsiednie) były podjęte w ramach wieloletnich i wieloetapowych projektów statutowych ds.-144, ds.-300 oraz ds.-316, realizowanych na Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, finansowanych przez Ministerstwo

* dr hab. prof. AWF, Faculty of Tourism and Recreation, the Josef Pilsudski Academy of Physical Education in Warsaw; e-mail: anna.piechotka@gmail.com

** dr, Faculty of Tourism and Recreation, the Josef Pilsudski Academy of Physical Education in Warsaw

Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Dorobkiem wątku tematycznego badań na temat sportowej i rekreacyjnej jazdy konnej była rozprawa doktorska autorstwa dr Natalii Łukasik ‘Społeczne i kulturowe uwarunkowania rozwoju jeździectwa w Warszawie i gminach sąsiednich’ (promotor prof. Anna Pawlikowska-Piechotka), obroniona na Wydziale Wychowania Fizycznego AWF w Warszawie. Niniejszy artykuł prezentuje zarys założeń badań, uzyskane rezultaty na podstawie analizy uporządkowanego materiału badań oraz wysunięte syntetyczne wnioski końcowe.

Słowa kluczowe: sport, rekreacja, ośrodki jazdy konnej.

Abstract

The aim of this paper is the presentation of present state and conditions for the future development of equestrianism in the Mazovia Region (Poland). Considered are potentials and the most important barriers, as well as the possibilities of lifting restrictions and objectives for the dissemination of sport and recreational equestrian. This is one of the thematic threads of research conducted by authors in the selected equestrian clubs in Warsaw and neighbouring communes (in 2008–2019). Theoretical and field (empirical) research on the present offer of equestrian clubs in urban (Warsaw) and suburban (neighbouring) communes was undertaken as part of the long-term and multi-staged statutory projects ds-144, ds-300, ds-316 financed by the Ministry of Science and Higher Education and carried out at the Joseph Pilsudski Academy of Physical Education. Some of the outcomes focused on the sports and recreational horse riding were subjects of the doctoral dissertation, successfully presented by Dr Natalia Łukasik: “Social and cultural conditions for the development of equestrianism in Warsaw and neighbouring communes” (supervisor: Anna Pawlikowska-Piechotka). This article presents an outline of research assumptions, results based on the analysis of the research material and advanced synthetic conclusions.

Keywords: sports, recreation, equestrian clubs.

Introduction

In comparison to the other sports disciplines, horse riding is a unique form of recreation and sport. Horse riding is a particularly attractive form of active pastime because it combines physical activity with direct contact with the natural world, and requires good cooperation with the animal. Another important advantage of horse riding is the rich social and emotional dimension of this form of recreation. The rider must reckon with the horse’s reactions, gain its trust, communicate and look after the horse. It is not possible to practice horse riding without the above-mentioned conditions [1, 14]. On the other hand, participation in club activities, joint exercises, riding in the field, participation in tourist horse rallies – help to strengthen and enrich the bonds in the student group, between family members or friends, to build better connections with people with whom he or she rides a horse. In addition, club activities related to the cultivation of Polish medieval knights’ and 20 cavalry traditions are particularly attractive for the youth and strengthen the formation of patriotic attitudes and true, emotional interest in our history [8]. When considering these implications one should also pay attention to an important health aspect, which is the therapeutic value of horse riding.

The beneficial effects of the hippotherapy has been already proved. It is well known for its successful fight against a number of ailments and limitations; mental and physical handicaps of children's development are also well-known and scientifically documented [5, 6, 11, 12, 23, 24, 25].

In addition, the wide universality of this form of sport and recreation is its advantage as – for riding, there is no obstacle of age, physical condition, low skills or weather vagaries – because apart from the field and sports training there are relatively easy and safe exercises in a restricted area or in a riding school building [10, 16, 31].

There is growing awareness that the living conditions in the environment of modern, big cities are deteriorating rapidly. This also applies to Warsaw, where unfavourable civilization changes are more and more noticeable [33]. Residents are not only exposed to significant pollution of atmospheric air, water, soil, annoying noise, unfavourable microclimate changes to health, but also to stress and diseases associated with decreasing physical activity. One of the well-known effective ways of combating the negative effects of urbanization is active and systematic everyday rest, and one of its forms can be horse riding.

In the last three decades in Warsaw and its vicinity (within a radius of 40 km from the Centre), about 60 certified horse riding clubs registered in the Polish Equestrian Association (PZJ) have been founded [34]¹. Moreover, there are no accurate statistics on numerous agro tourist farms, hotels and guest houses offering horseback riding without Polish Equestrian Association (PZJ) certificate – but one can assume that there are more than one hundred only in the immediate vicinity of Warsaw. This tendency has been observed all over the country since 1990, when horse riding, and recreational sports became more popular in Poland. It is a consequence of social and economic changes. On the one hand, the market economy has created a group of people with quite high incomes, on the other it has made possible to fulfil their dreams and ambitions on the level of luxury lifestyle and favourite forms of pastime, to practice yachting, skiing, tennis, golf, polo, and horse riding. The demand is so big that over the last quarter of a century, hundreds of new horse riding clubs have been created in our country, offering numerous sport and recreation training, courses at various levels.

The number of organized equestrian competitions has grown steadily, and the number of instructors and coaches has increased. Currently, in many Polish suburban 'communities there are sports centres where you can practice recreational and sports riding, earn different kind of badges and certificates issued by the Polish Equestrian Association (PZJ) [34]. Unfortunately, an equestrian sport in Poland, after years of breaks and neglect, still requires time, patience and commitment, also very high financial support to rebuild the internationally renowned

¹ PZJ – Polski Związek Jeździecki (Polish Equestrian Association), was founded in 1928, and is focused on various forms of equestrian activities: sport, tourism and recreation; PZJ is recognised both by International Olympic Committee and International Equestrian Federation.

staff of trained horses and riders. Despite many efforts, high ambitions and strong commitment - we have not yet regained the position of Polish sporting equestrianism we had before World War II [2]. Despite the constantly growing interest in horse riding in Poland, this sport and this form of recreation are still ten times less popular in Poland than for example in Great Britain [Table 1].

The purpose of our long term and multi-staged research was to recognize the present conditions and chances for the future development of horse riding clubs, to identify the most important barriers and to reflect on the possibilities of abolishing them. The theme of our research area was selected on the base of the assumption that sport tourism in Poland is so far an insufficiently well-explored area of science [15]. The field part of our research was carried out in the selected equestrian clubs in Warsaw and neighbouring communes (in 2008–2019).

This article presents an outline of our project assumptions; the results obtained on the base of the analysis of the research material and advanced synthetic final conclusions.

General assumptions of the research project

Research questions

The research problem addressed, the diagnosis of present conditions and future implications of development the horse riding clubs in the Mazovia Region, was multi-layered. The undertaken method was to seek answers for formulated research questions, it encompassed diligent insight into the management policy and current offers of clubs, the expectations of their members, distinguishing social and cultural factors affecting positively and negatively the practice of horse riding, considering how to strengthen positive factors and how to eliminate negative factors. The importance of such an approach and selection of criteria for conditions of participation in sport and recreation are noticed by other researchers [4, 15, 22, 27, 28, 30].

Material and research method

The main research material included the insight into equestrian clubs located in Warsaw and the Mazovia Region (Warsaw's neighbouring communities). Field research was carried out in the selected 20 equestrian clubs. The same procedures were applied to all the horse riding clubs selected for our research study. Structured interviews were conducted using unified questionnaires (formulas A, B, and C), in unified conditions (in situ, face to face method was applied). The scope and content of the questions were aimed at collecting descriptive, qualitative and quantitative data, such as examining the club's traditions and characteristics, club offer and number of staff (coaches), their qualifications and profes-

sional certificates, clubbers' characteristic, motives for horse riding, interest in particular forms of the equestrian sport and/or recreation, as well as opportunities for the pursuit of their sport passion.

Empirical studies included also surveys in the form of semi-structured interviews, conducted face to face, in situ. The club members were interviewed with the use of the questionnaires 'B' and 'B1', while the club managers were interviewed with the use of the 'A' and 'A1' questionnaires. These surveys were supplemented with the field notes based on observations of the participants and reports of non-participants in the surveyed clubs (primary descriptive, qualitative and quantitative data were obtained). It was carried out in the structured, unified form, with the use of the 'C' and 'C1' questionnaires. The reports were enriched with semi – structured notes and illustrations: drawings and photos made in the surveyed horse riding clubs. These research methods, techniques and instruments were shaped in accordance with the recommendations of theoreticians, experts of research methods in this area [3, 7, 13, 21, 22, 27, 28].

The second phase of our research (2010–2016) and field studies in the equestrian clubs was preceded by a stage of pilot studies (2008–2010), undertaken in three selected horse riding clubs in Warsaw [20, 34]. The next stage of our field research was the case study covering as much as 20 riding clubs in Warsaw and Mazovia Region. There were three equestrian clubs known from the preliminary stage of our survey and 17 equestrian clubs selected for the more specific survey carried out in the second phase of our project.

The selection of the surveyed group of equestrian clubs was not accidental; it was built according to the adopted system and criteria. In order to obtain similar characteristics, the following criteria were applied for selecting clubs (selection of similarity features) and all surveyed horse riding clubs had to meet these, below listed, criteria:

- a) Equestrian clubs located in Warsaw and neighbouring municipalities,
- b) Horse riding facilities and coaches licensed by the Polish Equestrian Association (PKJ – Polish Equestrian Society)
- c) Horse riding clubs offering both recreational and sporting training and rides.
- d) Horse riding clubs located within the distance of 40 km from the Warsaw Centre (Pałac Kultury i Nauki – Palace of Culture and Science), which means isochrones of access not longer than 40 minutes by car or 120 minutes by public transport.

The choice of equestrian clubs located in Warsaw and the Mazovia Region was dictated not only by pragmatism due to proximity of a permanent place of residence, low costs of travel, but also due to the knowledge of the surveyed area. The selection of the research material (sport clubs for case study) was also influenced by the distinctive activity, ambitions and visible involvement of managers of equestrian clubs, visible for example in the promotion of equestrian sport, and in organization of subsequent editions of Regional Equestrian Competitions. It

should be emphasized that the main premise of these events is active recreation, fun, and sports competition of all family members, and different age groups. When selecting the horse riding clubs to our survey we also took into account the needs of people with various levels of disability and hippo therapy offer.

On the base of the above listed premises, the following horse riding clubs located in Warsaw and the communes surrounding the capital were selected for our research: the Aldragho Equestrian Club in Józefosław near Piaseczno; the Aromer Horse Riding Club in Józefin near Zakręć, the Bałagula Horse Riding Club in Dąbrowa Leśna near Łomianki; Horse Riding Club of PGR Brodno in Warsaw; the Cavallo Equestrian Club in the Royal Łazienki Park in Warsaw; Dworek Horse Riding Club in Okuniewo near Warsaw; Eko-Farm Horse Riding Club in Milanówek; the TKKF Hubertus Horse Riding Club in Warsaw²; Equestrian Club Legia Kozielska in Warsaw; the Kuclandia Horse Riding Club in Książenice near Warsaw; the Patataj Horse Riding School in Kanie near Warsaw; the Pepeland Horse Riding Club in Dziekanów Nowy, Łomianki near Warsaw; the TKKF Podkowa Horse Riding Club in Podkowa Leśna near Warsaw; the Agmaja Horse Riding Club in Warsaw; the Chojnów Equestrian Club in Baniocha near Warsaw; the Pocięcha Horse Riding Club in Skaryszewski Park in Warsaw; Horse Riding Club at the State Horse Racing Track Służewiec in Warsaw; the Szumawa Horse Riding Club, in Piaseczno; the LKS Wolta Horse Riding Club in Żółwin near Brwinów; the SKJ Trawers Horse Riding Club in Wolica (Paszków) near Nadarzyn³.

As the collected research material contained data from a number of years (2008–2018), after that time, potentially many significant changes could have taken place in the examined horse riding clubs. For example, clubs could have changed their names, ended their activity, changed the club address or the profile of their offer, lost the license, changed their training focus. For the verification and updating of data, all the surveyed equestrian clubs were re-visited in 2016–2018 and their condition was checked with the ‘C 1’ questionnaire in situ (the final stage of our research project).

The most important research results

Based on the analysis of the material collected during fieldworks in 2008–2018, answers to the research questions were found, regarding the current condi-

² TKKF – Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej (the Society for Promotion of Physical Culture), TKKF was founded in 1957 to promote ‘sport for all’ ideas in many sport fields, including equestrian sports. It was managed by government bodies supporting sport and recreation clubs mainly in urban areas.

³ LKS – Ludowy Klub Sportowy (People’s Sports Club), the LKS organization was founded in 1946 to promote popular sports activities in many disciplines, including equestrian sports, and managed by Polish government supporting sport clubs in rural villages and small towns.

tions for equestrian sport and recreation in Warsaw and the Mazovia Region, clubs management policy, the offer of riding lessons, equestrian sport training and development conditions for the future.

Location and size of equestrian clubs

Only a few (7) of the surveyed horse riding clubs were located within the administrative boundaries of Warsaw and the remaining 13 were situated in the communes surrounding the capital. According to the riding clubs location criteria – the distance from the examined equestrian clubs to the City Centre (the regular reference point was Pałac Kultury i Nauki) did not exceeded 40 km. When travelling, isochrones did not exceeded 40 minutes by car or 120 minutes by public transport.

The Warsaw clubs were situated much closer to the centre of Warsaw, on the average up to 10 km. Therefore, access by public transport from the Centre did not exceeded 33 minutes, and access by car was about 18 minutes. The most distant horse riding clubs (over 30 km) were the EkoFarm Club in Milanówek and the Kuclandia Club in Książnice, requiring access by car respectively 32 minutes and 40 minutes, and by public transport 43 minutes and 85 minutes. These data show that not always the road distance and the travel isochrones change linearly [Table 2]. On the average, one had to spent more than 60 minutes travelling by public transport to most of the horse riding clubs located outside Warsaw administrative boundaries. In addition, it was often necessary to use the mixed means of transport: underground trains, buses, trams and/or suburban trains or buses. Moreover, it was sometimes necessary also to walk, ride a bike or a scooter from the public transport stop to reach the remotely located club [Table 2].

The area occupied by the equestrian clubs varied from just over one hectare (LKS Wolta Club in Brwinów, TKKF Club in Podkowa Leśna) to several dozen hectares (Chojnów Club in Baniocha). On the average, some non-Warsaw clubs occupied the area of even a dozen or so hectares. The most modest in plot size was SKJ Club in Wolica – 1.3 ha, and the largest area was occupied by the Chojnów Club in Baniocha – over 60 ha. On the average, equestrian clubs located in Warsaw occupied more limited plots, around one hectare (for example TKKF Hubert Club – 1.8 ha). The exception was the Legia Kozielska Horse Riding Club, occupying an extremely large area of 8 hectares.

Characteristics of the surveyed clubs

Measuring the size of the surveyed clubs with the number of horses, the largest equestrian club was the Aromer Club in Józefin near Zakręt (174 horses and ponies), and the smallest was the Cavallo Club in the Royal Łazienki Park (12 horses and ponies). Stables with 30-70 horses (club own animals and horses accepted as guests into the club hotel) dominated in most of the studied clubs. It

should be noted that the total number of animals (horses in the club hotels and clubs own horses) was taken into account, because usually horses from the guest-house were used in club activities. In the majority of clubs, the number of guest horses was higher than the number of club horses, which indicates a growing interest in this type of offer. It should be emphasized that apart from a few exceptions (the Pepeland Club in Łomianki, the Pociecha Club in Skaryszewski Park in Warsaw, the Aldragho Club in Piaseczno), the surveyed clubs offered a pension for horses. Moreover the Aromer Horse Riding Club in Józefin near Piaseczno offered also a veterinary clinic and full veterinary care [Table 3].

The basic infrastructure of the surveyed clubs was made up of similar outdoor facilities: the training ground, competition quads, paddocks, carousels, car parks for guests, playgrounds for children and adult leisure area, car parks and buildings: indoor riding halls, roofed carousels, covered lunches, stables, club and farm buildings. Inside the stables, there were cleaning rooms and saddles. There were also food storehouses and warehouses located nearby. In terms of infrastructure, the studied horse riding clubs had a rather similar program of outdoor facilities and buildings. In all the examined clubs, the whole area was fenced, guarded and illuminated after dark, including training grounds, paddocks, car parks for guests. Larger clubs, with the ambition of organizing sports competitions, have additionally quadrilaterals and crossbows; sometimes a separate square for show jumping training, fenced strips for the exercise of gallop and stands for spectators. At present, even small equestrian clubs (as for example the Cavallo Club in Warsaw) have indoor riding grounds allowing the horse riding lessons during all seasons of the year, in all weather conditions.

Among the studied horse riding clubs, the Pepeland Club in Łomianki had an extremely developed segment of additional sports and recreation equipment: tennis courts, a sports hall, a trampoline park, a playground for children with a rich program, a rope park, a mini zoo, a place designated to picnic and barbecue. One of the clubs had an indoor swimming pool and SPA (the Szumawa Club in Piaseczno), another one - apart from the club bar, also had a restaurant (the Chojnów Club in Baniocha). The interviews showed that for the sake of enriching the social atmosphere of equestrian clubs, the owners were trying more and more energetically to diversify their offer, not only in terms of the infrastructure directly related to equestrianism, but also complementary facilities, as attractively designed recreation areas and sports activities for children and adults.

As we noticed, many, especially non-urban clubs had ambitious plans to develop their club infrastructure – intending to build training areas, paddocks, merry-go-rounds, and indoor riding schools in the near future. Due to the recognition of the great importance of sport and social club events (sports competitions, joint social events, festivals, barbecues, tourist and recreation rides), as well as educational offers for school children – the main club buildings become an important element of the clubs, with a fireplace room, cafe, restaurant, toilets and

cloakrooms, administration rooms, technical facilities, seminar rooms, and a shop with equestrian accessories.

Moreover some horse-riding clubs offered accommodation and had several, up to a dozen, guest rooms (or had plans to build them). Near the main clubhouse, in a tidy garden, a playground for children was very often set up, surrounded by umbrellas, long chairs, sun beds and other lounge furniture.

In addition, high-class restaurants were created at equestrian clubs, with the ambition of a top-class culinary offer, meant not only for the club members, but also focused on people arriving especially for lunch or dinner (for example the Chojnów Club in Baniocha near Warsaw).

Horse riding clubs offer, staff qualifications

The offers of the surveyed equestrian clubs usually included horse-riding and recreational sports lessons conducted at various levels, horse riding for children and adults, carriage rides (in winter season – sleighs). In nine of the surveyed clubs, courses for the equestrian badge (Polish Equestrian Association certificate exams) were organized (Aldragho, Aromer, PGR Bródno, Eko-Farm, TKKF Hubertus, Legia Kozielska, Kuclandia, Patataj, TKKF Podkowa)⁴. The offer for club members included: sports camps for children (Dworek, Eco-Farm, TKKF Hubertus, Patataj), camps and horse rallies for adult members (Aldragho, Aromer, Patataj, TKKF Podkowa, Agmaja, LKS Wolta). It is to be noticed that the Chojnów Club in Baniocha had an unusual offer of ‘holidays in the saddle’ organized abroad (for example in Argentina). In all the examined clubs, horse-drawn carriage rides and sleighs, pony rides, integration events, festivities, bonfires and horse-riding picnics were offered. Some clubs organized sports competitions (on the club, regional and nationwide level): Aldragho, Aromer, Bałagula, PGR Bródno, Dworek in Okuniew, Eko-Farm Milanówek, TKKF Hubertus in Warsaw, Legia Kozielska in Warsaw, LKJ Kuclandia in Książnice, Patataj, TKKF Podkowa in Podkowa Leśna, Agmaja in Warsaw, Chojnów in Baniocha, Szumawa in Piaseczno, LKS Wolta in Brwinów). Among the examined clubs, only six conducted hippotherapy classes; they were: Pocięcha in Warsaw, PGR Bródno in Warsaw, Eko-Farm in Milanówek, TKKF Hubertus in Warszawa, Patataj in Kanie, TKKF Podkowa in Podkowa Leśna. It should be emphasised that the Bałagula Club in Dąbrowa Leśna near Łomianki had a quite special offer, namely training and renting horses for film productions (special cast offer).

In the surveyed clubs, the most frequently employed were horse riding instructors, equestrian sport instructors and horse riding coaches. The more varied

⁴ PGR – Państwowe Gospodarstwo Rolne (State Agricultural Farm), PGR farms were founded in 1949 focused on different types of farming, including horse studs and stud farms; PGR farms were mostly closed after 1990 (except stud farms, especially such internationally recognised horse studs as Michałowice, Książ or Janów Podlaski).

was the offer of a given sports club - the higher requirements had to be set for the employed staff. When small and medium-size horse riding clubs were considered, depending on the individual needs and number of hours of classes, usually there were two instructors/coaches employed (Aldragho Club) plus several certified instructors and trainers (Aromer, Dworek, Agmaja). Large equestrian clubs, which had many hours of varied activities at various levels in their offer, generally employed over 10 people. These included: the TKKF Hubertus in Warsaw – employing 2 horse riding instructors and 10 recreation instructors; Legia Kozielska in Warsaw – employing 9 equestrian trainers, 3 sport instructors and 1 recreation instructor; the Patataj in Kanie – employing 2 equestrian trainers, 4 sport instructors and 11 horse riding instructors; the TKKF Podkowa in Podkowa Leśna – employing 10 horse riding instructors. In several horse riding clubs, coaches and instructors were qualified to conduct classes with foreigners (for example Bałagała Club in Dąbrowa Leśna near Łomianki offered classes in English, German and Russian), which their managers emphasized in the club offer (website advertisements). The price of the ride was in such a case 10% to 20% higher (the TKKF Hubertus in Warsaw, the Bałagała in Dąbrowa Leśna). Apart from that the clubs usually employed, depending on their individual needs, from a few to a dozen of workers needed for office work, catering service; to work on farms, as shop assistants in their shops selling riding accessories; employees needed for maintenance of facilities and, depending on the number of animals, a team of stable and manual workers were needed.

Horse riding clubs development plans

The owners of Dworek Club in Okuniew would see many opportunities to invest in the club, but they had not enough space on their plot or financial means. Similarly, a leaseholder of the Trawers in Wolica, who saw the need for new investments, such as a clubhouse and a guest house, indoor riding hall, carousel – mentioned to us that his suggestions were rejected by the real estate owner and only minor renovations of existing buildings and outdoor facilities were accepted. The owners of the Szumawa Club in Piaseczno planned to expand the existing hotel offer, and the managers of the Agmaja in Warsaw were planning a clubhouse with such service facilities as toilets, changing rooms, technical rooms, a restaurant, a common room. The managers of the TKKF Podkowa in Podkowa Leśna planned an indoor riding school, carousels for horses, plus renovation of the existing facilities. The owner the Pepeland in Łomianki planned to extend the offer of sports training and further develop the range of recreational riding sessions. Managers of the Patataj Club in Kanie planned to expand the stable and build a permanent indoor riding arena. In the Kuclandia Club, an external washer was planned and pony riding for children was set up. In the Legia Kozielska Club, such repairs of buildings were planned as rebuilding of the tin container stables for solid and masonry, reconstruction of the carousel for the indoor facilities, re-

placement of the hippodrome surface. At the TKKF Hubertus Club in Warsaw, the management planed to expand the infrastructure, which due to the problems of approving investments and financial restrictions is not very likely in the near future). In the Eko-Farm Club in Milanówek, there were repairs of buildings planned, such as an extension of the pension for horses, and extending the offer of sports training. At the PGR Bródno Club, further development of riding courses, exchange of horses, and organization of more events were planned. The owners of the Aromer Club were planning to build a hotel segment for their guests (25 rooms with bathrooms). The managers of the Aldragho Club in Józefosław planned to build a solarium for horses, carousels, a covered washcloth, an indoor lung, as well as to repair the existing facilities and raise their standard.

It is to be underlined that only one of the surveyed horse riding clubs (Szumawa Club near Piaseczno) successfully applied for the EU funds for the development of the club. They obtained the grant and the construction of an indoor swimming pool and the arrangement of recreation areas around it were financed from this source. It seems, therefore, that this source of raising funds is still not sufficiently used.

The reactions and statements of other interviewed managers about their future development plans were surprising – they simply refused to answer this question. Even in the sports clubs definitely in need of improvement, it was argued that no investment plans were necessary in the near future because – in their opinion – the present status of the club was satisfactory.

Information about clubs and promotion policy

It should be emphasized that almost all of the managers of the surveyed clubs considered the promotion of clubs and reliable information about their activities to be very important. During the first stage of our research in 2008–2010, only the Cavallo Equestrian Club in Warsaw had its website, while during the second stage of the research in 2010–2014 only two clubs did not have their websites on the Internet. During the final stage of research (2016–2019), all riding clubs selected for research had their websites, the majority also promoted themselves on the social platforms (for example on Facebook).

Membership and other services costs policy

Despite the efforts repeated during the three consecutive stages of our field research, we had significant difficulties in obtaining some quantitative data (including statistical data) from several clubs. It was, among other information, reliable data on the number of club members and the price list of offers. Some managers refused to reply to the questions, arguing that the prices of services were individually negotiated with clients. Refusing to answer the question about the number of members of the club, they argued most often that in this case, their trade secrets about customer data were in force.

Despite the lack of full quantitative information on the price list of offers, we decided to take this factor into account, believing that even incomplete information sheds light on the conditions of practising equestrianism. In the surveyed clubs, the price variation of horse-riding classes reaches 50%. Individual horse riding session with an instructor (1 hour, weekend) costs 100 PLN on average. The cheapest offers came from the EkoFarm Club in Milanówek and the TKKF Club in Podkowa Leśna (70 PLN), the most expensive were the Legia Kozielska Club in Warsaw and the Chojna Club in Baniocha (120 PLN). It should be added that the majority of the studied clubs offered to their club members different types of group tickets or riding lessons in a group - and then the prices were lower. Diversified prices of rides depended on the level of advancement and form of riding. A good example of such a very detailed price list was submitted by the Patataj Club in Kanie. The lowest costs of recreational horse riding in a group up to 30 minutes were 35 PLN, while the specialist individual sports training (especially show-jumping classes) were the most expensive (110 PLN). Club members in some equestrian clubs could rent a horse for their own, exclusive riding (an average cost was about PLN 1500 / per month) [Table 3].

Significant differences in the prices of services, exceeding 50%, were also found on the price list of the pension for horses. In the surveyed clubs, the price of a horse guesthouse ranged from 900 PLN (the Agmaja Club in Warsaw, the Dworek Club in Okuniew) to 1,900 PLN (the Chojnów Club in Baniocha) for one-month stay. Clearly, in contrast to the horse riding price list, the prices of the horse guesthouse did not depend on the location of a club or its distance from the town centre. Such significant price differences resulted primarily from various benefits offered: the price of the cheapest guesthouse was renting a box for a horse, basic care, feeding (the Agmaja Club in Warsaw). In other clubs, the offer included additional services such as veterinary care and care products. In comparison to other studied resorts, the Chojnów Club in Baniocha had an exceptionally rich offer of a guesthouse. The price of the guesthouse offers, besides renting a horsebox, feeding, basic care and training of the horse, also horse health care, veterinary medicines and blacksmith. In many horse-riding clubs, if the owners agree to rent their horses for recreational riding sessions, the price of the guesthouse can be significantly reduced (for example, in the Patataj Club in Kanie even by 50%) [Table 3].

Final conclusions and discussion

On the basis of the presented analysis of the collected and ordered research material and after drawing generalized conclusions, it is possible to identify these socio-cultural factors that have a positive (indirect or direct) impact on the present and future development of the horse riding clubs in Warsaw and the Region of Mazovia.

The most important factors that have a positive impact are:

- Understanding and respecting the history and traditions of horse riding in Poland, as evidenced by a large percentage of answers to questions about the collection of horse riding publications, collecting souvenirs and works of art on the subject;
- Fascination with horse riding art, horses as very special animals, their intelligence and beauty, love for animals and the need for their closeness, as evidenced by the answers to the questions about the attitude to animals;
- Coming from a family (and, more broadly, the social environment), in which horse riding is popular and is an important way of recreation and pastime; still strong identification with the Polish equestrian tradition, e.g. the family tradition, stories and anecdotes, family photo album documenting;
- Fashion and media, promoted lifestyle of celebrities and the higher middle class (horse riding is an attribute of the image of this group alongside with polo and golf); aspirations to a lifestyle typical of affluent classes and the desire to impress one's friends;
- Caring for a nice, cultural and social atmosphere in the club, participation in sports and social events organized there; membership in the club meets the needs of social contacts, gives the satisfaction of contact with people with similar passions, interests, lifestyle;
- Doing horsemanship with family or friends (membership in the club strengthens existing family and social ties), which is confirmed by positive answers about the way of spending free time, a favourite form of vacation leave;
- Higher education and higher than average income (there was no such direct question, but indirectly we can infer the financial situation from the responses given on the request for longer holidays, including those spent abroad);
- The importance of a healthy lifestyle, observing the diet and regularly practising other sports, participation in forms of recreation other than horse-riding, which is confirmed by the positive answers of the majority of respondents;
- Knowledge of facts confirming the positive effect of horse riding on health and well being, on the quality of life (including the fight against stress, improvement of physical and mental condition);
- Passion for sports and willing participation in competitions, also in disciplines other than equestrianism, as evidenced by the respondents' answers;
- The desire to learn and improve your technique and riding style through regular exercises, participation in courses and riding with an instructor;
- Love of animals (horse-riders often breed a horse, a dog or other animals); getting pleasure and satisfaction from the possibility of contact with horses.

Factors that have a negative effect (direct or indirect) are:

- Financial costs and time-consuming nature this form of sport and recreation;
- Problems with the communication access to equestrian clubs;
- Lack of family traditions (social environment in which the researched person stays) horse riding as a way of spending free time;
- No interest in sport and active lifestyle;
- Fear of horses;
- Justified medical contraindications (allergy to the odour and fur of a horse);
- Low self-efficacy assessment, unjustified fears that health and physical fitness preclude this form of recreation;
- The reason for taking sports and recreational activities due to their appearance and/or age;
- Disrupted disability and lack of access to the equestrian club offering therapy, or riding lessons adapted to the needs of this group;
- A bit of a bustling atmosphere, snobbery and elitism of the club, fear of disapproval and being rejected by other members of the club.

Barriers of participation in the rides and the possibility of their abolition

Considering the identified factors hampering the development of horse riding clubs, the following proposals can be outlined to remove barriers and objectives:

1. Poor and limited offers of horse riding clubs.

Although horse riding is theoretically possible throughout the year, the summer offers and attendance at classes in the surveyed clubs significantly outweighs the winter, especially that during the summer holidays it is easier to interest club members in sports camps and horse rallies. For this reason, in the winter season horse riding clubs should offer some attractions that go beyond horseback rides, such as horse-drawn carriage rides, sleigh rides, indoor tennis and squash courts, indoor and outdoor team-playing areas, mini-golf, skate rings, well-kept playgrounds for children, indoor pools, etc. Such a richer club offer should be focused all year round on those family members who do not ride horses but want to spend weekends and/or holidays together. In addition to the horse-riding lessons for beginners, they should be offered carriage rides (and in the case of a travelling camp - the possibility of travelling by cart or carriage, or by bicycle).

It seems that when competing for customers, the horse riding clubs located in the suburban areas, should also provide a range of physical activities, such as: bicycle trips, fitness classes, jogging / Nordic walking, swimming, fishing ponds, playing fields for team games (volleyball and football), table tennis, mini golf, badminton, boule, archery, the possibility of organizing paintball games, canoeing, sailing trip sightseeing of nearby monuments, shooting training with firearms. Of course, only clubs having appropriate facilities, numerous well-qualified staff and appropriate surface reserves can provide such an offer. Based on the

feedback of the club members, it turns out that the annual events organized for members and friends are always welcome (for example club competitions open to everyone). The annual 'Hubertus' festivals, which take place in autumn, combined with club ceremonies or regular competitions, will certainly help build the club's traditions and strengthen the social connections of club members, as well as become an effective promotion. As Poland has great traditions in the fine art focused on beautiful equestrian themes, it seems that publishing albums dedicated to this topic, exhibitions of sculptures, paintings and graphics - works of contemporary creators dealing with equestrian issues, organized by horse riding clubs would not only be a nice diversification of the offer but could also play an important promotional and educational role.

2. High costs of participation in recreation and equestrian sports.

On the ground of our field studies, formal interviews and informal conversations with club members, participant observations - it is clear that the high cost and time-consuming nature of this form of sport and recreation is an extremely important barrier to horse riding (especially equestrian sports training). Of course, we are not able to answer the question to what level clubs can reduce the costs of horse riding and how high is the profit margin of the owners, from which they would be willing to give up. However, observing trends in the offer and the ever-growing rich and varied luxury clubs, focused primarily on very wealthy clubbers, it should be emphasized that the lack of modest clubs with a price reduced offer addressed to less affluent clients is noticeable. It seems that the opportunity to work out for a club to pay horse-riding hours would be extremely especially desirable for such clubs (as we noticed, only the TKKF 'Hubertus' had such proposals). Based on our research, we believe that there are no equestrian clubs providing lessons and riding equestrian equipment rentals on prices shaped for middle and low - income people (high school students, school children, large families). It is hard to imagine a different way to popularize this form of sport and recreation than to lower the prices. Naturally, prices cannot be reduced below a certain level, determined by the value of the horses and their maintenance (basic board and vet care). However, given the social role and the potential, multiple benefits of this form of activity – we are sure that there is also another solution worth considering: it is co-financing equestrian clubs, especially those operating in poorer municipalities, from external sources (EU funds, self – government bodies, government, non – government organizations) [19, 28, 31]. The scope of free riding lessons for school children and students, as well as for elder citizens should be much broader than it is at present, organized as part of PE classes, summer camps, the 3rd Age University PE classes. As it seems, it is also possible, in cooperation with the city and commune office, to introduce a system of discounts and concessions for residents paying taxes in the area (a similar policy to the one developed by the TKKF Podkowa Club in Podkowa Leśna), and at the

same time introduce tax breaks for sports clubs that provide useful activities for the benefit of the local community.

3. Time consumption of horse riding.

An important factor that significantly limits the availability of horse riding is free time resources. Equestrian clubs are generally located in the suburban zones, on the grounds of former farms. Fast and non-exhausting access to them requires your car, access by public transport means more than an hour of troublesome journey, usually mixed means of public transport. As one needs to be on the site about one hour before the ride, only weekends and holidays can be considered. That is why the equestrian clubs located within the administrative boundaries of cities, having good access by bicycle or public transport are so popular.

4. Barriers of participation in sports and equestrian recreation of the disabled (hippotherapy).

Apart from the economic, educational, ecological and recreational functions of horse riding, health therapy is extremely important. As we have noticed, the obstacles to participation in hippotherapy are primarily financial barriers. Unfortunately, at present, neither the NFZ nor charitable foundations can provide this type of therapy to all those in need of rehabilitation in the required scope. It should be emphasized that, for example, the TKKF Hubertus Club in Warsaw offers hippotherapy classes in exchange for services provided by the caregivers of sick children. It is the policy of the club to offer a few hours of therapy in exchange for physical or office work for the club. Surprisingly, the interest in such an offer, as we were informed in 2016, is minimal. The same problem applies to a limited number of people who practice para-equestrianism. This is the consequence of financial barriers as well as the lack of qualified staff and well-prepared horses.

5. Education and promotion of horse riding as a 'sport for all' idea.

We are sure that there is still a need to build a more convincing image of equestrianism as a sport suitable for everyone, a democratic sport, not elitism and snobbery. It requires emphasizing of the beneficial effects of horse riding on the physical fitness and mental condition of people of all ages. For example, educational workshops in the clubs (in form of school lessons) could be focused on the history of horse riding in the context of Polish history, or the advantages of riding in the context of physical and mental health. Because horse riding teaches respect for the natural world, empathy for animals, helps shape pro-ecological attitudes, it seems that this is another important reason for establishing the strong cooperation with schools in the neighbourhood of a given club. The activities in the form of trips to the club, horse riding classes and workshops can be extended for the period of holidays in the form of summer camps, day camps or hiking camps for older children. It is worth noting that the majority of the surveyed clubs offered such classes, but they were moderately popular and generally lacked interest of the local self-government bodies and departments of education. This is probably

another argument for direct cooperation with schools, teachers and parents. Perhaps an effective cooperation would start after appropriate agreements are signed between the Polish Equestrian Association and the Ministry of Education introducing the horse riding classes and workshops on equestrianism to the school syllabuses.

Conclusions and discussion

Based on the collected research material, it seems that the emergence of new horse riding clubs with diversified offers and enriching the offer of existing equestrian clubs is rational. It makes sense economically, ecologically, culturally and socially. It is also necessary to underline that there is a need to educate and popularize equestrian skills, indicating that horse riding is a form of recreation suitable for various social and age groups, despite many prejudices and disinformation.

First and foremost, there should be more small size, modest clubs, with lower price offers, located in suburban areas, but within good public transport access. It would be a mistake to assume that contemporary sport and equestrian recreation have – as it used to be years ago – an exclusively elitist colouring combined with a specific social class. Active sports and horse riding are indeed associated with financial outlays, but firstly, the wealth of the inhabitants of large Polish cities (especially the municipality of Warsaw) is constantly growing and secondly – thanks to numerous horse riding clubs – the offer could be diverse and increasingly available for various social groups [17, 33, 34]. The misunderstanding we would like to highlight – is the exaggeration of horse riding costs. Based on our research, we know that there are many small, modest sports clubs (admittedly with a poorer communication access from the centre of Warsaw), where you can learn horse riding in winter and autumn for 50% of the offered price. Riding accessories (including shoes and a toque) can be rented there for relatively small amounts. Therefore, this form of sport and recreation has a chance of further development in the future on condition that diversified offers are provided.

All in all, the multiple possibilities offered by equestrian sport and recreation build their potential in the social dimension – these are, first and foremost, the lack of sharp restrictions on the rider's ability (gender, age, skills, physical condition). Like other outdoor forms of activities, such as water sports, winter sports, hiking and cycling, horse riding provides opportunities to preserve and improve the physical and mental well-being of various social groups: women and men, children and adolescents, adults and the elderly, more and less physically fit people, experienced riders and beginners. As a result, just like other forms of physical activity, practising both sports and recreational horse riding provides a higher quality of life: greater efficiency, independence, good psychophysical fitness, physical, mental and social well being.

Naturally, due to the numerous barriers, horse riding will probably never be able to compete with the popularity of other forms of active recreation in the city: walking, Nordic walking, jogging, swimming, gardening, cycling, rollerblading or scooter, and in winter – running and ski walks. Nevertheless, providing Poles with equestrianism as an everyday opportunity to have an outdoor physical activity, especially when horse riding could be practised near their place of residence is of great importance for the rational use of leisure time, promotion of a healthy lifestyle. Because regardless of whether it is a sport passion or one of the forms of family recreation – horse riding should be considered, just like other forms of active rest, to be an integral element of the program promoting healthy behaviours of residents of large cities [17, 18].

Acknowledgements

This paper was based on the long-term, multi-staged statutory research projects: ds-144, ds-300 and ds-316, carried out at the Joseph Pilsudski Academy of Physical Education in Warsaw, supported by the Ministry of Science and Higher Education (years: 2008–2019).

Table 1. Equestrianism in the context of other popular forms of recreation and sport (studies of adult preferences in Poland and the UK)

	Favourite forms of sport and recreation	UK	Poland
1	Walking	68%	89%
2	Gardening	56%	69%
3	Swimming	43%	39.9%
4	Cycling	29.1%	66%
5	Yoga/ aerobics/ other forms	21.4%	19%
6	Golf	11.9%	0.001%
7	Horse riding	9%	1%
8	Jogging	8.8%	14.9%
9	Table tennis	5.3%	1.9%
10	Tennis	4.9%	1.1%
11	Squash	4.8%	1% (below)
12	Basketball, volleyball	2%	10%
13	Hockey, skating	1.9%	1%
14	Sailing/ windsurfing	1.1%	1% (below)

Source: Mogiła-Lisowska J. 2011 and GUS 2018 (data for Poland), Torkildsen G., 2002 and Williams S., Busswell J., 2003 (data for Great Britain); [17, 27, 30, 33, 34]

Table 2. Accessibility (isochronal) of selected horse riding clubs in Warsaw and neighbouring municipalities (reference point: PKIN), estimated time of access by car and travel time by public transport

	Name of the horse riding club	Distance (km)	Access by car (minutes)	Access by public transport
1	the Cavallo Horse Riding Club, the Royal Łazienki Park in Warsaw	3.8	8	24
2	Pociecha Horse Riding Club Park Skaryszewski in Warsaw	5.1	13	19
3	Horse Riding Club Tory Służewieckie in Warsaw	8.6	16	37
4	Horse Riding Club Aldragho in Józefosław near Piaseczno	17.8	33	77
5	Equestrian Club Aromer in Józefin near Zakręt	24	30	73
6	Horse Riding Club Bałagula in Dąbrowa Leśna near Łomianki	18.3	23	56
7	Horse Riding Club PGR Brodno in Warsaw (BW, WD) 9.2 km 18 minutes 28 minutes	9.2	18	28
8	Horse Riding Club Dworek in Okuniewo near Warsaw	24.1	31	64
9	Horse Riding Club Eko-Farm in Milanówek	38.9	32	43
10	Horse Riding Club LKS Wolta in near Brwinów	29	38	93
11	Horse Riding Club Szumawa in Piaseczno	26.8	35	64
12	Horse Riding Club Chojnów in Baniocha near Warsaw	25.2	43	120
13	Horse Riding Club Agmaja in Warsaw	7.6	25	31
14	Horse Riding Club TKKF Podkowa in Podkowa Leśna near Warsaw	28.6	38	94
15	Horse Riding Club Pepeland in Dziekanów Nowy near Łomianki	23.5	25	60
16	Horse Riding Club Patataj in Kanie near Pruszków	26.4	34	110
17	Horse Riding Club Kuclandia in Książenice near Warsaw	35	40	85
18	Horse Riding Club Legia Kozielska in Warsaw	6.3	15	34
19	Horse Riding Club TKKF Hubertus in Warsaw	7.7	17	33
20	Horse Riding Club SKJ Trawers in Wolica (Paszków) near Nadarzyn	21.8	27	76

Source: a) Field studies carried out by authors in the selected equestrian clubs of Warsaw and neighbouring municipalities (2008–2018); b) the GoogleMaps.pl computer application (www.google-maps.pl) used to obtain the presented data; [ds-144, ds-300 and ds-316 AWF Warszawa]

Table 3. Sample prices of services in the surveyed horse riding clubs in Warsaw and neighbouring municipalities

	Name of the horse riding club	The price of individual horse riding session with an instructor, one hour during the week-end (in PLN)	The price of a hotel for a horse: one month stay with board, no vet care (in PLN)
1	Horse Riding Club Cavallo in Łazienki Królewskie Park, Warsaw	100	1800
2	Horse Riding Club Pocięcha in Skaryszewski Park, Warsaw	100	No offer
3	Horse Riding Club Tory Służewieckie in Warsaw	80	No offer
4	Horse Riding Club Aldragho in Józefosław near, Piaseczno	Negotiable	Negotiable
5	Equestrian Club Aromer in Józefin near Zakręt	Negotiable	1400
6	Horse Riding Club Bałagula in Dąbrowa Leśna near Łomianki	Negotiable	Negotiable
7	Horse Riding Club PGR Brodno in Warsaw	90	Negotiable
8	Horse Riding Club Dworek in Okuniewo near Warsaw	90	900
9	Horse Riding Club Eko-Farm in Milanówek	70	Negotiable
10	Horse Riding Club Chojnów in Baniocha near Warsaw	120	1900
11	Horse Riding Club Agmaja in Warsaw	100	900
12	Horse Riding Club TKKF Podkowa in Podkowa Leśna near Warsaw	70	No offer
13	Horse Riding Club Pepeland in Dziekanów Nowy near Łomianki	110	No offer
14	Horse Riding Club Kuclandia, Książenice near Warsaw	100	Negotiable
15	Horse Riding Club Legia Kozielska in Warsaw	120	1500
16	Horse Riding Club Patataj in Kanie near Pruszków	75–115	1000
17	Horse Riding Club TKKF Hubertus in Warsaw	80–100	No offers
18	Horse Riding Club Szumawa in Piaseczno	110	1500
19	Horse Riding Club LKS Wolta, Żółwin near Brwinów	Negotiable	Negotiable
20	Horse Riding Club SKJ Trawers in Wolica (Paszków) near Nadarzyn	Negotiable	No offer

Source: Field studies carried out by authors in the selected horse riding clubs in Warsaw and neighbouring municipalities (2008–2018) [ds-144, ds-300 and ds-316 AWF Warsaw]

Bibliography

- [1] Adelman M., Knijnik Jorge D. (2013): *Gender and equestrian sport: riding around the world*. Dordrecht Publisher. Springer New York.
- [2] Chmiel K. (2009): *Jeździectwo w turystyce i rekreacji [A horse riding in tourism and recreation]*. Biała Podlaska.
- [3] Cohen L., Manion L., Morrison K. (2008): *Research Methods in Education*. Routledge. New York; <http://dx.doi.org/10.1080/19415257.2011.643130> (access in 2019).
- [4] Dąbrowski A. (ed.) (2009): *Udział Polaków w aktywnościach fizycznych i jego uwarunkowania [Participation of Poles in physical recreation and its conditions]*. AWF Warszawa. Warszawa.
- [5] DiGiacomo Mickey J. (2012): *Equine Assisted Psychotherapy activity manual: 22 new basic activities created for EAP*. EAGALA Publishing. Santaquin.
- [6] Domżał A., Należyty M., Solecka I. (2014): *Hipoterapia. Podręcznik dla lekarzy i rodziców [Hippo therapy. Directory for Physicians, Specialists and Parents]*. Polskie Towarzystwo Hipoterapeutyczne. Warszawa.
- [7] Finn M., Elliott-White M., Walton M. (2000): *Tourism and Leisure Research Methods. Data Collection, Analysis and Interpretation*. Pearson – Longman. Harlow.
- [8] Geld-Pieprzyca I. (2005): *Jeździectwo jako część kultury w wychowaniu młodzieży [Horse riding as part of culture in raising a Pole]*. [in:] Dziubiński Z. (ed.): *Sport jako rzeczywistość kulturowa*. Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, pp. 535–543.
- [9] Goodson L., Phillimore J. (2004): *Qualitative Research In Tourism*. Routledge. New York 2004; <http://dx.doi.org/10.4324/978203642986> (access in 2019).
- [10] Grobelny J. (1995): *Uwarunkowania rozwoju jeździectwa w świetle literatury przedmiotu [Conditions for the development of horse recreation in the light of the subject literature]*. Kwartalnik Naukowy AWF Poznań, No. 3–4; pp. 111–131.
- [11] Halemba P. et al. (2009): *Sport i turystyka niepełnosprawnych [Sport and tourism of the disabled]*. WSU Kielce.
- [12] Heipetz-Hengst Ch. (1997): *Jazda konna dla osób niepełnosprawnych [Horse riding for disabled people]*. PWRiL. Warszawa.
- [13] King B.M. (2009): *Statystyka dla psychologów i pedagogów [Statistics for psychologists and pedagogues]*. PWN. Warszawa.
- [14] Luxmoore K. (2008): *Introduction to equestrian sports*. Collingwood Vic Publishing. Landlinks London.
- [15] Malchrowicz-Moško E. (2018): *Sport Tourism – A Growth Market Considered from a Cultural Perspective*. Ido Movement of Culture, Journal of Mar-

- tial Arts Anthropology, vol. 18, issue 4, pp. 25–38; <http://dx.doi.org/1014589/ido.184./1> (access in 2019).
- [16] McGreevy P. (2011): *Equitation Science*. John Wiley & Sons. Hoboken; <http://dx.doi.org/10.1080/10888700802100819> (access in 2019).
- [17] Mogiła-Lisowska J. (2011): *Aktywność rekreacyjna dorosłych Polaków – uwarunkowania i styl [Recreational activity of adult Poles – conditions, style of participation]*. AWF Warszawa. Warszawa.
- [18] Narodowy Program Zdrowia 2007–2015 – Aneks do Rozporządzenia Nr 90/2007 z 15 maja 2007 [National Health Program for 2007–2015 – Annex to Resolution No. 90/2007 of 15 May 2007], 2007.
- [19] Pawlikowska-Piechotka A. (2015): *Europejskie tradycje rekreacji w mieście [European Tradition of Urban Sport and Recreation]*. AWF Warszawa. Warszawa.
- [20] Pawlikowska-Piechotka A., Łukasik N. (2014): *Sport and recreation in the historic parks of Warsaw: horse riding offer*. Turystyka i Rekreacja, Vol. II issue / 2014, AWF Warszawa, pp.157–165.
- [21] Pilch T. (2001): *Zasady badań pedagogicznych: jakościowe i ilościowe strategie [Principles of pedagogical research: quantitative and qualitative strategies]*. Wydawnictwo Żak. Warszawa.
- [22] Siwiński W. (1989): *Metody badań pedagogicznych w dziedzinie kultury fizycznej i turystyki [Methods of pedagogical research in the field of physical culture and tourism]*. AWF Poznań 1989; <http://dx.doi.org/10.1080/15438627.2018.1545648> (access in 2019).
- [23] Straus I. (1996): *Hipoterapia: neurofizjologiczne metody leczenia jeździectwem [Hippo therapy: neurophysiological healing gymnastics on horseback]* [in:] FRRRKDN. *Hipoterapia*. Kraków 1996.
- [24] Straus I. (2013): *Hipoterapia. Fizjoterapia jeździectwem i dzięki koniowi [Hippo therapy. Physiotherapy on horseback and by horse]*. Fundacja Hipoterapii. Warszawa.
- [25] Strumińska A. (2003): *Psychofizyczne i pedagogiczne aspekty hipoterapii dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną [Psychopedagogical aspects of hippo therapy of children and youth with intellectual disabilities]*. PWRiL. Warszawa.
- [26] Statystyczny Rocznik Warszawy 2007 [Statistical Yearbook of Warsaw 2007]. GUS. Warszawa 2008.
- [27] Torkildsen G. (2002): *Sport, Recreation and Leisure Management*. Routledge; <http://dx.doi.org/10.4324/9780203877517> (access in 2019).
- [28] Vael A.I. (2011): *Leisure and Tourism Policy and Planning*. CABI Publishing. London; <http://dx.doi.org/10247820113-0006> (access in 2019).
- [29] Williams C., Buswell J. (2003): *Service Quality in Leisure and Tourism*. CAB Wallingford. Oxon; <http://dx.doi.org/10.4324/9780203084717> (access in 2019).

- [30] Wolfram I. (2014): *The science of equestrian sports: The Riding, Practice, and Practice of the equestrian rider*. Routledge, Milton Park. Oxon; <http://dx.doi.org/10.1177/0047287514535844> (access in 2019).
- [31] Yan Jin H., McCullagh, P. (2004): *Cultural Influence on Youth's Motivation of Participation in Physical Activity*. *Journal of Sport Behaviour*, vol. 27.4 (Dec 2004), pp. 378–390; <http://dx.doi.org/10.1177/1359105310377812> (access in 2019).
- [32] Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Hipoterapii (2009): *Kanony polskiej hipoterapii [Canons of Polish Hippo Therapy]*. ZGPTH. Kraków.

Selected Websites

[33] WWW.stat.gov.pl (access in 2008, 2014, 2015, 2016)

[34] WWW.pzj.pl (access in 2015, 2016)

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Equestrian Clubs in Poland – Present State and Future Conditions of Development (Case Study of Warsaw and the Region of Mazovia)*.

Finansowanie

Autorzy otrzymali wsparcie finansowe w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Equestrian Clubs in Poland – Present State and Future Conditions of Development (Case Study of Warsaw and the Region of Mazovia)*, który powstał w oparciu o materiał następujących projektów statutowych: ds.-144, ds.-300 oraz ds.-316, realizowanych na AWF Warszawa przy wsparciu MNiSW.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Equestrian Clubs in Poland – Present State and Future Conditions of Development (Case Study of Warsaw and the Region of Mazovia)*.

Funding

The authors received support for the research, authorship, and/or publication of the article. Our paper *Equestrian Clubs in Poland – Present State and Future Conditions of Development (Case Study of Warsaw and the Region of Mazovia)* was elaborated on the basis of the following research projects: ds.-144, ds.-300 oraz ds.-316, undertaken at the AWF Warsaw University on the ground of MNiSW grants.

Agata HORBACZ *

<https://orcid.org/0000-0003-3911-9917>

Alena BUKOVÁ **

<https://orcid.org/0000-0002-8470-0236>

Program aktywności fizycznej dla seniorów

Jak cytować [how to cite]: Horbacz A., Buková A. (2019), *Program aktywności fizycznej dla seniorów*, Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2, 4, s. 173–186.

Program of Movement Activity for Seniors

Abstract

Lack of exercise reduces the necessary stimuli for the optimal psychosomatic development of seniors, which is why a large part of society has a need to participate in organized and planned physical exercises. It is advisable to offer an approach to the movement that would encompass the physical, mental and social spheres of the human being.

The aim of the work is to present an offer for a physical activity program for older women. We focus mainly on practical recommendations for physical activity of seniors, emphasizing health and thus their quality of life.

Each year, a number of new therapeutic methods and modern forms of treatment are introduced that affect the extension of life expectancy and reduce the mortality of older people. The use of more and more new diagnostic methods allows for a more effective diagnosis of older people, which is closely related to determining the appropriate directions of work with this group.

New action strategies related to physical exercises present connectivity with the growing health potential. Physical activity as part of a lifestyle is an enrichment of the quality of life, an expression of the culture of man and the culture of society.

* Mgr, PhD., Ústav telesnej výchovy a športu, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice, Slovensko; e-mail: agata.horbacz@upjs.sk,

** Mgr, PhD., Ústav telesnej výchovy a športu, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice, Slovensko; e-mail: alena.bukova@upjs.sk

VEGA Nr. 1/0825/17: Recommendations for physical activities in prevention and control of non-communicable diseases and their implementation in the eastern part of Slovakia.

Keywords: seniors, physical activity, prevention, health.

Streszczenie

Brak ruchu powoduje redukcję niezbędnych bodźców dla optymalnego spowolnienia procesów inwolucyjnych, dlatego też duża część społeczeństwa ma potrzebę udziału w zorganizowanych i planowanych ćwiczeniach fizycznych. Wskazane jest, aby oferować takie podejście do ruchu, które by objęło równocześnie sferę fizyczną, psychiczną i socjalną człowieka.

Celem pracy jest przedstawienie oferty programu aktywności fizycznej dla kobiet w starszym wieku. Skupiamy się głównie na praktycznych zaleceniach dotyczących aktywności fizycznej seniorów, kładąc nacisk na zdrowie, a tym samym na ich jakość życia.

Każdego roku wprowadza się szereg nowych metod terapeutycznych oraz nowoczesnych form leczenia, które wpływają na przedłużenie życia oraz zmniejszenie śmiertelności u osób w starszym wieku. Korzystanie z coraz nowszych metod diagnostycznych pozwala na skuteczniejszą diagnozę osób starszych, co pozostaje w ścisłym związku z wyznaczaniem odpowiednich kierunków pracy z tą grupą.

Nowe strategie działania związane z ćwiczeniami fizycznymi przedstawiają związek z rosnącym potencjałem zdrowotnym. Aktywność fizyczna jako część stylu życia jest wzbogaceniem jakości życia, wyrazem kultury człowieka i kultury społeczeństwa.

VEGA nr. 1/0825/17 pod tytułem: Zalecenia dotyczące aktywności fizycznej dla ryzykownych grup i ich realizacji we wschodniej Słowacji.

Słowa kluczowe: seniorki, aktywności fizyczna, prewencja, zdrowie.

Wstęp

Starzenie się jest naturalnym procesem, związanym z ludzkim życiem. Często stawiane są pytania o starzenie się, o sytuację ludzi starszych w społeczeństwie w obszarze opieki zdrowotnej, ekonomicznej, psychologicznej lub społecznej. Mimo wszystko okres ten niesie szereg problemów zdrowotnych, które dręczą osoby starsze i znacznie obniżają ich komfort życia. Dlatego też musimy z tymi problemami walczyć oraz pracować z pomocą prawidłowo dobranych ćwiczeń fizycznych. Aktywność fizyczna dla osób starszych musi spełniać kilka warunków [3].

Seniorzy mogą wykonywać wysiłki takie same, jak w okresie dojrzałym. Średnia dawka wysiłku fizycznego dla osoby powyżej 62. roku życia powinna wynosić około 2 godzin tygodniowo i mieć charakter umiarkowany. Czas ten może być stopniowo zwiększany nawet do 4–5 godzin tygodniowo. Trening osób starszych nie powinien być jednostronny. Ma na celu rozwijać i podtrzymywać na dobrym poziomie wytrzymałość, siłę, gibkość oraz koordynację ruchową, a także uwzględniać ćwiczenia równoważne zabezpieczające osobę starszą przed upadkiem.

Obecne opinie dotyczące intensywności, częstotliwości i czasu trwania aktywności fizycznej u osób starszych zmieniają się zasadniczo. Ćwiczenia aerobowe niezbędne do utrzymania funkcjonalnej wydolności aerobowej, która stopniowo zmniejsza się z wiekiem, przyjmowane są jako podstawa. W treningu osób starszych zaleca się ćwiczenia proste o charakterze cyklicznym (ćwiczenia zdrowotne, jazda na rowerze stacjonarnym, turystyka piesza itp.). Gimnastyka zdrowotna jest bardzo ważna dla utrzymania dobrego funkcjonowania układu mięśniowo-szkieletowego, gdzie głównie zalecane są ćwiczenia ruchomości stawów, rozciąganie, ćwiczenia rytmiczne i dynamiczne o odpowiedniej intensywności [12].

Obecnie kładzie się nacisk na konieczność wprowadzania do treningu osób starszych ćwiczeń siłowych z częstotliwością co najmniej 2 razy w tygodniu, co pozwala na spowolnienie procesów degradacyjnych w obrębie układu mięśniowo-szkieletowego, wzrost siły poszczególnych grup mięśni, utrzymanie i rozwijanie aktywnej masy ciała [3], [16], [15].

W trakcie treningu opartego na ćwiczeniach wzmacniających zajmujemy się również wzmacnianiem mięśni głębokich kręgosłupa oraz mięśni dna miednicy (CORE). Ćwiczenia wzmacniające dno miednicy mogą pomóc w usunięciu większości problemów związanych z nietrzymaniem moczu u seniorów [32].

Zalecane jest również połączenie programu siłowego i programu wytrzymałościowego mającego wpływ na determinanty sprawności funkcjonalnej seniorów [29]. Adekwatnie dobrane ćwiczenia fizyczne mogą zmniejszyć ryzyko upadków u seniorów w wieku 75 lat i starszych nawet o 75% [8].

Pozytywny wpływ ruchu na funkcjonowanie organizmu w wieku starszym nazywany jest zjawiskiem tzw. pozytywnego starzenia się (successful ageing). Osoby starsze systematycznie trenujące deklarują wyższą subiektywną ocenę swojego stanu zdrowia, lepsze samopoczucie z punktu widzenia fizycznego i psychicznego oraz cieszą się lepszą jakością życia [22].

Na podstawie wstępnej diagnostyki program treningowy musi zostać odpowiednio dostosowany do indywidualnych potrzeb seniorów.

Program dla seniorów powinien mieć charakter prewencyjny, oparty na naturalnym, umiarkowanym ruchu, mający w celu utrzymania optymalnego stanu fizycznego poprzez prawidłowy dobór środków metodycznych [25].

Ćwiczenia muzyczno-ruchowe, różne improwizacje ruchowe mają wartości lecznicze, które coraz częściej są również stosowane w psychoterapii: społeczny charakter tańca, różnorodność i atrakcyjność form tanecznych oraz możliwość oddziaływania na psychikę poprzez ruch, muzykę i kontakt psychiczny z ludźmi [24].

Aktywność ruchowa osób starszych powinna opierać się na systematycznym treningu aerobowym, przeprowadzanym zgodnie z indywidualnymi potrzebami i możliwościami fizycznymi człowieka [34].

Potwierdzono w badaniach, że ukierunkowane treningi aerobowe odgrywają ważną rolę w pierwotnej i wtórnej profilaktyce chorób sercowo-naczyniowych [6]. Prezentowane jest także ich efektywne zastosowanie w leczeniu pacjentów

z chorobą wieńcową i nadciśnieniem tętniczym [7]. Warto również podkreślić, że ćwiczenia aerobowe znacznie zmniejszają ryzyko miażdżycy [4]. W zakresie profilaktyki należy koniecznie poprawić stereotypy ruchowe, polepszyć mobilność w stawach oraz wytrzymałość i zręczność.

Zajęcia aerobiku i fitness na ogół pomagają spalić więcej kalorii, aby utrzymać optymalną masę ciała [18], zapobiegają również utracie masy kostnej (osteoporoza) i wpływają pozytywnie na jej odbudowę [30].

Ogólna aktywność fizyczna zwiększa siłę mięśni, pozytywnie wpływa na poprawę koordynacji ruchowej, co znacząco podnosi jakość życia seniorów [33], [23].

Wysiłek fizyczny powoduje wiele pozytywnych zmian w poszczególnych układach człowieka [10]. Największe zmiany obserwowane są w układzie krążenia, narządach ruchu oraz otyłości.

Zalecenia dotyczące aktywności ruchowej w profilaktyce chorób układu krążenia

W układzie krążenia, profilaktycznie stosowany trening (szczególnie wytrzymałościowy) ma duże znaczenie w zapobieganiu niewydolności krążenia, w chorobie wieńcowej, zmianach zatorowo-zakrzepowych naczyń mózgowych [9].

Autorzy [9] zalecają częstotliwość treningu minimalnie 3 razy w tygodniu. Intensywność ćwiczeń ma być umiarkowana (60–75% max. tętna). Czas jednostki treningowej miałyby wynosić od 20–60 min, średnio około 40 minut.

Rodzaj zalecanego treningu przez autorów [9], [10] to w większości ćwiczenia wytrzymałościowe z uzupełnieniem ćwiczeniami oporowymi.

Zalecenia dotyczące aktywności ruchowej w profilaktyce otyłości

W przypadku otyłości należy uwzględnić, oprócz wieku, sprawność fizyczną, stopień otyłości oraz choroby współistniejące. Dla danej osoby należy przygotować trening w formie atrakcyjnej, dostosowanej do jej zdrowotnych i fizycznych możliwości. Zalecana jest aktywność fizyczna wykonywana z obciążeniem własnego ciała: szybki marsz, nordic walking, gimnastyka podstawowa. Często proponowane są ćwiczenia wykonywane bez obciążania aparatu ruchowego: ćwiczenia w wodzie, pływanie, jazda na rowerze, wiosłowanie. Zalecane są głównie formy aerobowe, ćwiczenia statyczne wzmacniające główne grupy mięśniowe, gimnastyka odchudzająca w grupach, ćwiczenia gimnastyczne w domu czy łatwiejsza praca w ogrodzie. U osób z nadwagą przekraczającą 150% masy należy zalecać wyłącznie trening izometryczny. Aby spalić większą ilość tkanki tłuszczowej niezbędne jest prowadzenie dłuższej aktywności fizycznej – 5 i więcej razy w tygodniu przez co najmniej 30–40 minut. Zaczynamy krótszą aktyw-

nością, na przykład 15 minutową, i stopniowo zwiększamy jej długość od 5 do 10 minut co tydzień. Optymalny czas treningu dla osób odchudzających się to około 60 min. ćwiczeń o średniej intensywności (ćwiczenia aerobowe przez 30 minut, niższe obciążenia). Tempo ćwiczeń powinno zawierać się w zakresie 50–70% tzw. tętna maksymalnego.

Po latach doświadczeń związanych z prowadzeniem ćwiczeń dla osób w starszym wieku zalecamy trening wytrzymałościowy z elementami koordynacyjnymi, w którym nie może również zabraknąć ćwiczeń poprawiających gibkość i równowagę.

Zalety stretchingu według [1], [27], [5] :

- zwiększona sprawność fizyczna,
- lepsza umiejętność wykonywania kontrolowanych ruchów,
- zmniejszone ryzyko urazów stawów i ścięgien,
- zmniejszenie bólu mięśni,
- zmniejszone napięcie mięśniowe.

Podczas korzystania z ćwiczeń stretchingowych znacząco zwiększa się zakres ruchów, poprzez łagodne rozciąganie mięśni i ścięgien.

Za pomocą ćwiczeń równowagi (ćwiczenia równoważne, stabilizacji rytmicznej, chód reedukcyjny) możemy, według autorów [19] zwiększyć stabilność postawy. Odpowiedni trening równowagi (równoważący) może również poprawić u osób starszych funkcje równowagi oraz zapobiec możliwym upadkom [8], [35]. Pozytywny efekt 6-miesięcznego treningu domowego na równowagę dynamiczną (test tandemowy) u seniorów powyżej 70. roku życia wykazali w swoich badaniach także Nelson i in. [26].

Kobiety w starszym wieku lubią brać udział w zajęciach grupowych, dzięki czemu mogą nadal aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym. Ćwiczenia fizyczne wykonują chętnie przy akompaniamencie muzycznym. Ten sposób aktywności fizycznej okazuje się niezwykle użyteczny w praktyce. Potwierdzenie obserwacji zawarłyśmy w naszych pracach naukowych [13], [15], [16], dlatego też proponujemy urozmaicony program ćwiczeń.

Program aktywności fizycznej dla seniorów

Treść treningu dla seniorów (60 min., 2 razy w tygodniu):

1. Rozgrzewka całego organizmu (5–10 min., muzyka 120–125 BPM – Beats Per Minute – umiarkowane tempo ćwiczenia – marsz w miejscu, do przodu, do tyłu i do boku; proste podstawowe kroki zaczerpnięte z aerobiku klasycznego oraz elementy tańców klasycznych, latynoamerykańskich i ludowych).
W rozgrzewce używamy podstawowej metody nauczania choreografii – metody blokowej. Metoda ta służy do nauczania prostych kroków bazowych. Najczęściej stosowana jest w rozgrzewce bądź też w części głównej dla grup począt-

kujących lub seniorów. Bloki są nauczane oddzielnie. Korzystamy ze wzoru: /A+B/ + /C+D/. Uczymy oddzielnie bloków A i B, po czym łączymy je. To samo dotyczy bloków C i D. Na końcu dodajemy wszystkie bloki, według podanego powyżej wzoru. W rozgrzewce stosujemy tylko dwa bloki. Ze względu na zalecaną w treningu osób starszych niską intensywność ruchu stosujemy formę low impact aerobik. Ćwiczenia w ramach low impact aerobik nie są trudne do wykonania, stąd też niewielkie ryzyko kontuzji czy nadwyrężenia. W zestawie ćwiczeń stosuje się na przykład marsz, wymachy rąk i nóg, unoszenia kolan. Podczas wykonywania poszczególnych ruchów jedna noga ćwiczącego ma cały czas kontakt z podłożem. Nie wykonuje się na przykład podskoków czy też zmiany kierunku ruchu. Low impact aerobik jest zatem jak najbardziej dedykowany osobom starszym

Przykład bloku (32 takty):

Pełny temat, blok muzyczny obejmuje 32 takty muzyki, 1 takt – 4 bity, 1 fraza muzyczna – 8 bitów, 1 zdanie muzyczne – 16 bitów, 1 temat muzyczny – 32 bity. Liczba bitów na minutę określa tempo muzyki.

1 – 8 step touch (zaczynamy PN prawa noga)

1 – 8 grapevine (w obie strony)

1 – 8 cha-cha, mambo w przód (w obie strony)

1 – 8 leg curle – single (LN – lewa noga), single (PN), double (2 × LN)

Następnie rozpoczynamy cały blok LN dzięki zastosowaniu kroku leg curle-single, single, double w czwartej frazie muzycznej. Do wyćwiczonego przez grupę pierwszego bloku dodajemy drugi blok, również oparty na prostych krokach stosowanych w aerobiku.

Należy pamiętać, że choreografia powinna być symetryczna w celu uniknięcia przeciążeń jednej ze stron ciała.

2. Rozciąganie dynamiczne i równowaga dynamiczna (około 5–10 minut, muzyka 120–125 BPM).

2a) Rozciąganie dynamiczne obejmuje: krążenia ramion w przód i w tył, marsz na piętach, palcach, wykroki do przodu i do boku, wykroki z kontrolowaną rotacją tułowia w obie strony w celu poprawy elastyczności, równowagi, stabilności i mobilności [31], [1], [27], [5].

Rozciąganie dynamiczne i równowaga dynamiczna mają korzystny wpływ na poprawę ruchomości stawów oraz na polepszenie pracy układu sercowo-naczyniowego i oddechowego.

W stawach u seniorów powstają artrozy, ich ruchliwość się zmniejsza, a sztywność znacząco wzrasta, co powoduje ograniczenia w wykonywaniu codziennych podstawowych ruchów [21]. Dlatego w celu rozwoju elastyczności i mobilności całego ciała proponujemy wprowadzenie do treningu ćwiczeń zaczerpniętych z jogi, Pilates oraz systemu SPS (spirální stabilizace páteře – czeski język, tłumaczenie – spiralna stabilizacja kręgosłupa).

2b) Równowaga dynamiczna (około 5 min.)

Zalecamy stosować dwa, maksymalnie trzy ćwiczenia równowagi dynamicznej, które pomagają zmniejszyć ryzyko upadków i złamań. Niezwykle ważne jest bezpieczeństwo w trakcie wykonywania tych ćwiczeń. Dlatego też należy dobrać odpowiednią intensywność ćwiczeń oraz zapewnić pomoc współwiczającego lub wykorzystać dostępne przybory i przyrządy: kijki, krzesła, drabinki [28].

3. Główna część treningu:

3a) część aerobowa z elementami koordynacyjnymi (około 20 min., muzyka 125–130 BPM, tempo ćwiczenia średnie), mająca na celu rozwój ogólnych umiejętności wytrzymałościowych i koordynacyjnych. Ćwiczenia przy muzyce bardzo dobrze poprawiają równowagę ciała, rytmikę ruchów i orientację przestrzenną potrzebną seniorom w codziennym życiu.

Regularne wariacje ćwiczeń i wprowadzanie nowych elementów w trakcie zajęć pomagają poprawić koordynację ruchową oraz psychiczne cechy osobowości seniorów.

W głównej części zajęć możemy wykonać trzy albo cztery bloki, łatwe do zapamiętania przez naszych podopiecznych. Zasady nauczania: od łatwych do trudnych, od znanych do nieznanymi są tzw. zasadami stopniowania trudności.

1 – 8 grapevine (zaczynamy PN)

1 – 8 2 × V – step (PN)

1 – 8 2 × single knee up

1 – 8 1 × repeater 3 knee up (zmiana nogi, cały blok zaczynamy LN)

W budowaniu choreografii można również wykorzystać następujące kroki: march, double step touch, step out, salsa basic, krok polkowy i inne.

W metodzie blokowej utrzymujemy przemienność prawej i lewej strony, dzięki doborowi odpowiednich elementów. Podstawowym celem stosowania tranzycji jest utrzymanie intensywności ćwiczeń bez konieczności zatrzymania grupy w celu zmiany strony.

W naszym treningu wykorzystujemy formy mieszane, połączenie kilku grup ćwiczeń w celu pełniejszego zaangażowania mięśni całego ciała osób ćwiczących.

Ćwiczenie 1. Pozycja wyjściowa (PW): klęk podparty. Z wydechem wznosi nogi w tył do wyprostów na wysokość bioder. Z wdechem powrót do pozycji wyjściowej. Wykonać dwie serie po 8 powtórzeń na każdą stronę.

Ćwiczenie 2. PW: leżenie przodem, ramiona wyprostowane z przodu przed głową, kciuki skierowane w górę. Z wydechem wznosi prawej ręki i lewej nogi. Z wdechem powrót do pozycji wyjściowej. Wykonać naprzemiennie dwie serie po 8 powtórzeń na każdą stronę.

Ćwiczenie 3. PW: leżenie tyłem o nogach zgiętych w stawach kolanowych, dłonie oparte na potylicy. Naprzemiennie wznosi kończyn dolnych połączone z wydechami. Wykonać dwie serie po 8 powtórzeń na każdą stronę.

Ćwiczenie 4. PW: leżenie tyłem o nogach zgiętych w stawach kolanowych, ramiona wzdłuż tułowia. Z wydechem wznosi bioder do góry z napięciem mięśni pośladkowych.

Kolana, biodra i barki tworzą w górze jedną skośną linię-wdech. Na kolejnym wydechu powrót do pozycji wyjściowej. Wykonać dwie serie po 8 powtórzeń .

3b) ćwiczenia wzmacniające (około 20 min., muzyka 118–120 BPM) z obciążeniem własnego ciała lub z przyborami. W cyklu dwóch zajęć tygodniowo prowadzimy jeden trening oparty na ćwiczeniach wzmacniających, zaś drugi na ćwiczeniach zdrowotnych w celu poprawy stanu kręgosłupa i postawy ciała naszych senierek.

Preferujemy ćwiczenia wzmacniające, które skupiają się głównie na rozwoju zdolności wytrzymałościowych kończyn górnych i dolnych. W tym przypadku bazujemy na badaniu Milnona i wsp. [23], którzy określili istotne zmiany jakie zaszły w sile zarówno kończyn górnych, jak i dolnych, wytrzymałości, równowadze dynamicznej oraz elastyczności kończyn górnych po 4-tygodniowym programie ćwiczeń. W podobnie ukierunkowanych, prowadzonych przez nas badaniach dotyczących seniorów zaobserwowaliśmy istotne zmiany po 12-tygodniowym programie ćwiczeń usprawniających przy muzyce, gdzie przeważała gimnastyka funkcjonalna [16].

Po rozgrzewce i aerobowej części treningu seniorzy wykonywali ćwiczenia z 6-kilogramową sztangą, mające na celu wzmocnienie kończyn górnych i dolnych oraz aktywację mięśni CORE.

Ćwiczenie 1. PW: pozycja stojąca, stopy rozstawione na szerokość ramion, szeroki chwyt sztangi nachwytem na szerokość bioder. Podciąganie sztangi wzdłuż tułowia i spokojny powrót do pozycji wyjściowej. Aktywowane mięśnie – m. deltoideus lateralis, m. deltoideus anterior, m. supraspinatus i m. infraspinatus (ryc. 1). Ilość powtórzeń 8×, 2 serie.

Ćwiczenie 2. PW: jak wyżej, szeroki chwyt sztangi podchwytem na szerokość ramion – zgięcia i wyprosty przedramion. Aktywowane mięśnie - m. caput longum biceps i caput breve; wtórne - m. deltoideus i mięśnie przedramienia. Ilość powtórzeń 8×, 2 serie.

Ćwiczenie 3. PW: leżenie tyłem o nogach zgiętych w stawach kolanowych, chwyt sztangi nachwytem szerzej niż szerokość ramion, wykonać „bench press”. Aktywowane mięśnie - m. pectoralis major, m. deltoideus anterior i triceps brachii (ryc. 2). Ilość powtórzeń 8razy, 2 serie.

Ćwiczenie 4. PW jak wyżej „Pull-over“ ze sztangą w pozycji leżącej (ryc. 4). Aktywowane mięśnie m. pectoralis major, m. latissimus dorsi. Ilość powtórzeń 8×, 2 serie.

Treningi powinny mieć charakter długotrwały, mniej intensywny. Seniorzy powinni wykonywać ćwiczenia statyczne w 2 seriach po 8–10 powtórzeń, 2–5 razy tygodniowo [2].

Na fotografiach widzimy grupę seniorów, którzy systematycznie 2 razy w tygodniu uczeszczają na treningi organizowane przez klub TJ Slávia w Košicach.

Ryc. 1–4 przedstawiają trening senierek z 6 kilogramowymi sztangami [15] w Klubie TJ Slávia UPJŠ Košice w Słowacji w sekcji Aerobik i Fitness.

Ryc. 1. Podciąganie sztangi wzdłuż tułowia w pozycji stojącej

Ryc. 2. „Bench press“ w pozycji leżącej

Ryc. 3. Wyciskanie sztangi w pozycji leżącej

Ryc. 4. „Pull-over“ ze sztangą w pozycji leżącej

4. Końcowa część treningu

Zawartość tej części zajęć to głównie ćwiczenia kompensacyjne: rozciąganie statyczne, ćwiczenia oddechowe i relaksacyjne (około 5–7 min.) wykonywane przy odpowiednio dobranej muzyce relaksacyjnej. Zgodnie z zaleceniami autorów [27], proponujemy ćwiczenia statyczne rozciągające, które są dobrą metodą regeneracji i relaksacji. Wraz z ćwiczeniami statycznymi niektórzy autorzy radzą wykonywać dynamiczne ćwiczenia oddechowe połączone z ruchami kończyn górnych i dolnych oraz tułowia [20]. Ćwiczenia zastosowane w tej części treningu poprawiają krążenie krwi, przyczyniając się między innymi do lepszego odżywiania w strukturach stawu barkowego i biodrowego. W stawach zmniejsza się tarcie z powodu podrażnienia proprioceptorów, w obszarze stawów wzrasta przepływ informacji do ośrodków nerwowych co pomaga odruchowi uwolnienia aż do relaksacji [17].

Na zajęciach dla seniorów wykonuje się więcej statycznych asan zwłaszcza tych w pozycji siedzącej np. pozycja motyla czy pozycja dziecka. Pozycje w klęku, np. pozycja kota, psa, wielbłąda czy pozycja zająca. Szczególną uwagę poświęca się usuwaniu napięcia z odcinka lędźwiowego kręgosłupa. Ćwiczenia tego typu pozwalają zwalczyc sztywność mięśni i stawów, przywrócić ciału gibkość. Pozycje stojące – pozycja wojownika czy pozycja trójkąta – zmniejszają sztywność nóg i bioder, pozwalają wypracować silną, stabilną postawę ciała. Pod koniec zajęć wykonywane są asany leżące służące relaksacji i odprężeniu. Towarzyszą im ćwiczenia oddechu (elementy pranajamy) i koncentracji.

Joga dla seniorów ma charakter terapeutyczny. Nie jest nastawiona na wykonywanie skomplikowanych ćwiczeń w różnych sekwencjach.

Wnioski

Na podstawie uzyskanych przez nas wyników badań naukowych oraz wieloletnich doświadczeń z realizacją programów treningowych dla starszych kobiet [13], [14], [15], [16] sformułowaliśmy następujące propozycje praktyczne:

1. Proponujemy zapewnić testowanie umiejętności motorycznych i pomiary składu ciała seniorów (w naszej grupie wykonywaliśmy je prawidłowo w roku 2015, 2017, 2019). Testowanie umiejętności motorycznych wykonywaliśmy testami – Senior Fitness Test (Rikli, Jones, 2001). Test ten zalecany jest przez Międzynarodową Radę Nauk o Sporcie i Wychowaniu Fizycznym (ICSSPE – CIEPSS) jako użyteczny w ocenie sprawności fizycznej osób w starszym wieku (powyżej 60 roku życia) i umożliwia obserwację stopniowego obniżania się sprawności z wiekiem. Pomiary składu ciała analizatorem In Body 230, który mierzy: masę mięśni szkieletowych, całkowitą objętość wody w organizmie, beztłuszczową masę ciała (FFM), wskaźnik masy ciała (BMI), wskaźnik talia-biodra (WHR), procentową zawartość tkanki tłuszczowej (PBF), podstawową przemianę materii (BMR), kontrolę tkanki tłuszczowej i inne).
2. Polecamy realizować dwa razy w tygodniu program siłowo-wytrzymałościowy z elementami koordynacyjnymi (sztangi 6 kg, ciężarki 1 kg do 1,5 kg) oraz niezbędnymi dla seniorów ćwiczeniami równowagi. Uważamy ten program za wystarczający do poprawy parametrów składu ciała i zdolności fizycznych seniorów.
3. Proponujemy przestrzeganie podstawowych zasad dotyczących ćwiczeń: prawidłowej pozycji wyjściowej, precyzyjnego ruchu, świadomego oddychania, współpracy przy ćwiczeniach wzmacniających mięśnie brzucha i dna miednicy (głównie ćwiczenia ze szkoły Pilates Institute).
4. Proponujemy włączanie przyborów do różnych rodzajów ćwiczeń aerobowych (hantle, gumy elastyczne, ekspandery, małe piłki gimnastyczne, drewniane kijki, ręczniki, chusty itp.). Celem jest większe zaangażowanie różnych grup mięśni podczas ćwiczeń, różnorodność wariantów danego ćwiczenia, a co za tym idzie uatrakcyjnienie zajęć i polepszenie samopoczucia ćwiczących seniorów.
5. Naszym zdaniem ćwiczenia jogi pomagają w poprawie stanu kręgosłupa oraz mięśni tułowia. Zwiększają gibkość kręgosłupa, a także mobilność i elastyczność bioder oraz ramion.
6. Polecamy systematyczne i długotrwałe stosowanie programów ćwiczeń fizycznych z uwzględnieniem bezpieczeństwa i przeciwwskazań do współistniejących chorób.
7. W przypadku niepełnosprawności ruchowej lub przewlekłej choroby osobom w podeszłym wieku zalecamy, aby program aktywności fizycznej został od-

powiednio dla nich zaplanowany oraz prowadzony przez doświadczonego specjalistę (zajęcia indywidualne).

Bibliografia

- [1] Alter M.L. (1999): *Strečink. 311 protahovacích cvičení pro 41 sportů*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169763-X.
- [2] Biernat E. (2014): *Trening zdravotny seniorów*. ASOS 2014–2020. Rządowy Program na rzecz aktywności społecznej na lata 2014–2020. [online] [cit. 22.09.2018]. Pobrane z: <http://www.senior.inicjatywy.org/wp>
- [3] Bunc V., Štilec M. (2007): *Tělesné složení jako indicator aktivního stylu seniorek*. Česká kinantropologie, 2007. 11, 3, pp. 17–25.
- [4] Cooper K.H. (1990): *Aerobický program pre aktívne zdravie*. Bratislava: Šport: 334, s. ISBN 80-7096-073-6.
- [5] Chatzopoulos D., Galazoulas C., Patikas D., Kotzamanidis C. (2014): *Acute effects of static and dynamic stretching on balance, agility, reaction time and movement time*. Journal of Sports Science and Medicine 13(2), 403–409.
- [6] El Ansari W., Stock C., John J. et al. (2011): *Health promoting behaviours and lifestyle characteristics of students at seven universities in the UK*. Cent. Eur. Public Health, 19/4: 197–204.
- [7] Evans W.J. (1999): *Exercise training guidelines for the elderly*. Med.Sci.Sport & Exercise, 31/1: 12–17.
- [8] Drăgoi D., Popescu R., Trăistaru R. et al. (2010): *A multidisciplinary approach in patients with femoral Neck fracture on an osteoporotic basis*. Romanian Journal of Morphology and Embryology 2010; 51 (4): 706–711. [online] [cit. 2018-01-16], <http://www.rjme.ro/RJME/resources/files/510410707711.pdf>
- [9] Drygas W., Kwaśniewska M., Szcześniewska D., Kozakiewicz K., Głuszek J., Wiercińska E., Wyrzykowski B., Kuriata P. (2005): *Ocena aktywności fizycznej dorosłej populacji Polski. Wyniki programu WOBASZ*. Kardiologia Polska, 63 (supl. 4): 665–669.
- [10] Jegier A. (2006): *Aktywność ruchowa w promocji zdrowia oraz zapobieganiu chorobom przewlekłym*. W: A. Jegier, K. Nazar, A. Dziak (red.), *Medycyna Sportowa*. Warszawa: PTMS.
- [11] Chludilová V., Mířková L., Havelková A. aj. (2008): *Intervalový a kontinuální trénink v kardiiovaskulární rehabilitaci mužů po akutním infarktu myokardu: ovlivnění aerobní kapacity a výkonnosti na úrovni anaerobního prahu*. W: *Optimální působení tělesné zátěže*. Hradec Králové: GAUDEAMUS při Univerzitě Hradec Králové, 2008. s. 71–76, 6 s. 858. ISBN 978-80-7041-994-6.

- [12] Havlíčková L. a kol. (2004): *Fyziologie tělesné zátěže I*. Obecná část. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. 203 s. ISBN 80-7184-875-1.
- [13] Horbacz A., Dračková D., Buková A. (2018): *The effect of two different training programs on the body composition of senior women*. W: *Physical Activity Review*. ISSN 2300-5076. Vol. 6, s. 227–236. <http://dx.doi.org/10.16926/par.2018.06.27>.
- [14] Horbacz A., Dračková D. (2017): *Cvičenie s tyčami pre seniorov*. W: *Telesná výchova & šport*. ISSN 1335-2245. Roč. 27, č. 2, s. 41–44.
- [15] Horbacz A., Buková A., Zelko A. (2016): *Changes in body composition of senior females induced by strength-endurance motor program*. W: *Kultura Fizyczna*. ISSN 1895-8680. Vol. 15, no. 3, s. 75–89. <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2016.15.23>.
- [16] Horbacz A., Majherová M. (2015): *Pravidelná pohybová aktivita a úroveň pohybových schopností senioriek*. W: *Pohyb a kvalita života 2015: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 9788055808475. S. 30–40.
- [17] Hošková B., (2004): *Kvalitní kompenzace pohybového zatížení je v tělesné Výchově a ve sportu nutností*. W: *Těl. Vých. Sport Mlád.* č. 2. s. 24–25. Praha: FTVS UK.
- [18] Kalvach Z., Zadák Z., Jiráček R. a kol. (2004): *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing. ISBN 8024705486.
- [19] Kalvach Z., et al. 2008. *Geriatrické syndromy a geriatrický pacient*. Praha: Grada Publishing, 2008. 336 s.
- [20] Kanášová J. (2014): *Kompenzačné cvičenia na úpravu svalovej nerovnováhy*. Bratislava: Ševt a.s., 115 s. ISBN 978-80-8106-060-1.
- [21] Kaptein S.A., Gignac M.A., Badley E.M. (2009): *Differences in the workforce experiences of women and men with arthritis disability: A population health perspective*. *Arthritis and rheumatism*, 61 (5), p. 605–613. <https://doi.org/10.1002/art.24427>.
- [22] Kozdroń E. (2006): *Zorganizowana rekreacja ruchowa kobiet w starszym wieku w środowisku miejskim*. Warszawa: AWF; 219 s. ISBN 83-89630-13-3.
- [23] Milton D. et al. (2008): *The Effect of Functional Exercise Training on Functional Fitness Levels of Older Adults*. W: *Gundersen Lutheran Medical Journal*. Vol. 5, no. 1: 4–8.
- [24] Mapa pomocy osobom starszym. Metody pracy z seniorami. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Kraków (2012): [online] [cit. 2018-01-01]. Pobrane z: <https://www.rops.krakow.pl/pobierz-plik/53.html>
- [25] Moskalewicz B., Goryński P. (2007): *Sprawność fizyczna osób starszych i jej uwarunkowania*. *Sprawna Starość* 2007; 1: 19–27.
- [26] Nelson ME, et al. (2004): *The effects of multidimensional home-based exercise on functional performance in elderly people*. *The journals of gerontology. Series A, Biological sciences and medical sciences*. 59 (2), s. 154–60.

- [27] Nelson A.G., Kokkonen J.J. (2009): *Strečink na anatomických základech*. Praha: Grada Publishing, 144 s. ISBN 247-80-247-2784-4.
- [28] Pohybová aktivita a seniori. Zdraví.Euro.cz. [online] [cit. 2018-05-29] Dostupné na: https://zdravi.euro.cz/clanek/pohybova-aktivita-a-seniori-479567?seo_name=mlada-fronta-noviny-zdravi-euro-cz.
- [29] Šimonek J. (2000): *Zdravie a pohybová aktivita žien v postproduktívnom veku*. W: *Aktualizácia pohybovej aktivity občanov*. Bratislava: FTVŠ UK, 2000. s. 48–54.
- [30] Šteňová E., Šteňo B., Baqi L. (2008): *Možností prevencie a liečby primárnej osteoporózy v ambulancii lekára prvého kontaktu*. *Via pract.*, 2008, roč. 5 (1): 34-38.[online] [cit. 2016-03-01] <http://www.viapractica.sk/index.php?page=pdf.php?>
- [31] Štulrajter V. a kol. (1984): *Strečing, cvičenia kĺbovej pohyblivosti*. Bratislava: MO SÚV ČSZTV.
- [32] Švihra J., Baška T., Martin M. et al. (2001): *Prevalencia ženskej močovej inkontinencie v Slovenskej republike*. W: *Urológia*; 7: 29–34.
- [33] Toraman N.F., Erman A., Agyar E. (2004): *Effects of Multicomponent Training on Functional Fitness in Older Adults*. *Journal of Aging and Physical Activity*, vol. 12(4): 538–53.
- [34] Wannamethee S.G. (2006): *Exercise really is good for you*. *Heart*, 92: 1185. <http://dx.doi.org/10.1136/hrt.2006.093674>.
- [35] Wong A., Lan C. (2008): *Tai Chi Chuan*. *Hong Kong: Karger, 2008*. *Tai Chi and Balance Control*, vol. 52, s. 115–123. <https://doi.org/10.1159/000134291>.
-

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Program aktywności fizycznej dla seniorów*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Program aktywności fizycznej dla seniorów*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Program aktywności fizycznej dla seniorów*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Program aktywności fizycznej dla seniorów*.

PRZEGLĄD WYDAWNICTW

Dariusz SŁAPEK*

<https://orcid.org/0000-0002-9477-96-97>

Jak to się robi w Poznaniu! R. Wryk, *Poznaniacy na Igrzyskach Olimpijskich (1924–2018)*, Poznań 2018, ss. 367.

Jak cytować [how to cite]: Słapek D., *Jak to się robi w Poznaniu! R. Wryk, Poznaniacy na Igrzyskach Olimpijskich (1924–2018), Poznań 2018, ss. 367*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 189–194.

Nie podejmuję się szacowania liczby prac naukowych i tych bardziej popularnych (ta subdywizja nie wydaje się zresztą najważniejsza), które centrum swego zainteresowania uczyniły z polskich olimpijczyków. Katalogi rodzimych bibliotek uniwersyteckich pozwalają jednak niemal organoleptycznie dowieść, że w ich zasobach aktualnie pozostaje ponad pięćdziesiąt prac poświęconych polskiemu olimpijczykom, które materię faktograficzną z nimi związaną uporządkowały wedle kryterium topograficznego. Oczywiście, powstały publikacje, które posłużyły się również innymi kryteriami ordynku opartego na odmiennie zdefiniowanej proveniencji olimpijczyków (np. ukończone uczelnie, przynależność klubowa, reprezentowane dyscypliny)¹. Są one jednak zdecydowanie mniej liczne, co przekonuje do opinii, że to wspólnoty geograficzno-administracyjno-samorządowe (regiony, miasta i gminy) stanowią najbardziej trwałe (szeroki pewnie też) krąg odbiorców, ale i – poniekąd- inspiratorów powstawania prac

* Instytut Historii UMCS w Lublinie

¹ Pozwalam sobie na pewną ogólnikowość moich rozważań głównie z tego powodu, że wszystkie znane mi prace, których powyższa refleksja dotyczy, wyszczególnione zostały w książce D. Słapek, M. Powąła-Niedźwiecki, P. Markiewicz, *Lubelscy olimpijczycy*, Lublin 2018, zwłaszcza s. 18–21. Warto dodać, że znakomitego przeglądu polskiej biografistyki olimpijskiej dokonał też R. Wryk, *Olimpijczycy II Rzeczypospolitej*, Poznań 2015, s. 12–25.

honorujących olimpijczyków. Nie chcę ferować arbitralnego sądu, że lokalny patriotyzm bywa silniejszy i powszechniejszy niżli sentyment wobec ukończonej uczelni, wierność w stosunku do reprezentowanego klubu sportowego czy nieco abstrakcyjna przynależność do uprawianej dyscypliny. Wydaje się jednak, mimo że sąd ten weryfikuję jedynie w oparciu o tak miłą podstawy jak dominacja prac typu *Poznaniacy na Igrzyskach Olimpijskich*, że niewiele w tym wartościowaniu ryzykuję...

Już na tej podstawie stwierdzić należy, że praca poznańskiego historyka Ryszarda Wryka² wpisuje się w ten właśnie nurt omawianej literatury, której potrzebę powstania uzasadnia pielęgnowanie uwagi wobec małych ojczyzn, rozbudzanie lokalnego patriotyzmu i dumy wynikającej z przynależności do określonej (raczej tej samej, co olimpijczyk) wspólnoty. Szerokość i wartość, jeśli tymi słowami oddać można siłę i popularność tego nurtu, stanowić może asumpt do refleksji nad wcale nieakademickim problemem, które kumuluje się w pytaniu, do kogo właściwie „należą” olimpijczycy? Wielkie encyklopedie słownikowo-encyklopedyczne, które zresztą rozpoczęły zainteresowanie polskimi olimpijczykami³, sugerowały, że można o nich mówić niemal w kategoriach dobra narodowego. Wydany w roku 1979 *Mały słownik biograficzny warszawskich olimpijczyków 1924–1976* (red. A. Falba, H. Młodzianowska, Warszawa) nie okazał się przełomem w kreowaniu nieco innego postrzegania polskich olimpijczyków, bo dopiero początek lat 90. XX wieku otworzył epokę, w której swego rodzaju „zapotrzebowanie” na bohaterów aren sportowych zgłaszać zaczęły lokalne wspólnoty⁴. Warto zaznaczyć, że te dwie perspektywy bynajmniej się nie wykluczają i nie kłócą ze sobą, a stan kohabitacji między nimi znakomicie przedstawiła Halina Zdebska w interdyscyplinarnej pracy *Bohater sportowy. Studium indywidualnego przypadku Bronisława Czecha (1908–1944)*, wydanej w Krakowie w 1997 r.

W poszukiwaniu tożsamości olimpijczyków (także przy próbach odpowiedzi na pytanie, do kogo należą?) niezwykle często – niestety – zapomina się o tym,

² To jeden z doprawdy niewielu polskich historyków uniwersyteckich, który bez żadnego ryzyka powiedzieć o sobie może, że efektywnie uprawia tak trudną i skomplikowaną (o jej wadze i potrzebie nie wspominam) subdyscyplinę jak historia sportu. Nie miejsce, aby przekonywać do tej opinii niezmiernie długą listą publikacji Pana Profesora i formami honorowania jego znakomitego dorobku (także w zakresie dziejów polskiego olimpizmu!) nie tylko w środowisku historyków...

³ Za powojennego prekursora uznać należy bez wątpienia Z. Głuszka i jego książkę *Polscy olimpijczycy*, Warszawa 1971. Wszystkie inne prace tego nurtu biografistyki olimpijskiej zostały omówione w opracowaniach wymienionych w przypisie nr 1. Patrz też: K. Hądzelek, *Przedmowa*, [w:] B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich. Od Chamonix i Paryża do Soczi 1924–2014*, Warszawa 2014, s. VII–XV.

⁴ Wedle moich wyliczeń, w okresie od pocz. lat 90. powstało 49 takich prac! Nie wiedzieć, jaki wpływ na ten boom miały zmiany polityczne, a zwłaszcza reforma samorządowa. Przypuszczam, że to właśnie ona skierowała zainteresowanie regionalistów ku sportowi lokalnemu i przyniosła w efekcie setki monografii lokalnych klubów i nie do końca policzalne/poznane biografie wielu sportowców (mam tu na myśli efemeryczną samorządową prasę i wydawane bez numeru ISBN książki...).

że kwestia bohaterów sportowych pewnie nawet nie istniałaby, gdyby nie ruch olimpijski i towarzysząca mu piękna idea olimpijska (to także jej depozytariuszami pozostają olimpijczycy!). Wspaniałe wartości za tą ostatnią stojące i mocno przez nią promowane bywają zatem marginalizowane, niekiedy nawet pomijane i przemilczane. Staje się to niemal immanentną cechą wielu monografii traktujących o olimpijczykach (dosłownie, wyłącznie o nich!). Ten rodzaj ograniczenia/zaniechania, jak sądzić, prowadzi do pewnego rozchwiania koniecznych proporcji, a przy tym nieco roznieca różne partykularyzmy. Włącza bowiem myślenie oparte niemal wyłącznie na kategoriach narodowych (w których tkwi przekonanie, że sport to wojna minus strzelanie⁵) lub lokalnych (zwycięzca i triumfator jest tylko i wyłącznie nasz!).

Ma to tę konsekwencję, że w omawianej literaturze dominują słowniki biograficzne, które jedynie przy dobrej woli oceniającego istotnie określić można mianem biografistyki olimpijskiej. Przeładowane faktografią i skoncentrowane na wynikowej wizji sportu biogramy zamazują i przysłaniają perspektywę olimpijską, a przecież to te wyjątkowe igrzyska wykreowały wielkich mistrzów, dając tym samym najpoważniejszy asumpt do pisania o nich, zajmowania się nimi, pielęgnowania pamięci o nich etc.

Zapewniam, że w Poznaniu robi się to zgoła inaczej! Warto tej odmienności poświęcić nieco uwagi, choćby po to, aby wyjątek stał się regułą. Nieco awansem zatem czynię z książki R. Wryka, *Poznaniacy na Igrzyskach Olimpijskich*, godny naśladowania wzór dla tych wszystkich, którzy dokonania swych rodaków i ziomków uhonorować zapragną szczegółną, olimpijską publikacją⁶.

Zacząć wypada od kategorycznego stwierdzenia, że kolejna olimpijska monografia R. Wryka nie jest z całą pewnością zbiorem chronologicznie lub alfabetycznie uporządkowanych biogramów⁷. Te stanowią przecież jedynie stu stronicowy aneks (s. 213–313)⁸, składający się z 225 raczej notek biograficznych niż

⁵ „Serious sport... is war minus the shooting” – słowa te wypowiedział George Orwell w końcu 1945 roku. Cyt. za N. Spivey, *The ancient Olympics*, Oxford 2005, s. 1–2.

⁶ Nie ulega bowiem żadnym wątpliwościom, że potrzeba pisania o polskich olimpijczykach trafia pod strzechy. Rok temu pisałem: „[...] nie liczba i jakość osiągnięć sportowych stają się wyłącznym powodem zainteresowania olimpijczykami, są [nimi, dop. D.S.] artykuły «olimpijskie» publikowane w periodykach gminnych i powiatowych, które wobec tego uznać należy za bodaj najbardziej skuteczny nośnik idei olimpijskiej i jednocześnie świadomy akt budowania w oparciu o nią poczucia wspólnotowości, lokalnej dumy etc.”. Patrz szerzej: Słapek i in., dz. cyt., s. 24.

⁷ Nie był nimi już *Sport olimpijski w Polsce 1919–1939. Biogramy olimpijczyków* (Poznań 2006), ani *Olimpijczycy II RP* (patrz nota 1), ani *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej* (Poznań 2016).

⁸ Pracy towarzyszą też inne aneksy, o których, jeśli poświęcać im krótką choćby uwagę, rzec można, że nie zadowolą wyłącznie statystyków sportu, przydadzą się też historykom, a pewnie socjologom także. Tych ostatnich zadowolą z pewnością *Portret zbiorowy poznańskich olimpijczyków* (s. 197–211), rodzaj socjologicznego szkicu, który jako nowa jakość w polskiej biografistyce olimpijskiej pojawił się już we wcześniejszych olimpijskich monografiach R. Wryka.

rozbudowanych biogramów. Wydaje się, że służą one wobec tego w charakterze przypisów objaśniających i porządkujących wiedzę o postaciach pojawiających się w zasadniczych częściach pracy. Nie ulega wątpliwości, że honorują one poznańskich olimpijczyków, ale nie stanowią jedynej formy narracji ich dotyczącej. Ogromnej roli nabierają bowiem dostrzegalne w pracy R. Wryka konteksty. Rzec nawet można, że znakomicie współgrają one ze wspomnianą wyżej triadą zagadnień kreujących pełną tożsamość olimpijczyków. Są oni zatem (tak jak i wynikająca z tej *identity* konieczna do szerokiego wdrożenia, wielowymiarowa forma pisania o nich) owym dobrem narodowym, bohaterami lokalnych wspólnot i depozytariuszami wartości uniwersalnych immanentnie wpisanych w ideę olimpijską.

Nie oznacza to, że na tej trójczłonowej strukturze opiera się konstrukcja *Poznaniaków na Igrzyskach Olimpijskich*. Wierna jest jej natomiast przyjęta przez R. Wryka strategia. Wynika z niej, że w zasadzie w każdej części pracy pojawia się to, co coubertinowskie, narodowe i poznańskie jednocześnie. Te trzy warstwy opowieści dawkowane są w różnych częściach pracy w odmiennych proporcjach, ale w żadnej z partii monografii olimpijczycy nie pozostają wyłącznie jednowymiarowi. Poznański wydaje się zatem wstępny rozdział poświęcony dziejom lokalnego sportu, ale przecież R. Wryk dokonał takiego *résumé* jego dokonań, że wydobyl zeń osiągnięcia ważne dla sporu narodowego (powołanie Związku Polskich Towarzystw Sportowych, działalność Eugeniusza Piaseckiego, funkcjonowanie Centralnej Szkoły Wojskowej Gimnastyki Sportu w Poznaniu). Coubertinowskie są *Początki nowożytnych igrzysk olimpijskich* (s. 15–22)⁹, ale zaraz potem pojawia się „narodowe” *Powstanie Polskiego Komitetu Olimpijskiego* (s. 23–32). Jest jednak w tym rozdziale cała masa odniesień do tego, co już na wskroś poznańskie (np. początki olimpiizmu w prasie poznańskiej, udział Poznaniaków w I Zjeździe Polskich Zrzeszeń Sportowych i Gimnastycznych w 1918 roku, czy aktywność Eugeniusza Piaseckiego – od 1919 roku – w Polskim Komitecie Igrzysk Olimpijskich). Tytuły i treści kolejnych rozdziałów stają się już bardziej „poznańskie” (powtarzane: *Poznaniacy na igrzyskach...*¹⁰), co z kolei nie oznacza zaniechania wątków narodowych (choćby dlatego, że R. Wryk pisze o startach olimpijskich powszechnie rozpoznawalnych ikon polskiego sportu, podsumo-

⁹ Jedyne w tym rozdziale znalazły się drobne nieścisłości. Herodes Atticus ulega spolszczeniu jako Herod Attyk lub Attykus, co w dopełniaczu daje Heroda Attyka lub Attykusa, nie zaś Attykę (s. 18); znacznie właściwiej pozostawiać imiona nowogreckie w mianowniku (s. 18–19), trudno też duże francuskie miasto Le Havre nazywać miejscowością (s. 20). W bibliografii, choć określonej mianem „Literatura wybrana”, zabrakło bodaj pracy A. Kuczyńskiego, *Wielkopolscy sportowcy na Igrzyskach Olimpijskich w Londynie*, „Kronika Wielkopolski” 2012, 4, s. 107–110. Podobne im „subtelności” mieszczą się w tzw. folklorze recenzentów i nigdy nie powinny stanowić clou jakiegokolwiek recenzji naukowej...

¹⁰ Nie tylko dominujący odtąd porządek chronologiczny, ale przede wszystkim powaga rzeczy sprawiły, że w monografii R. Wryka znalazły się niezwykle ciekawe i ważne sprawy przygotowań poznańskich sportowców do igrzysk roku 1940 (s. 69–80) oraz wojenne losy wielkopolskich mistrzów sportu (s. 81–94).

wuje i rekapitułuje starty całej ekipy narodowej) lub ignorowania warstwy rzecz można coubertinowskiej (*vide*: liczne informacje choćby o ceremoniale olimpijskim, wielkich rywalach Polaków, a zwłaszcza niepowtarzalnej atmosferze, duchu igrzysk etc.).

Warto podkreślić, że „poznańskość” tych rozdziałów nie wynika jedynie ze skoncentrowania uwagi wyłącznie na sportowych startach reprezentantów poznańskich klubów. Innymi słowy, „omawianie kolejnych igrzysk” daje Autorowi okazję do niezwykle roztropnego rozszerzania wielu wątków, które bacząc na tytuł monografii i w myśl dokonanego przez autora założenia¹¹ powinny ograniczać się wyłącznie do spraw związanych ze sportowcami, którzy w czasie startu w igrzyskach reprezentowali barwy klubu z Poznania. Z tego w pełni uzasadnionego, łatwo dostrzegalnego w zasadniczych treściach pracy, a zatem najpewniej przeprowadzonego z pełną determinacją „burzenia spójności” pracy (przytoczona definicja poznańskiego olimpijczyka tym razem z żelazną konsekwencją zastosowana została jedynie w biograficznym aneksie¹²) wynika jakaś wartość dodana monografii Wryka. Oto informacje związane z przygotowaniem do następujących po sobie cyklicznie wielkich zawodów, uwagi o obozach przygotowawczych, udziale trenerów, refleksje o funkcjonowaniu klubów sportowych w latach olimpijskich, o kulisach wyłaniania kadry, ślubowaniach, wreszcie o obecności specyficznego „zgiełku olimpijskiego” w prasie lokalnej etc.) układają się w pewną całość, o której nijak, jak o dziejach poznańskiego sportu, mówić nie można.

Jeśli zatem coś w Poznaniu robią, to czynią to dobrze, a pewnie nawet wzorcowo. W mojej ocenie praca R. Wryka znakomicie łączy w sobie trzy niezwykle ważne w literaturze olimpijskiej, poświęconej zawodnikom biorącym udział w największym sportowcom świecie współczesnego sportu, perspektywy. W tym eklektycznym obrazie zespolone zostało to, co w olimpijczykach jednocześnie olimpijskie, narodowe i lokalne. Słowo zwątpienia przy deklaracji o modelowym charakterze pracy bierze się natomiast stąd, iż wiele przyczyn obiektywnych (zwłaszcza ograniczenia natury źródłowej) może uniemożliwiać sięganie do tego wzorca. Poznań to przecież miasto niezwykle bogate w sportowe, udokumentowane licznymi świadectwami, tradycje i osiągnięcia. Jeśli nawet jednak nie uda się znaleźć lokalnej prasy, która o sporcie pisała już w końcu XIX wieku, jeśli o lokalnym sporcie pisać przychodzi „na surowym korzeniu”, to nie upoważnia

¹¹ „Miano poznańskiego olimpijczyka przypisujemy wyłącznie tym sportowcom, którzy w momencie swego startu olimpijskiego legitymowali się przynależnością do klubu sportowego Poznania”. Por. R. Wryk, *Poznaniacy na Igrzyskach Olimpijskich*, Poznań 2018, s. 11.

¹² To „łamanie spójności” (patrz: pomysł na pracę o igrzyskach i olimpijczykach) daje doskonałą okazję, żeby bez nieuzasadnionego poszerzania, raczej manipulowania pojęciem „olimpijczyk”, pisać, honorować i czcić pamięć także wybitnych trenerów, działaczy sportowych, lekarzy, dietetyków, masażystów, dziennikarzy, nawet kapelanów, jeśli tylko mieli oni wpływ na olimpijskie przewagi i dokonania prawdziwych polskich olimpijczyków.

to do zaniechania refleksji nad olimpizmem, jego helleńskimi korzeniami i ideałami P. de Coubertina¹³.

W Poznaniu piszą zatem świetni historycy sportu, wspiera ich Poznańskie Stowarzyszenie Olimpijskie, a znakomite książki wydaje Wydawnictwo Miejskie Poznania...

¹³ Może warto wskrzeszać pielęgnując tę sferę wartości piękną ideę Klubów Olimpijczyka. À propos, we *Wstępie* Ryszard Wryk pisze: „Książka powstała z inicjatywy utworzonego w 2014 r. Poznańskiego Stowarzyszenia Olimpijskiego”. Jeśli towarzyszyło temu wsparcie finansowe, to w efekcie powstał majstersztyk sztuki edytorskiej (z imponującą liczbą i znakomitą jakością materiału ikonograficznego).

Mateusz ROZMIAREK*

<https://orcid.org/0000-0002-5955-0790>

[rec.] E. Malchrowicz-Moško, *Turystyka sportowa*, Poznań 2018, ss. 209

Jak cytować [how to cite]: Rozmiar M., [rec.] E. Malchrowicz-Moško, *Turystyka sportowa*, *Poznań 2018*, ss. 209, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 195–197.

W ostatnich latach coraz większego znaczenia na całym świecie nabiera turystyka sportowa. Ta tendencja jest całkowicie spójna z rozwojem turystyki sportowej jako obszaru badań naukowych, który jest stosunkowo młody i przypada na początek lat 90. XX wieku. Do pionierów jej rozwoju zaliczyć należy przede wszystkim grupę badaczy wywodzących się ze szkół amerykańskich, kanadyjskich i brytyjskich, takich jak między innymi Heather J. Gibson, Tom Hinch, C. Michael Hall, Tom Robinson, Sean Gammon, Joy Standeven, Paul de Knop czy Mike Weed. W Polsce, prócz wielu znanych nazwisk z krakowskiej i warszawskiej uczelni wychowania fizycznego, turystyka sportowa najprężniej rozwija się w poznańskim środowisku akademickim, do którego za sprawą dziesiątek publikacji aktualnie podsumowanych ponad 200-stronicowym podręcznikiem *Turystyka sportowa* należy Ewa Malchrowicz-Moško.

Turystyka sportowa to recenzowana przez Jadwigę Berbekę pozycja wydana w 2018 roku nakładem wydawnictwa Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Jej treść skierowana jest przede wszystkim do studentów takich kierunków, jak *sport* czy *turystyka i rekreacja*, choć bardzo przystępny, jasny oraz zrozumiały język publikacji zdecydowanie może znaleźć uznanie także wśród rzeszy czytelników spoza murów uczelni. Z pewnością jest także cenną pozycją dla ba-

* dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie, Wydział Wychowania Fizycznego i Sportu, Instytut Nauk Społecznych, Pracownia Olimpizmu

daczy turystyki i sportu w Polsce. Zagadnienie turystyki sportowej poprzez swoją uniwersalność, popularność i spójność z różnymi dziedzinami życia można uznać za zjawisko interdyscyplinarne. Bardzo mocno podkreślone jest to w omawianym podręczniku, który – napisany z wielu perspektyw (między innymi społecznej, ekonomicznej, kulturowej czy ekologicznej) i dotyczący szeregu kwestii spoza nauk o kulturze fizycznej, jest dziełem niezwykle pełnym, wyczerpującym oraz wszechstronnym. Używając terminologii olimpijskiej, można rzec, iż autorka, tworząc omawiane kompendium wiedzy wykonała isticie maratońską pracę, która wieńczy jej dotychczasowy dorobek naukowy z zakresu turystyki sportowej.

Po niezwykle zajmującym i godnym uwagi wstępie czytelnik nabiera świadomości, iż w zbyt szybkim tempie nie odłoży tej interesującej książki na półkę. Kolejne części publikacji zwiększają bowiem apetyt do nabywania wiedzy, czyniąc to w sposób niezwykle specyficzny i wielowątkowo niespodziewany. Już w pierwszym rozdziale, zatytułowanym *Sport i turystyka jako źródła wiedzy o człowieku*, mamy do czynienia z licznymi ewolucyjnymi perspektywami. Prócz ujęcia turystyki jako globalnego fenomenu ponowoczesności, na szczególną uwagę zasługuje podrozdział trzeci, ukazujący reorientację widowiska sportowego od starożytnej optyki olimpijskiej aż do epoki dzisiejszego neoolimpizmu. Dokonując skondensowanego przeglądu olimpijskiej historii, wartym osobnego wyróżnienia jest położenie szczególnego nacisku na wątek igrzysk mniej popularnych od olimpijskich, na przykład nemejskich, wskrzeszonych obecnie za sprawą Stephena G. Millera i Towarzystwa Odrodzenia Igrzysk Nemejskich oraz stanowiących idealną przeciwwagę dla, w oczach wielu osób zbyt skomercjalizowanych, współczesnych igrzysk olimpijskich. Bardzo istotne jest także dotknięcie tematyki igrzysk pseudo-olimpijskich, do których należy zaliczyć między innymi zainicjowane na pograniczu Anglii i Walii przez Roberta Dovera rozgrywki Cotswold Olimpick Games czy też finansowane przez Evangelisa Zapasa greckie igrzyska zappejskie. Problematyka ta jest wciąż rzadko poruszana na kartach specjalistycznych monografii i stronach czasopism naukowych, dlatego też jej obecność w podręcznikach akademickich, choćby nawet skrótowna, niezwykle cieszy. Rozdział drugi książki kieruje uwagę czytelnika na zagadnienie eventyzacji sportu jako ponowoczesnej formy uczestnictwa w życiu społecznym, które powiązane jest między innymi z niezwykle rozwojowym w ostatnich latach zjawiskiem fanoturystyki sportowej. Spojrzenie na turystykę sportową z poziomu obcojęzycznej literatury przedmiotu oraz polskiej tradycji terminologicznej znajduje się w rozdziale trzecim podręcznika, po którym następuje nad wyraz rozbudowana część dotycząca współczesnych form turystyki sportowej, uwzględniającej przykładowo takie kierunki, jak wolonturystyka sportowa, turystyka muzealna sportu, stadionowa, biegowa, futbolowa czy olimpijska. Ten ostatni akapit wskazuje nie tylko na najbardziej popularne igrzyska olimpijskie czy paraolimpijskie, ale także na wiele innych zbliżonych wydarzeń sportowych o podobnym potencjale, choć często warunkowanych regionem odbywania

(igrzyska panamerykańskie, panafrykańskie, śródziemnomorskie, azjatyckie, boliwaryjskie i wiele innych) bądź profilem rozgrywek (igrzyska grup etnicznych, sportów tradycyjnych, dla młodzieży, seniorów, osób niesłyszących czy też atletów nie będących osobami przynależącymi do większościowej normy heteroseksualnej). Przedostatni rozdział omawianej książki traktuje o ekonomicznych, ekologicznych i społeczno-kulturowych efektach turystyki sportowej oraz dziedzictwie olimpijskim, zaś tuż przed zakończeniem przedstawiona została arcyciekawa i dająca dużo do myślenia analiza wybranych problemów turystyki sportowej na obszarach cennych przyrodniczo oraz odmiennych kulturowo na tle idei rozwoju zrównoważonego (poruszony zostaje na przykład wątek organizowania turystyki sportowej w parkach narodowych czy uprawiania turystyki sportowej przez kobiety żyjące w islamskim kręgu kulturowym).

Poruszone na łamach *Turystyki sportowej* zagadnienia przybliżają nie tylko szereg ważnych odpowiedzi, ale skłaniają również do refleksji i ukazują kolejne tematy wymagające głębszych rozważań i obserwacji. Nadzwyczaj zasadniczym, a wręcz priorytetowym czy też fundamentalnym zagadnieniem winno być zestawienie z turystyką sportową wyzwań Polski, Europy i świata w kolejnych latach XXI wieku. Wiele mówi się o tak zwanej zrównoważonej turystyce sportowej, której kierunki rozwoju w przyszłości zależne będą praktycznie wyłącznie od nas samych. By podążać zgodnie z jej zasadami należy jednak położyć szczególnie nacisk na wszechstronną edukację. Mając pod ręką podręcznik Ewy Malchrowicz-Moško, proces ten stanie się dla nas zdecydowanie bardziej dostępny oraz ciekawy.

Bibliografia publikacji w czasopiśmie „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” za lata 2018–2019

Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce i na świecie

- Baraniak M., *Lokalna prasa a początki turystyki i sportu w Zakopanem*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 73–84; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.15>.
- Bobřík M., *Physical Education and Sport in Slovakia after the Establishment of Czechoslovakia (1918–1924)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 47–63; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.03>.
- Bohdan T., *Bytomski „Sportowiec” i jego walka o granice zachodnie II Rzeczypospolitej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 29–43; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.32>.
- Chmielewska K., *Polowanie jako forma aktywności człowieka na podstawie średniowiecznych i wczesnorennesansowych źródeł pisanych*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 29–41; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.12>.
- Jaczynowski L., *Nauki o kulturze fizycznej w wymiarze historycznym a nowa klasyfikacja dziedzin i dyscyplin naukowych w Polsce*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 11–28; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.11>.
- Janusz M., Sądecka D., *Historia rejsów wykorzystywanych jako środek rehabilitacji ruchowej i resocjalizacji osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych społecznie*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 49–63; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.13>.
- Jaroszewski J., Połaniecka A., *Sukcesy sportowe zapasników z terenu województwa łódzkiego w latach 1945–1990*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 71–93; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.24>.
- Kolář F., *Jiří Stanislav Guth-Jarkovský in the Interwar Olympic Movement*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 35–46; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.02>.

- Kościański K., *Piłka nożna w Częstochowie w latach 1919–1927*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 45–59; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.33>.
- Kowalska B., *Ćwiczenia ruchowe jako składnik diety według Tomasza z Wrocławia (1297–1378)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 43–55; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.13>.
- Krasowski R., Nadolski W., *Łyżwiarstwo w Galicji Zachodniej w latach 1867–1914*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 57–72; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.14>.
- Łuczak M., Jandziś S., Chmiel A., *Wkład Profesora Eugeniusza Piaseckiego w rozwój wychowania fizycznego w Polsce*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 11–33; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.01>.
- Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., *Sport in the county of Kremenets in the light of “Życie Krzemienieckie” magazine (1932–1939)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, p. 39–58; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.22>.
- Míčová P., *Representation of sports and physical education in Czechoslovak documentary film (1945–1959)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, p. 59–70; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.23>.
- Porada Z., Kałamacka E., *Przyczynek barona Pierre’a de Coubertina do organizacji olimpijskich konkursów sztuki*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 11–27; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.31>.
- Rak L., *Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 61–76; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.34>.
- Słoniewski M., *Aktywność fizyczna i sport w życiu carskiej dynastii Romanowów (od dworskiej zabawy do uczestnictwa w igrzyskach)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 11–28; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.01>.
- Stefanik R., Zawadzki M., *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 77–99; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.35>.
- Szajna G., Szajna L., *Zarys rozwoju szermierki sportowej w regionie wschodniej Słowacji w XIX–XX wieku*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 29–41; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.02>.

- Škoda Z., *Games of the X Olympiad in Los Angeles 1932: The Story of the Czechoslovak Olympic Team*, „Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 65–74; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.04>.
- Tlustý T., *A report to mark the 150th anniversary of the birth of Josef Rössler-Ořovský, founding father of sport in the Czech lands*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, p. 23–37; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.21>.
- Tomšová P., *Swimming and Bathing in Czechoslovakia until 1938*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 43–53; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.03>.
- Urban R., *Działalność Henryka Leliwy-Roycewicza w zakresie wojskowości, sportu i organizacji jeździectwa w Polsce*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 27–48; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.12>.
- Urniał J., Jurgielewicz-Urniał M., *Szkolne wychowanie fizyczne w III Rzeczypospolitej. Rozważania w kontekście problematyki wartości i obowiązku oraz dziedzictwa kulturowego na przestrzeni wieków*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 75–92; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.05>.
- Waic M., *Czech and Czechoslovak Autoklub during the Period 1904–1928*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 85–104; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.16>.
- Wilczkowski E., Pasicznik W., *Становление и развитие физического воспитания в странах Азии (на примере Китая, Индии, Японии)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 11–22; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.20>.
- Włodarczyk A., Rozmiarek M., *Giovanni Mario Crescimbeni i poetyckie agony w rzymskiej Akademii Arkadyjskiej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 11–26; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.11>.
- Wyskok M., *Rola piłki nożnej w niewoli niemieckich obozów koncentracyjnych na podstawie wspomnień Polaków*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 105–116; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.17>.

Teoria i metodyka wychowania fizycznego i sportu

- Brod'áni J., Šiška Ľ., *Habitual Subjective Well-Being and Movement Activity of Female Adolescents*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 81–91; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.06>.

- Górna-Łukasik K., Ziemia M., *Wybrane uwarunkowania oceny nauczyciela wychowania fizycznego przez absolwentów szkoły średniej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 95–110; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.06>.
- Kuśnierz C., *Motywacje do podejmowania treningów sportów walki w opiniach zawodników boksu i MMA*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 111–121; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.07>.
- Petruk L., Grygus I., *The influence of physical exercises on physical development and physical preparedness of the first year female students*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, p. 97–105; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.25>.
- Shuba L., Shuba V., *Development of physical qualities among 5–6 years old children who do swimming*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 119–130; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.18>.
- Suparto A., Setijono H., Wiriawan O., *The Effect of Total Body Resistance Exercise on Strength, Power and Stability Enhancement*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 103–118; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.36>.
- Szymanek-Pilarczyk M., Szlubowska M., *Wykorzystanie testu FMS w diagnostyce aparatu ruchu po zastosowaniu treningu funkcjonalnego u zawodników piłki nożnej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 69–80; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.05>.
- Tomecka M., *Patterns of Physical Culture and Social Patterns in Disposition Groups*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 57–68; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.04>.
- Zalech M., Jaczynowski L., *Dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 107–123; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.26>.

Uwarunkowania zdrowia, postawy prozdrowotne, jakość życia

- Anyżewska A., Łakomy R., Bertrandt J., *Wydatek energetyczny wybranych rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 143–155; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.28>.
- Cieślik B., Ostrowska B., *Związek zaburzeń poznawczych z ryzykiem upadku wśród osób starszych – doniesienia wstępne*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 117–125; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.18>.

- Choptiany M., *Asymetria i symetria funkcjonalna u dzieci w wieku 11–13 lat*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 79–91; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.15>.
- Gacek M., Popek A., *Analiza zachowań żywieniowych mężczyzn wyczynowo i amatorsko trenujących piłkę siatkową*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 93–102; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.16>.
- Gołąbek R., Majcher P., *Zespół cieśni nadgarstka*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 123–140; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.09>.
- Jurgielewicz-Urniaż M., Urniaż A., *Funkcjonowanie dziewcząt i chłopców chorych na cukrzycę typu 1 na tle rówieśników w środowisku szkolnym*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 157–172; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.29>.
- Kruszyńska E., Eider J., *Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle by the citizens of Poznań*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 121–131; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.37>.
- Łowiński T., Gomołysek A., Prokopczyk A., *Nawyki żywieniowe wybranych grup funkcjonariuszy policji w kontekście redukcji stresu*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 103–116; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.17>.
- Sygit K., *Znaczenie aktywności fizycznej w profilaktyce i leczeniu wybranych schorzeń w okresie starości*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 95–105; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.07>.
- Umiastowska D., Nowak K., *Preferowane formy aktywności fizycznej przez osoby z dysfunkcją wzroku na przykładzie mieszkańców Szczecina*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 107–122; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.08>.
- Wilczkowska A., *Становление и развитие музыкальной терапии (исторический аспект)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe”, t. 2, nr 4, s. 133–145; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.38>.
- Wojciechowska K., Gołębiowski P., Woropaj-Hordziejewicz A., Niedzielski J., *Kręczy szyi u dzieci – etiologia, objawy i leczenie*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 127–141; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.27>.
- Żmuda-Pałka M., Siwek M., *Uczestnictwo w fitness klubach i siłowniach jako jeden z elementów zdrowego stylu życia mieszkańców Krakowa*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 67–78; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.14>.

Turystyka i rekreacja

- Godlewski G., Szybisty S., *Charakterystyka oferty wakeboardingowej przedsiębiorstwa Summer Wake Park Chełm w Żółtańcach – studium przypadku*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 147–159; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.21>.
- Horbacz A., Buková A., *Program aktywności fizycznej dla seniorów*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 173–186; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.40>.
- Kmiecińska M., *Infrastruktura wolnoczasowa, preferencje, możliwości i oczekiwania, dotyczące sposobu spędzania czasu wolnego przez młodzież ze środowiska małomiasteczkowego*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 125–146; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.08>.
- Pawlikowska-Piechotka A., Łukasik N., *Equestrian Clubs in Poland – Present State and Future Conditions of Development (on the Example of Warsaw and Mazovia Region)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 149–171; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.39>.
- Poczta J., Malchrowicz-Moško E., *Motywy udziału kibiców w wydarzeniu sportowym na przykładzie Cavaliady w Poznaniu*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 163–179; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.10>.
- Prystupa E., Chekhovska L., Zhdanova O., Chekhovska M., *Genesis and content of fitness: theoretical and methodological analysis*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 147–161; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.09>.
- Siwek M., Żmuda-Pałka M., *Atrakcje rekreacyjne Krakowa jako dodatkowy element oferty turystycznej miasta. Sport i Turystyka*, „Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 133–149; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.19>.
- Švedová M., Uher I., Dzurov-Vargová T., *Comparison of Two International Marathons in a Context of Sport Tourism*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 143–157; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.10>.
- Zaborniak S., Mytskan B., Mytskan T., Protsyshyn N., Ivanshyn I., Żegleń P., *Philosophical reflections on tourism*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 129–145; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.20>.

Biogramy. Dyskusje. Polemiki. Recenzje. Przegląd Wydawnictw. Sprawozdania

- Jurek T., [rec.] *Edward Wilczkowski, Władimir Pasicznik, Eligiusz Małolepszy, Anastazja Wilczkowska, Systemy wychowania fizycznego w edukacji szkolnej w wybranych krajach, Piotrków Trybunalski 2019*, ss. 292, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 175–179; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.30>.
- Rozmiarzek M., [rec.] *E. Malchrowicz-Moško, Turystyka sportowa, Poznań 2018*, ss. 209, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 195–197; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.42>.
- Rozmiarzek M., Malchrowicz-Moško E., *Zwycięstwo polityki czy sportu olimpijskiego? O historii Gretel Bergmann w kontekście Letnich Igrzysk Olimpijskich w Berlinie w 1936 roku [recenzja filmu Berlin 36 (reż. Kaspar Heidebach)]*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 1, nr 2, s. 163–167; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.22>.
- Słapek D., *Jak to się robi w Poznaniu! R. Wryk, Poznaniacy na Igrzyskach Olimpijskich (1924–2018), Poznań 2018*, ss. 367, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 189–194; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.41>.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się jako kwartalnik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, turystyki i rekreacji, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w „Sporcie i Turystyce. Środkowoeuropejskim Czasopiśmie Naukowym” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu etyki pracownika naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez Redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy, pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają, wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Sportu i Turystyki. Środkowoeuropejskiego Czasopisma Naukowego”, dbając o rzetelność w nauce, wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów – do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).
6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word (w formacie .doc lub .docx) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy, identyfikator ORCID oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe (1/2 strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail (służbowy).
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych, autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.

9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) można zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.

a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p., zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.

Obowiązują następujące znaki umowne:

pauza (—) – zjawisko nie występuje,

zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyrażone uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi,

kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych,

znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe,

„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.

b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się pod wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki muszą spełniać następujące kryteria:

– minimalna rozdzielczość to 300 dpi,

– dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.,

– nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy jednowymiarowe,

– nie stosuje się obramowań pola wykresu ani obramowań legendy,

– nie stosuje się tła innego niż białe,

– nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.

c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.

10. Zasady opisów bibliograficznych:

a) w pracach z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej i turystyki należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);

– przykładowe przypisy: J. Nawrocki, J. Mrzygłód, *W szczęku stalowych kling*, Warszawa 1957, s. 114–119; Z. Dziubiński (red.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, s. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z „Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [w:] A. Nowakowski (red.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, „Kultura Fizyczna” 1956, nr 3, s. 175–177.

– przykładowe opisy bibliograficzne: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; Mroczko L. (red.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chełmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, nr 4.

b) w pozostałych pracach numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych). Przykład opisów bibliograficznych:

– [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Cha-*

rakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. [w:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego.* Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego.* AWF. Poznań.

- c) bez względu na język artykułu, źródła (tytuły publikacji, czasopism, nazwy archiwów) oraz nazwy własne (np. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) podajemy w brzmieniu oryginalnym, ewentualne tłumaczenie podajemy w nawiasie kwadratowym;
- przykład opisu bibliograficznego (język artykułu angielski, źródło polskie): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*From the most recent history of physical culture in Poland*], vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.
11. Autor oświadcza, że sprawdził, czy źródła bibliograficzne przywołane w artykule są zarejestrowane w systemie Digital Object Identifier (DOI), i czy posiadają identyfikator DOI. W przypadku jego występowania, właściwy dla artykułu przywołanego w bibliografii/przypisach numer DOI został podany w stosownym przypisie, po danych bibliograficznych przywołanego źródła, w formie aktywnego hiperłącza. Numery DOI należy weryfikować bezpośrednio na stronach internetowych czasopism czy wydawców lub na stronie agencji CrossRef: <http://www.crossref.org/guestquery/>
12. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 31 stycznia 2020 (numer 3, 2020), 30 kwietnia 2020 (numer 4, 2020), 31 lipca 2020 (numer 1, 2021).
- Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego, redaktora naukowego i sekretarza redakcji:
Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)
Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)
Błażej Cieślik (b.cieslik@ujd.edu.pl)
Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii
al. Armii Krajowej 13/15
42-200 Częstochowa
tel. (34) 365-59-83

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczany również na stronie internetowej Biblioteki Głównej UJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.

INFORMATION FOR AUTHORS

1. "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" appears as a quarterly. Publications should relate to research problems dealt with in the field of physical culture (history, theory and sociology of physical culture, physical development problems, fitness and physical efficiency, tourism and recreation, health and health education).
2. We publish papers about experiments, reviews, reports and polemic articles – in Polish and in foreign languages, after they have been positively reviewed.
3. The procedure for reviewing the copyright materials published in "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" is adapted to the guidelines of the MNiSW (Ministry of Science and Higher Education) "Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce" (Good Practices in Reviewing Procedures in Science) and "Kodeks etyki pracownika naukowego" (The Code of Conduct for Researchers). The first stage of reviewing the submitted publications is a preliminary review made by the editorial staff of the Journal. At this stage, the publication is evaluated in terms of its compatibility with the profile of the Journal, the editorial requirements of the publishing house and general linguistic correctness. The text satisfying the requirements of the initial review receives an identification code and is directed to two reviewers, who are specialists in the field of physical culture. According to the principles of the "double-blind review process", reviewers and authors remain anonymous to one another. The reviewers present their opinions on the work by completing the review form.
4. Taking care of the integrity of science, the editors of the "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" implement barriers for "ghostwriting" and "guest authorship". The authors are required to submit a statement regarding the reliability and copyright to the submitted texts, and in the case of articles prepared by several authors – to disclose the rate of contribution of individual authors to the creation of their work. All detected cases of scientific misconduct will be exposed, including notification of relevant entities (institutions employing authors, scientific societies, associations of scientific editors, etc.).
5. The author of the article is obliged to inform the Editorial Office of the source of funding for the publication, if the submitted work was created thanks to funding of scientific and research institutions, associations or any other entities ("financial disclosure").
6. The volume of submitted texts should not exceed 15 pages (including tables, graphs, footnotes, bibliography). The document should be written in the A4 format of a standard typescript (1800 characters per page, margins: upper and lower – 25 mm, left – 35 mm). It is recommended to use the Times New Roman typeface, 12 points and a 1.5-line spacing.
7. The work should be sent in an electronic version in the Microsoft Word editor (in .doc or .docx format) with two copies of the printout. The work should include: a) the name and surname of the author or authors; b) academic title, ORCID iD and affiliation; c) the title of the publication; d) an abstract of the paper; e) keywords of the text; f) additionally in English: the title of the paper, an abstract, keywords (½ page); 7) contact address, telephone number, e-mail (business).
8. In the case of placing engravings, tables, etc. in the work, coming from studies published in other magazines or books, the author is required to obtain permission to use them.
9. Tables and illustrations (figures, graphs, photographs) can be placed in separate files and accurately described. Place their insertions should be marked in the right margin of the text printout.
 - a) The font in the table should be 9 points, while the width of the table should not exceed 125 mm. There is no other table formatting than the grid. The title is placed above the table. Footnotes to the table are placed directly below it. No empty boxes are to be left in a table.The following conventional symbols apply:
pause (—) – the phenomenon does not occur,

zero (0) – the phenomenon exists, however in quantities smaller than the numbers that can be expressed in the table with numerical digits,
 dot (.) – complete lack of information or lack of reliable information,
 x sign – it is impossible or pointless to fill in the boxes, because of the layout of the table,
 “incl.” – means that you do not give all the components of the sum.

b) Charts should be prepared using Microsoft Office programs (Excel, Microsoft Graph). The width of the chart must not exceed 125 mm. The chart number and title are saved below the graph. Charts made with other programs and pasted as drawings must meet the following criteria:

- the minimum resolution is 300 dpi,
- data and descriptions placed on the chart must be Times New Roman to 9 pt,
- you should not design three-dimensional charts that will be illegible,
- the field of the chart field and the borders of the legend are not used,
- no background other than white is used,
- the title of the chart or the record “Source: ...” is not repeated in the area of plotting.

c) The size of the illustrations must be adapted to the B5 format. The minimum resolution of the illustrations is 300 dpi.

10. Rules for bibliographic descriptions:

a) footnotes should be used in articles concerning humanistic and theoretical foundations of physical culture and tourism; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are not numbered);

- sample footnotes: J. Nawrocki, J. Mrzygłód, *W szczęku stalowych kling*, Warszawa 1957, pp. 114–119; Z. Dziubiński (ed.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, p. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z “Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [in:] A. Nowakowski (ed.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, “Kultura Fizyczna” 1956, No 3, pp. 175–177.
- sample bibliographic descriptions: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; Mroczo L. (ed.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chelmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [in:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, “Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, No 4.

b) in other papers, the number of a bibliographic item is enclosed in square brackets within the main text; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are numbered in square brackets). A sample of bibliographic descriptions:

- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. *Wychowanie Fizyczne i Sport*, 4, p. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [in:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (eds.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, p. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

c) regardless of the language of the article, sources (titles of publications, magazines, names of archives) and proper names (e.g. *Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza*) are given in the original version, plus possible translation in square brackets;

- sample of a biographic description (language of the article: English, source: Polish): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in*

the years 1999–2000], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce [From the most recent history of physical culture in Poland]*, vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.

11. The author declares that he has checked whether the bibliographic sources referred to in the article are registered in the Digital Object Identifier (DOI) system and whether they have the DOI. In the case of its occurrence, the DOI number appropriate for the article recalled in the bibliography / footnotes has been given in the relevant footnote, after the bibliographic data of the referenced source, in the form of an active hyperlink. DOI numbers should be verified directly on the websites of magazines or publishers or on the CrossRef agency website:

<http://www.crossref.org/guestquery/>

12. The deadlines for submitting papers to subsequent issues are: 31 January 2019 (number 3, 2020), 30 April 2020 (number 4, 2020), 31 July 2020 (number 1, 2021).

The articles should be sent to the address of the editor-in-chief, scientific editor and secretary of the editorial office:

Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)

Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)

Błażej Cieślak (b.cieslik@ujd.edu.pl)

Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii

al. Armii Krajowej 13/15

42-200 Częstochowa

tel. (34) 365-59-83

The editor-in-chief informs that every issue of the journal will also be placed and available on the website of the UJD Central Library in Częstochowa, in an electronic version.